

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YUSUF AKÇURA’NIN FİKİRLERİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR İNCELEME
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

BEKİR ŞAHİN

DANIŞMAN

DOÇ. DR. YAKUP ÇOŞTU

KASTAMONU 2017

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YUSUF AKÇURA’NIN FİKİRLERİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

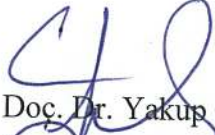
BEKİR ŞAHİN

Danışman	Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Sefer YAVUZ
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

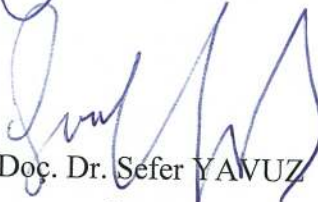
TEZ ONAY

Bekir ŞAHİN tarafından hazırlanan "**Yusuf Akçura'nın Fikirleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme**" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve ~~oy birliği~~ / **oy çokluğu** ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS** olarak kabul edilmiştir.

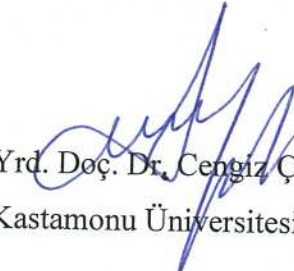
Danışman

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
Hitit Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Sefer YAVUZ
Kocaeli Üniversitesi

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR
Kastamonu Üniversitesi

Enstitü Müdürü

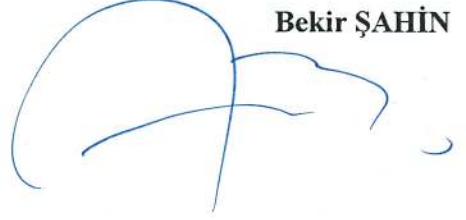
27/02/2017

Doç. Dr. Duran AYDINÖZÜ

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

27/02/2017

 Bekir ŞAHİN

ÖZET

YÜKSET LİSANS

YUSUF AKÇURA’NIN FİKİRLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Bekir ŞAHİN

Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden Türkiye Cumhuriyeti’ne varan tarihsel süreç içerisinde kapitalist düzen ve doğurduğu emperyalist politikalar sonucu, Osmanlı içerisindeki aydınların kafası oldukça karışıktır. Avrupa kaynaklı çeşitli ideolojileri öğrenebildikleri ölçüde kendi geleneksel yapılarına uyarlamaya çalışan aydınların bocalaması eklektik bir düşünce biçimini ortaya çıkarmıştır. Elbette söz konusu aydınların amacı Osmanlı’nın devamlılığını sağlamak ve devleti bu çıkmazdan kurtarmaktır. Ancak temel problem, Avrupa’dan gelen fikri akımları toplumla harmanlayamamaktır. Bu durumda Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılık karşısında söz konusu problemi aşacak niteliktedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesi olma sürecinde ve yeni devletin fikri temellerinin atılmasında önemli katkısı olan Türkçülük, teşkil ettiği pozisyon itibariyle hep polemik konusu olmuştur. Bu çalışmada, dönemin önde gelen Türkçü aydınlarının ve “Pantürkizm’in Babası” olarak bilinen Yusuf Akçura’nın fikirleri, objektif olarak, sosyolojik bir perspektifle ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Akçura, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, din (İslam), toplum, milliyetçilik, sosyal bütünleşme

ABSTRACT**Master Thesis****AN ANALYSING ON YUSUF AKCURA’S IDEAS**

Bekir ŞAHİN

Kastamonu University

Institute for Social Science

Department of Philosophy and Religious Sciences

Supervisor: Doc. Dr. Yakup ÇOŞTU

As a result of the capitalist order and its creation the imperialist politics, from the last period of the Ottoman Empire to the historical process of reaching the Republic of Turkey, the mind of the intellectuals in the Ottoman Empire is quite complicated. The fallacy of intellectuals trying to adapt their own traditional structures to the extent that they can learn from various European-originated ideologies reveals an eclectic way of thinking. Naturally, the aim of the intellectuals is to ensure the continuity of the Ottoman Empire and to save the state from this impasse. However, the main problem is that it can not blend intellectual currents come from Europe with their society. In this case, Turkism is the kind that will overcome Islamism and Ottomanism.

Turkism, which is a significant contributor to the establishment philosophy of the Republic of Turkey and to the dissolution of the foundations of the new state, has always been a polemical issue in terms of its position. In this study, Yusuf Akçura's ideas, known as the leading Turkist intellectuals and "Father of Pan-Turkism", were tried to be treated objectively with a sociological perspective.

Key Words: Yusuf Akçura, Ottomanism, Islamism, Turkism, religion (Islam), society, nationalism, social integration

ÖNSÖZ

Fransız Devrimi ile fitili ateşlenen milliyetçilik akımı, yüzyıllar boyunca hüküm sürmüş olan devasa imparatorlukların çöküşünü hızlandırması ile ondokuzuncu yüzyıla damgasını vurmuştur. Bu etki öyle bir hal almıştı ki, yirminci yüzyıl bu baş döndürücü yeni trendin domino etkisi yaratmasıyla, heybesinde iki büyük dünya savaşı barındırmak zorunda kalmıştı. Akçura, işte böyle bir ortamda dünyaya gelecek ve sancılı geçecek olan rejim değişikliklerine gebe coğrafyalarda fikir adamlığı yapma cesaretini gösterecekti.

Akçura, günümüzde milliyetçi olduğunu dile getiren ama politik, ideolojik dogmalardan bozma fikri temellendirmelerin gölgesinde kalan kişilerin aksine, bünyesinde liberal fikirleri barındıran sıradışı bir kişilikti. François Georgeon onun için: “1908-1914 yılları arasında, imparatorluk topraklarında yaşayan milletlerin savunuculuğunu üstlendi ve o, milliyetçilik sorununun Osmanlı Devleti’nin bir iç sorunu olarak kaldığı sürece, Ermeni ve Araplar’ın taleplerinin karşılanması gerektiği kanaatindeydi.”¹ sözleriyle liberal yönüne vurgu yapmıştır.

Akçura’nın Türkçülüğü, Avrupa nasyonalistlerinin hedeflediği ırki temellendirmelerle bezenmiş, pragmatik kodlarla örülü emperyalist çizgide bir yapıyı içermiyordu. Bilakis, milliyet esaslarının her millet için doğal bir hak olduğunu ve bu hakkı talep ettiklerini dile getirirken, diğer milletlere de aynı ölçüde hak olarak görülmesi gerektiği misyonunu üstlenen demokratik Türkçülüğü savunmuştur.

Bu çalışmamda kullanılan yöntem; literatür taramasına dayalı tarama-değerlendirme yöntemidir. Dolayısıyla araştırmamızda dolaylı gözlem metodu kullanılarak Yusuf Akçura’nın fikirleri incelenmeye alınmıştır. Öncelikle Yusuf Akçura’nın eserleri titizlikle tetkik edilmiştir. Daha sonra Yusuf Akçura ve fikirlerini konu edinen kitaplar, çalışmalar ve diğer dökümanlar aynı şekilde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Akçura’nın fikirlerinin ve faaliyetlerinin daha iyi analiz edilmesi amacıyla, Akçura’nın hayatı, dönemin fikri ve siyasi yapısı ve dönemin öne çıkan

¹ François Georgion, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)**, (Çev. Alev Er), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 6.

fikir akımları hakkında bilgiler verilmiştir. Yusuf Akçura'nın fikirleri objektif bir bakış açısıyla değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bizim “Yusuf Akçura'nın Fikirleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme” adı altında hazırladığımız bu tez, Türkçülüğü ilk kez sistematik olarak ele alan ve Türk düşünce tarihinde önemli bir yeri olan büyük ilim ve düşünce adamı Yusuf Akçura'yı tanıtmak ve onun düşüncelerinin yapı taşlarını oluşturan toplum ve siyasi görüşlerini, dönemin öne çıkan fikir akımlarını dini, siyasi ve konjonktürel durumu itibariyle, sosyolojik bir perspektifle incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen, kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım saygıdeğer danışman hocam; Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU'ya, Doç. Dr. Sefer YAVUZ'a ve Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR'a, motivasyon desteği için abim Yrd. Dr. Hasan ŞAHİN'e, imla hatalarının düzeltilmesindeki yardımları için Dilek TERZİ'ye, çalışmam boyunca tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli eşim Şeyma DOĞAN ŞAHİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
1. YUSUF AKÇURA’NIN HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİK YAPISI.....	5
1.1. Ailesi ve Doğumu	5
1.1.1. Kazan’dan İstanbul’a Göç.....	8
1.1.2. Kazan’a Seyahat.....	10
1.1.3. Rüştîye Yılları	11
1.1.4. Türkiye’ye Dönüşü ve II. Meşrutîyet Dönemindeki Çalışmaları.....	18
1.2. Eserleri	20
1.3. Ölümü.....	27
2. YUSUF AKÇURA’NIN FİKİRLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME.....	29
2.1. Millet ve Türkçülük Anlayışı	29
2.1.1. Milliyetçilik Bilincinin Oluşumu ve Fikri Temelleri	31
2.1.2. Türkçülüğü ve Türkçülüğün Yayılmasındaki Çabaları.....	37
2.1.3. Pantürkizm (Pan-Türkizm-Bütün Türkçülük).....	39
2.1.4. Toplumsal Devrim Üzerine Görüşleri.....	42
2.1.5. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile İlişkisi	45
2.1.6. Kemalizm ve Yusuf Akçura.....	48
2.2. II. Meşrutîyet Dönemi Fikir Akımları Üzerine Düşünceleri.....	53
2.2.1. Osmanlıcılık	53
2.2.2. İslamcılık.....	58

2.2.3. Türkçülük	64
2.2.4. Batıcılık	67
2.3. Din Üzerine Görüşleri	71
2.3.1. Din Ve Din Anlayışı	71
2.3.2. İslam ve Sosyal Değişim	76
2.3.3. Çağdaş Devlet Anlayışı ve Modernleşme	78
2.3.4. Din ve Devlet İlişkileri (Laiklik)	80
2.4. Yusuf Akçura'nın Kültürel Çalışmaları	83
2.4.1. Türk Derneği'nin Kurulması	83
2.4.2. Türk Yurdu'nun Kurulması	86
2.4.3. Türk Ocaklarının Kurulması ve Çalışmaları	90
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	98
EKLER	104
ÖZGEÇMİŞ	110

GİRİŞ

Türk uygarlık tarihinde öyle insanlar yetişmiştir ki, yaşadıkları devrin değişim dinamiklerini çok iyi çözümlemişler ve bu değişimi bireysel çabalarıyla yönlendirmişlerdir. Böylece yaşadığı dönemi, günümüz toplumunu hatta geleceğimizi dahi fikirleriyle etkileme başarısını göstermişlerdir. 1789 Fransız devrimi ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı, 19. yy'ın son çeyreğine gelindiğinde dünya tarihinde, artık dengeleri değiştirecek bir zeminde eylem kabiliyeti elde edecekti. Kavimler, diller ve kültürler; insanlık tarihi itibarıyla var olagelmışlerdir. Ancak bir millete mensup olma bilinci, bu ihtilalden sonra ortaya çıkan ve yeni sayılabilecek bir olgudur. Milliyetçilik anlayışları ve milli devlet modelleri, ülke ihtiyaçlarına göre kurgulanabilen normatif alanlardır. Her ülke kendi etnik ve kültürel yapısına göre, uygun bir milliyetçilik ve milli devlet modeli geliştirme şansına sahip olabilmektedir. Buna rağmen Türk devletinin karşı karşıya kaldığı ayrılıkçı hareketler, uygulanan Türk milliyetçiliğinin ve yeni devlet yapısının uygun olup olmadığı noktasında tartışılmasına kapı açmaktadır. Türk ulus-devlet anlayışının kökenini ortaya koymak ve gelişim çizgisini izleyebilmek için; önce Osmanlı dönemindeki milliyetçilik anlayışlarını ele almak, sonra da Türk uluslaşma modelinin bir analizini yapmak gerekir.

Osmanlı Devleti'nin yönettiği topraklarda ilk milliyetçilik hareketleri, Balkanların Hristiyan unsurlarında görülmüştür. Vatan, millet, hürriyet ve eşitlik gibi kavramlar, klasik Osmanlı sistemini sarsmış, Batılı ülkelerin de yönlendirmeleri ile Hristiyan unsurlar arasında milliyetçilik ve ayrılıkçılık hareketleri görülmüş, çözülme ilk olarak bu unsurlardan başlamıştır. Osmanlı'nın Romanya'yı, Karadağ'ı, Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı, Sisam'ı, Girit adalarını ve en son da Rumeli'yi kaybetmesine yol açan, bu topraklarda gelişen milliyetçilik hareketleri olmuştur.

Gayri Müslim unsurların milliyetçilik ve ayrılıkçılık hareketlerine karşı, Osmanlı-Türk aydınları hemen Türk milliyetçiliğine yönelmemişlerdir. Buna karşılık, 1839 tarihli Gülhane Hattı Hümayunu ile başlayan Tanzimat döneminde, devletin birliğini muhafaza etmek için, bütün Osmanlı vatandaşlarını kapsayan "Osmanlılık" siyasetini

ortaya atmışlardır. Devleti parçalamaya yönelik azınlık milliyetçiliğinin öne çıkarılması, Türk olmayan unsurların kendilerini dışlanmış görmelerine ve ayrılıkçı hareketlerin güçlenmesine yol açabilir ve devletin yıkılışını kolaylaştırabilirdi. 1876'da tahta geçen II. Abdulhamit, Hristiyan unsurların ayrılmasına yol açan milliyetçilik hareketlerinin, Müslüman unsurları etkilemesini önlemek ve Osmanlı'nın Arap topraklarını elinde tutmasını sağlamak üzere, İslamcılık siyaseti gütmüştür.

Osmanlı'da henüz Türkçülük ve milliyetçilik görüşleri geniş ölçüde tartışılmaya başlamadan, Türk dünyasında önemli hareketler gözlenmiştir. Yusuf Akçura'nın 1904'te Kazan'dan Mısır'daki Türk gazetesine yayınlattığı, "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi, Türkçülüğü öncü bir ilke olarak teklif etmesi bakımından önemlidir. Bir kısım batılı yazarlar, "Komünist Manifesto Marksizim için ne ise, Üç Tarz-ı Siyaset'te Türkçüler için aynı şeydir"² görüşünü dile getirmişlerdir.

Akçura, dini sosyolojik düzlemde ele almış, her konu da olduğu gibi din konusunda da akılcı bir tutum sergilemiştir. O, dini, milli duyguları pekiştiren bir araç olarak görür. Bireylerin özel yaşantılarında dini vecibelerini yerine getirmelerini, toplumsal hayatta ise, dinin sadece dayanışmacı yönüyle bağlantı kurulmasını dile getirir. Akçura, siyasi meselelerde laik bir tutum sergilemiş, din devlet işlerini birbirinden ayırarak, dinin bireysel, devletin demokratik yönüne vurgu yapmıştır. İslamcılık ve Türkçülük konusunda kesin bir yargıya varamayan Akçura, İslam'ın halen çok güçlü olmasına ve insanları bir arada tutacak güce sahip olmasına rağmen, dış engellerin İslamcılık siyasetine mani olacağını iddia etmiştir. Çünkü, İslam ülkelerinin büyük çoğunluğu Hristiyan devletlerin hakimiyeti altındadır: "Binaenaleyh, zamanımızda en kuvvetli İslam devleti olan Osmanlı Devleti'nin bile ciddi bir surette İslam birliği siyasetini takibe kalkışmasına, belki de muvaffakiyetle, karşı koyarlar."³

Osmanlı'ya tabi milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir "Osmanlı Milleti" oluşturulması, hilafet hakkının Osmanlı'da olmasından istifade ile "bütün İslamların söz konusu hükümet idaresinde siyaseten birleştirilmesi" ve ırka dayanan bir "Türk

² Uçar F, **Türkçülüğün Manifestosu (Osmanlılık-İslamcılık-Türkçülük)**, Fark Yayınları, Ankara 2008, s. 26.

³ Akçura Y, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus yayınları, Ankara 2001, s. 81.

Milleti” teşkil edilmesi, şeklinde tanımlanan üç yaklaşım, eserde ayrı ayrı ele alınmıştır. Son sırada yer alan Türkçülüğün, özellikle “Türk Birliği” (Pantürkizm) şeklinde öne sürüldüğü ve ırka dayalı bir siyasi birlik olarak anlatıldığı görülmektedir. Akçura’ya göre; Türk birliği siyaseti, Osmanlı ülkesindeki Türkleri hem dini hem ırki bağlarla birbirine bağlayacaktır. Ancak, bu siyasetin esas büyük faydası; dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri de bir olan ve Asya kıtasının büyük kısmı ile Doğu Avrupa’ya yayılmış bulunan Türklerin birleşmesini sağlamak olacaktır. Ancak, Türkleri birleştirme siyasetinin, İslam siyasetine göre, uygulanmasının daha zor olduğunu ifade edecek kadar da gerçekçidir. Akçura’nın bu makalesi ile Türkçülük fikri, ilk defa sistemli bir fikir olarak ifade edilmiştir.

Batılı emperyalist devletlerin sömürgesi haline gelmiş Osmanlı Devleti’ni kurtarmak, ekonomik ve toplumsal düzlemde, gelişme trendine entegre olmak adına, Akçura’nın önderi olduğu Rusya göçmeni Türkçüler ve Avrupa’da eğitimini tamamlamış Türk aydınlar tarafından ileri sürülen projeler, bu yeni düzene göre somutlaştırılacaktı. Türkçülük akımının öncülerinden olan Akçura, uluslararası koşulları ve siyasi gelişmeleri göz önüne aldığına, Osmanlı Devleti’nin izlemiş olduğu mevcut siyasi yapının sekteye uğradığını, her alanda köklü değişikliklerin yapılması gerektiğini savunmuştur.

İttihat ve Terakki döneminde siyasetle uğraşmaya yanaşmayan Akçura, 1923’te Atatürk’ün isteğiyle İstanbul’dan milletvekili seçilmiştir. Cumhuriyet döneminde aktif siyaset hayatını devam ettirirken, akademik kimliğiyle Ankara Hukuk Fakültesi’nde de dersler vermeye devam etmiştir. Siyasetle uğraşması, onun fikir hayatına nokta koymamış, yeni devletin kuruluşuna kadar birçok gazete ve dergide yazılar yazmış, önemli eserlere imza atmıştır. Akçura’nın fikir ve düşünceleri o kadar akılcı ve reformistti ki, bu durum Atatürk’ün dahi dikkatini çekmiştir. Yeni Türk devletinin inşasında, laik tarihçilik ve Türk milliyetçiliği konularında doğrudan etkisi söz konusudur.

Akçura, 1933 yılında Üniversiteler reformunda aktif rol alırken, İstanbul Üniversitesi’nin yeniden kurulması aşamasında da görev almıştır. İstanbul

Üniversitesi Yakınçağ Kürsüsü’nde Profesör olmuştur. 1876 yılında doğan ve 56 yıl süren hayatı ile 13 Mart 1935 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Küresel emellerin emniyet kemeri vazifesini gören tozlu raflarda saklı tutulan tarih, her ne kadar kapalı kapılar ardında tayin edilen şekle göre istikamet alsa da, Akçura’yı tam anlamıyla unutmamışsa bunu, onu “Pantürkizmin babası” olarak tanınmasına borçludur. Oysa Pantürkizm, Türk toplumunun en tutucu kesimlerinin kullandığı bir tema haline gelmiştir. Ne var ki, XX. Yüzyılın başlarında böyle bir şey söz konusu olamazdı. Aksine, Akçura ve arkadaşlarının öngördüğü Pantürkizm, Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasını önlemek için bir çözüm olarak, içeriği oldukça ilerici bir toplumsal ve kültürel programdı. Akçura, ünlü Üç Tarz-ı Siyaset’inde Türk birliği siyasetini, bu siyaseti uygulamaya geçirdiklerinde yaşanacak faydaları ve olumsuzlukları ele almıştır.

Akçura’nın fikri temelleri üzerine değerlendirme yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli durum, birçok farklı ülkede bulunmuş olması ve farklı zaman dilimlerinde kimi zaman varlıklı, kimi zamanda yoksul bir hayat geçirmiş olmasıdır. Akçura’nın düşünce çizgisi hiçbir zaman durağan olmamış, yaşadığı dönemin dinamiklerini akılcı yorumlayarak, varılması ve gerçekleştirilmesi gereken amaca bir anca önce ulaşmak için yöntemlerini sürekli değiştirmek zorunda kalmıştır. Kişilik olarak farklı olmayı tercih etmemiş ama farklı yöntemlerle aynı amaca hizmeti bir vazife olarak düstur edinmiştir.

Dünya Türklüğünü birleştirmek, tanıtmak, yükseltmek ve zaferlerle dolu şanlı geçmişimizdeki zirveyi tekrar yaşama adına Yusuf Akçura, kökü tarihin derinliklerine kadar uzanan Türkçülük fikrine ilk defa siyasi bir hüviyet kazandıran fikir adamımızdır. Akçura, Türk milletinin o buhranlı döneminden kurtulmasında Türkiye’nin liderliğine ve Türklüğün bir bütün olabilmesine bağlı görmektedir.

1. YUSUF AKÇURA’NIN HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİK YAPISI

1.1. Ailesi ve Doğumu

‘‘Akçura’’ kelimesi, iki Türkçe kelimeden oluşmakla birlikte, Altınordu devrindeki ‘‘zadegan’’ hanedanlarından birini ifade etmektedir. Çağatay lehçesine göre arkadaş, eş, kul anlamında da kullanılır.⁴

Kuzey Türklerinin en eski ve soylu ailelerinden biri olarak kabul edilen Akçura ailesinin geçmişi dört yüzyıl öncesine kadar uzanır. Yusuf Akçura⁵ (Akçuraoğlu Yusuf), Tataristan Muhtar Cumhuriyetinin güneyinde İdil (Volga) Nehri üzerindeki Simbir (Rusça’da: Simbirsk, bugünkü adı: Ulyanovsk) şehrinde dünyaya gelmiştir. Akçura’nın doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1986, 1872 ve 1879 yıllarında doğmuş olabileceği şeklinde farklı bilgiler mevcuttur.⁶

Rusya Müslümanları arasında ekonomik ve kültürel olarak en gelişmiş düzeyde olan Akçura’nın mensubu olduğu Volga tatarları, nüfus açısından bakıldığında Özbeklerden sonra 2. sırada bulunuyorlardı. Rusların Türklere karşı izlemiş olduğu ırkçı politikaları nedeniyle diğer Türk topluluklarına göre dağınık bir yaşam tarzı benimsemiş olan Volga tatarları, 19. yy’da Rusya Türkleri arasında özel bir yer tutuyordu. Ruslar, II. Katerina dönemine kadar ekonomik ve kültürel anlamda baskıcı bir politika izlemiş olsa da, daha sonra Tatarlar, II. Katerina’nın liberal tutumu sayesinde hareket kabiliyetini güçlendirmiştir. Rusların giremediği Orta Asya ile Batı pazarı arasında aracılık etmeye başlamıştır. Bunun neticesinde Tatar toplumunda zengin bir tüccar sınıf ortaya çıkmıştır. Kazan, Orenburg ve Simbirsk sanayi şehirleri olarak anılmaya başlanmıştır.⁷

⁴ Togay M. F, **Yusuf Akçura’nın Hayatı**, Hüsniyatıyat Basımevi, İstanbul, 1944, s. 19.

⁵ Yusuf Akçura’nın adı farklı kaynaklarda *Akçuraoğlu Yusuf*, ya da Rusça ifade edilecek olursa *Akçurin* bazen de *Akçora* olarak geçer. 1934 yılında çıkan soyadı kanunuyla birlikte resmen ‘Yusuf Akçura’ olmuştur. Bundan önceki ve sonraki tarihlerde en çok kullanılması hasebiyle bu çalışmada *Akçura* tabirini kullanacağız.

⁶ Togay, a.g.e, s. 20.

⁷ Georgion, a.g.e, s. 6.

Yusuf Akçura'nın dedesi Süleyman Bey *Akçura Babay* Abdullah Han'ın oğlu Mehmet Şah'ın torunu Hacı Timur Bulat neslindendir.⁸ Dedesi Süleyman Bey, Kırım'dan Kazan'a göç etmiş köklü bir Tatar aileye mensuptur. Babası Hasan Akçura, büyük sanayici ve tüccarlardandı. Hatta Rus ordusunun kumaş ihtiyacının büyük bir bölümünü Yusuf'un babasının fabrikaları karşılamaktaydı. Kazan, Simbirsk ve Lahfka'da olmak üzere üç fabrikaya sahipti. Yusuf iki yaşındayken babası Hasan Bey 1878 yılında vefat etmiştir.⁹

Akçura'nın babası Hasan Bey, iki defa evlilik yapmıştır. İkinci hanımı Yusuf'un annesi Kazanlı Banu'dur. Bibi Kamer Banu'nun Yusuf'un dışındaki bütün kardeşleri ölmüş, sadece Yusuf hayatta kalmıştır. Annesinin babası da çay tüccarıydı. Aynı zamanda Kazan'da keçi derisi işleriyle de uğraşırdı. Validesinin mensup olduğu Yunusof'lar Kazan'da çok meşhur bir aile olarak bilinir. Memleketin imarına bağış olarak birçok defa yardımlarda bulunduklarından şehrin büyük bir meydanına bunların isimleri verilmiştir. Bu ailenin fertleri çok uzun boylu insanlar olduğu için halk kendilerine "Uzunlar" lakabını vermiştir.¹⁰ Yusuf Akçura hem anne hem de baba tarafından soylu ve saygın bir aileye mensuptur.

Araştırmamıza konu olan Akçura'nın validesi Banu Hanım'ın Ailesi Yunusof'ların "Uzunlar" lakabıyla anılması ve Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) neticesinde Rusların baskıcı tutumu neticesinde Osmanlı yurduna göç etmiş Kırımlı ailelerin olması, köken itibarıyla mensubu olduğumuz "Şahin"¹¹ ailesinin de Kırım göçmeni olması hasebiyle araştırmamızı derinleştirmemize yardımcı olmuştur. (mensubu olduğumuz Şahin) Aile mensuplarımla yaptığım ikili konuşmalarda; Atalarımızın Kırım Savaşı esnasında Kırım'dan Türkiye'nin Artvin İl'inin Şavşat İlçesine bağlı Ahaldaba (Tepeköy) Köyüne göç ettiğini, orada belli bir müddet kaldıktan sonra

⁸ Koşay H. Z., '*Yusuf Akçura*', **Belleten**, XLI/162, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, s. 190.

⁹ Orhan Çakmak ve Atilla Yücel, **Yusuf Akçura**, Alternatif Yayınları, Ankara 2005, s. 21-22.

¹⁰ Akçura Y., **Hatıralarım**, (Yay. Haz. Erdoğan Mura), Hece Yayınları, Ankara 2005, s. 21.

¹¹ Kırım Savaşı'nda Osmanlı saflarında yer alan *Uzunlar* olarak bilinen ailenin gençleri, savaş esnasında üstün başarı gösterdikleri için *Şahinler* lakabı ile anılmaya başlanmıştır. Soyadı Kanunu (1934) ile bu lakap *Şahin* olarak soy isim kütüğüne yazılmıştır.

kardeşlerden dedem Uzunoğullarından Yusuf Çavuşun, şimdiki ikamet adresimiz olan, Tokat İl'inin Niksar İlçesi'nin Bilgili Köyü'ne geldikleri nakledilmiştir.¹²

Akçura'nın hayatının ilk yılları Lahovka'da, fabrikalarının yanında bulunan ahşap bir köşkte geçmiştir.¹³ Burada 6 yaşına kadar kalan küçük Yusuf, Abdülmend isimli bir hocadan okuma yazma becerisi üzerine dersler alır.¹⁴ Ancak Akçura'nın hatıralarını anlattığı kitabın “Defteri Amalim” bölümünde, derslere pek ehemmiyet vermediğini açık yüreklilikle ifade etmiştir.¹⁵

Doğumundan önce iki erkek ve dört kız kardeşi erken vefat ettiği için küçük Yusuf'a ayrı bir ilgi alaka gösteriliyordu. Kazanlı zengin ailelerinin usulleri gereği, Rusçayı iyi öğrenmesi ve ilmi açıdan Ruslar'a karşı mahcup olamamak adına, Yusuf'a Rus hocalar özel dersler veriyordu. Katı bir dini eğitim almış olan annesi Banu Hanım'da eğitimine yardımcı olmaya çalışıyordu.¹⁶

Yusuf Akçura'nın dünyaya gelişinden sonra 1877'de patlak veren Türk-Rus savaşı (93 harbi) neticesinde Rusya'da etkisini gösteren ekonomik sıkıntılar, babasının iş hayatında da sorunlar ortaya çıkarmıştır.¹⁷ Yusuf'un babası Hasan Bey' in savaşın başladığı yılın kış aylarında beklenmedik bir şekilde vefat etmesiyle birlikte işlerin de bozulması sonucu Yusuf ve annesi sıkıntılı günler geçirmeye başlamışlardır.¹⁸

Yusuf altı yaşında iken annesinin kızak seyahati esnasında kızığın devrilmesi sonucu ağır bir yara almamasına rağmen derin tramva geçirmesi, Banu Hanım'ın yatağa düşmesi ve doktorların sıcak memleketlerde ikametinin daha yararlı olabileceğini tavsiye etmeleri, anne ile çocuğun Türkiye'ye göçmelerinde önemli rol oynamıştır.

¹² Bu bilgi Tokat İl'inin Reşadiye İlçesi Nüfus Müdürlüğü'nde nüfus Memuru olarak çalışmakta olan ve Uzunoğulları (Şahinler) hanedanına mensup Hüseyin Şahin' den alınmıştır.

¹³ Georgion, a.g.e, s. 18.

¹⁴ Togay, a.g.e, s. 22.

¹⁵ Akçura, *Hatıralarım*, s. 23-24.

¹⁶ Uçar, a.g.e, s. 28.

¹⁷ Togay, a.g.e, s. 100.

¹⁸ Georgion, a.g.e, s. 16.

1.1.1. Kazan'dan İstanbul'a Göç

Fabrika işlerinde yaşanan aksaklıklar, doktorların tavsiyeleri ve son yaşanan gelişmeler üzerine Yusuf'un dayısı durumu gözden geçirmek için ailenin yanına gelmiştir. Gelen kişi durumun vehametini gözlemledikten sonra şirketin pek çok alacaklısı olduğunu tespit edince uzak memleketlere gitmelerini tavsiye etmiştir. Annesi hem alacaklılardan uzaklaşmak hem de kımız içerek tedavi görmek amacıyla Yusuf ile birlikte Stavropol şehrine gitmişlerdir. Fakat burada da alacaklılar yakalarını bırakmamış, haciz yoluyla ellerinde ne varsa satmışlardır. Daha sonra aile Stravropol'da çok kalmamış ve Türkiye'ye gidip yerleşmek ümidiyle trenle Odesa'ya gitmeye karar vermişlerdir.¹⁹

Yusuf ile annesi Odesa'da bir müddet kaldıktan sonra *Amiral Nahimof* isimli bir vapurla İstanbul'a gelirler (1883). Uzun uğraşlar sonucunda Nuruosmaniye yerleşkesi yakınlarında kiralık bir ev tutarlar. Yusuf burada Mahmutpaşa cami yakınlarındaki bir ilkokula yazdırılmıştır.²⁰ İstanbul'a yerleştikten sonra artık Yusuf'un eğitim hayatı başlamıştır. Annesinin hastalığı nedeniyle Bursa'daki kaplıcalara sürekli gitmek zorunda olması nedeniyle İstanbul'a her gelişlerinde ya okulunu ya da evlerine değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bursa seyahatlerinin ilkinde Yusuf'u Divanyolu'ndaki Kara Sebil üstünde Kara Hafız İlk Mektebine vermişleridir. Bir diğer Bursa seyahatinden sonra ise, üçüncü kez değiştirdikleri adres olan Babı Serasker civarında bir eve taşınırlar. Burada caminin avlusunda ve Seraskerlik dairesinin meydanında her gün yapılan talim, yoklama ve nöbet değişimlerini seyreden ve kapıda nöbet bekleyen askerlerle yakın ilişki içerisinde olan küçük Yusuf'ta, askerliğe karşı büyük bir heves ve sevgi uyanmış, yaşam alanlarını askerlikle ilgili konular üzerine bina etmiştir.

Annesinin tedavi görmek maksadıyla Bursa kaplıcalarına gitmek zorunda olması, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti ve Türk kahramanlara ait hikayelerin destansı bir

¹⁹ Temir A, **Yusuf Akçura**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, s. 10-11.

²⁰ Togay, a.g.e, s. 103-104.

mahiyette anlatılması Yusuf da derin izler bırakmıştır. Bu hikayeler onda, Milliyetçilik şuurunun kazanılması noktasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.²¹

Ev değiştirmenin ve kirada oturmanın verdiği sıkıntılardan bunalan Yusuf'un annesi, Aksaray Yusuf Paşa Mahallesinde, tramvay Caddesine yakın bir yerde yaklaşık 700 altın ödeyerek büyük bir ev satın alınca küçük Yusuf da, Yusuf Paşa yakınlarındaki Yusuf Paşa ilk Mektebine kaydını yaptırmıştır. Askeri Rüştîye'ye geçinceye kadar bu okulda eğitim görmüştür.²²

Bu dönemlerde Akçura ailesi Kazan'dan gelen bir telgraf neticesinde kısa süreliğine İzmit'e geçmek zorunda kalmışlardır. Akrabalarının gönderdiği haberin içeriğine göre: Kazan'da mallarına haciz yoluyla el koyduran avukatın İstanbul'a geldiği, Akçura ailesinin kalan mallarına haciz işlemi uygulamayı planladığı anlatılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin zor dönemleri olduğundan, farklı ülkelere kapitülasyonlar verilmişti. Bu haktan yararlanan ülkeler, Osmanlı yurdunda kendi tebaları hakkında istedikleri gibi hüküm verme yetkisine sahiptiler. Rus konsolosluğu da aynı haklara sahip olduğundan aile, bir süreliğine İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Yusuf bu süre zarfında İzmit'te geçici öğrencilik yapmıştır. Uzun sürmeyen bu durum sonrasında tekrar İstanbul'a dönmüşlerdir.²³

Annesi Banu hanıma birçok kişi izdivaç teklifinde bulunmuş fakat evlenmeyi uzun bir süre düşünmemiştir. Ekonomik sıkıntıların baş göstermesi ve tek başına bu çalkantılı yaşamın üstesinden gelemeyeceğini düşünmesi üzerine, kendi ırk ve kültürlerine de uzak olmayan Dağıstanlı Osman adında bir şahsın evlenme teklifini kabul eder. Bu konuyu oğluna açtığında Yusuf'un pek hoşuna gitmese de bu duruma ses çıkarmamıştır. Osman Bey'de Yusuf'u kendi öz evladı gibi koruyup gözetmiştir. Yusuf Akçura, kendine ilk milli duyguların aşılması ve dini vecibelerin yerine getirilmesi konularında Dağıstanlı Osman Bey'in katkısının çok büyük olduğunu

²¹ Togay, a.g.e, s. 23.

²² Temir, a.g.e, s. 11.

²³ Togay, a.g.e, s. 24.

ifade etmektedir. Osman Bey'in Yusuf'la alakadar olması o kadar fazlaydı ki, Yusuf Türkiye'de Dağıstanlı Yusuf olarak bilinmektedir.²⁴

Yusuf küçüklüğünde merak sardığı ve yapmak istediği meslekleri anlatırken, annesine getirilen bazı ilaçların şişeleri ve kavanozlarla oynadığında eczacılığa ve doktorluğa, 7 yaşına bastığında doğum günü hediyesi olarak hediye edilen öñü kırmızı çizgili asker üniformasını giyerek kılıcıyla oynadığında duyduğu heyecan nedeniyle askerliğe merak sardığını Defteri Amal'inde yazmıştır.²⁵ İhtimaldir ki, Yusuf'un askerlik mesleğini seçmesinin en büyük etkilerinden birisi, kendisine doğum günü hediyesi olarak gönderilen bu üniformadır.

1.1.2. Kazan'a Seyahat

Yusuf ve ailesi Türkiye'ye yerleşmiş olsa da, zaman zaman Rusya'ya gitmeyi eksik etmezlerdi. İlk gidişleri (1887-1888) babadan kalmış olan mirasın taksimi ve borçların ödenmesi için gerçekleşmiş bir ziyaretir.²⁶

Yusuf annesiyle birlikte 1889 yılının baharında baba yurdu Kazan'a seyahat etmişleridir. Bu seyahat bir yıldan fazla sürmüş, kışı Kazan'da geçirerek ancak 1890 yılının yaz aylarında İstanbul'a dönüş yapabilmışlerdir.²⁷

Yusuf, Defteri amalinde İstanbul'dan gerçekleştirmiş olduğu bu seyahati, hayatının en mesut ve bahtiyar günleri olarak tasvir etmiştir. Ancak Kazan sokaklarında gezinirken İstanbul ile kıyas ettiğinde, İstanbul'un medeniyetlere beşiklik etmiş bir memleket olma durumundan uzak harabe yapılar, çamur deryası içindeki hali onu derinden yaralamış, bu durumun tahkir edilerek anlatılmasına şahit olduğunda ise üzüldüğünü ifade etmiştir.²⁸

Akçura Oddesa yolunda İsmail Gaspıralı ile sohbet etme imkanı bulmuştur. Simbir'e vardığında ise amcasının kütüphanesinden faydalanır ve onunla ilk defa "Türkçülük" konularında paylaşımlarda bulunur. Daha sonra Kazan'a geçtiğinde, meşhur tarihçi

²⁴ Temir, a.g.e, s. 11-12.

²⁵ Togay, a.g.e, s. 22.

²⁶ Georgion, a.g.e, s. 19.

²⁷ Temir, a.g.e, s. 18.

²⁸ Togay, a.g.e, s. 25-26.

ve din adamı Şihabeddin Mercani (1818-1889) filolog Kayyım Nasırı (1825-1902) tanışma fırsatı bulur.²⁹

1.1.3. Rüştîye Yılları

Akçura, 1887 yılında Fatih Askeri Rüştîyesinde yer bulamadığından mecburen Koca Mustafa Paşa Rüştîyesine kaydını yaptırmak zorunda kalır. Bu okulun uzak olması, üvey babasının bilerek kendisini evden uzaklaştırma çabasında olduğunu düşünmeye başlamasına yol açar. İlerleyen zamanlarda bu düşüncenin yanlış olduğunu farkına varır. Çünkü onun harbiye ye girmesinde büyük teşvikleri olmuştur ve onu öz oğlu gibi sevmiş kollamıştır.³⁰ Yusuf'un gittiği Koca Mustafa Paşa Rüştîyesinde farklı milletlerden birçok arkadaşının olması, milliyetçi düşüncelerinde bir canlanma meydana getirmiştir.³¹

Yusuf Akçura 1892 yılında Askeri Rüştîye'nin dördüncü sınıfını tamamlayınca aynı yılın sonbaharında Harbiye'ye kabul edilmiştir. Yusuf Akçura, Rüştîye yıllarında (11-12 yaş aralığı) Kazan'dan Türkiye'ye gelen veya sığınmacı olan Kazanlı ailelerden, Rusların Müslümanlara yaptıkları zulümleri ve adaletsizlikleri duyunca çok üzölmüş, beddualar etmiştir.³²

1893-1894 yıllarına rastlayan Harbiye'nin ikinci yılında iken, tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Cezasını tamamlayınca, Harbiye mektebinin ikinci nazırı Rıza Paşa Yusuf'u yanına çağırarak sınıfın en çalışkan talebelerinden olduğunu kendisine çeki düzen vermemesi halinde mektepten uzaklaştırılacağını, şimdilik tahsiline devam edebileceğini söylemiştir. Birinci tutuklanmasından sonra Yusuf derslerine son derece titiz ve gayretli bir şekilde devam etmiştir. Bunun sonucu olarak, Harbiye Mektebini bitirerek Kurmay sınıfına ayrılmıştır. Fakat birkaç ay sonra Yusuf tekrar sorgusu yapılmak üzere Yıldız Sarayına götürölmüş ve ardından o zamanların en korkulan yeri olan Taşkışla Divanı Harbi'ne sevk edilmiştir.³³ Yusuf'un Harbiye'de

²⁹ Devlet N, *Yusuf Akçura'nın Hayatı, ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri*, Türk Kültürünü Araştırma Yayınları, Ankara 1985, s. 30-32.

³⁰ Togay, a.g.e, s. 25.

³¹ Uçar, a.g.e, s. 27-28.

³² Devlet, *Yusuf Akçura ...* , s. 34.

³³ Temir, a.g.e, s. 26.

bulunduğu yıllar, Osmanlı-Yunan Savaş'ının olduğu yıllardır. Kazanılan zafer milli ruhu tekrar şahlandırmıştır. Yusuf'ta şuurlu Türkçülük bu dönemde gelişmiştir.³⁴

Onun tevkif edilmesine sebep olarak, fikirlerini açıkça söyleyen Akçura'nın Avrupa'da bulunan 'Genç Türkler' cemiyetinin propagandasını yaptığı düşüncesi idi. Halbuki o hiçbir cemiyete bağlı değildi, fakat Türk milletinin tarihteki haşmeti hakimiyeti üzerine genişleyen bilgi hazinesi, milli varlık ve bütünlüğün tekrar kazanılması için hürriyet ve terakkiye ihtiyaç duyulduğunu anlamış bulunuyordu. Bunları öğrendikçe kabına sığamıyor, fikirlerini söylemeden yapamıyordu.³⁵

Harbiye Mektebi'nde okurken çoğu kurmay adaylarının Abdülhamit'in baskıcı düşüncelerine duyduğu nefreti o da duymuş,³⁶ bu sebeple çok defa tutuklanmış ama sonuncusunda ise Fizan'a sürülmek üzere Trablus'a gönderilmiştir. Fakat bir yolunu bularak 1899'da arkadaşıyla birlikte bir plan yaparak Paris'e kaçmışlardır. Orada siyasi ilimler okulunda okumuştur.³⁷

1.1.3.1. Paris'teki tahsil yılları

Yusuf Akçura, Trablus'daki sürgün hayatında askeri mesleği dahilinde resmi bir görevi olması halinde bile kendini iyi hissetmemiş, tahsilini tamamlamayı çok istemişti. Türk alemine istediği kadar hizmet edemediği için üzülmüyordu. Bunun için bir an evvel Avrupa'ya giderek hayalini kurduğu hizmetleri yerine getirmeyi hedefliyordu. Nasıl geçineceği konusunda pek tasalanmıyordu. Annesi yakın zamanda İstanbul'da büyük depremde evinin balkonunda kalarak hayatını kaybetmişti ama ondan kalan mirası alamayacağından emindi. Fakat diğer taraftan babasından ve büyük babasından kalan Simbir ve Kazan'da kalan mirasların geliri kendisine Avrupa'da tahsilini yapmak için yeterli olacağını düşünüyordu.³⁸

1899 yılında Akçura ve iki arkadaşı, Ahmet Ferit ve Zühtü, binbaşı Şevket Bey'in de yardımıyla Tunus üzerinden Paris'e ulaşmışlardır. Akçura ve Ahmet Ferit "Siyasi

³⁴ Koşay, a.g.m, s. 192.

³⁵ Temir, a.g.e, s. 27.

³⁶ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 83.

³⁷ Bayrak O, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, 2. Basım, Milenyum Yayınları, İstanbul 2002 s. 81.

³⁸ Togay, a.g.e, s. 38-39.

Bilimler Serbest Okulu'na" girerek dönemin meşhur hocalarından dersler almışlardır. Akçura siyaset dışında da birçok ders ile alakadar olmuş ve Sorbonne'de öğleden sonraki dersleri dahi kaçırmamaya özen göstermiştir.³⁹

Akçura, Paris'e geldiğinde "Quartir Latin" adı verilen daha çok öğrencilerin ikamet ettiği, Berholet sokağı 11 numaradaki "Hotel du Monde"ta kiraladığı otel odasında kalmaya başladı.⁴⁰ Paris'te geçirdiği ilk günlerde düşünceleriyle ve bakış açısının farklılığıyla Akçura'nın zihinsel gelişiminde büyük tepkimeler olmasına yol açan ve kendisi de mülteci olan bir şahsiyetle tanışmıştı. O kişi doktor Şerafettin Mağmumi'den başkası değildi. Öncelikle Osmanlı'nın bozuk idari kanadının düzene girmesi gerektiği, Osmanlılık fikrinin köhnemiş bir düşünce yapısından ibaret olduğunu, Türk olmayan unsurlarla uzlaşının imkansızlığından bahsetmiştir. Tek çarenin de Türk milliyetçiliği olduğunu söylemiştir.⁴¹

Akçura'nın, doğduğu Rusya ve eğitim gördüğü Türkiye çevrelerinden gözlemledikleri, Türkçülüğü konu alan eserler ve Paris'teki yaşamında yakın çevresinden edindiği bilgiler ışığında, içtimai fikir ve muhakeme yeteneği bir hayli derinlik kazandı. Siyasi ilimler okulunda aldığı derslerle milliyetçiliği ve Türkçülüğü siyaset sahasında düşünmeye başladı.⁴² Yusuf Akçura, hayatında milli meseleleri en çok paylaşacağı yakın çalışma arkadaşı Sadri Maksudi (Arsal) ile de ilk defa Paris'te karşılaşmıştır.⁴³

Yusuf, okuluna devam ettiği yıllarda Genç Türkler topluluğuna da katılmayı ihmal etmedi. Ahmet Rıza Bey önderliğinde Türkçe yayımlanan Şura-yı Ümmet gazetesine birkaç makale, Fransızca Meşveret gazetesine de, Fransız gazetecilerden Emile Male (1862-1954) ve Debedour'u tenkit eden yazılar kaleme almış olmakla birlikte Mithat Paşa'nın meşrutiyetperverliğinde samimi olduğunu savunma çabası içinde olmuş ve bununla alakalı uzunca bir makale verip neşrettirmiştir. Şura-yı Ümmet'te çıkan bu makaleler, İstanbul'da küçük bir risale halinde yayınlanmıştır. Siyasi ilimler mektebinden aldığı derslerin bir yansıması olan bu makaleler, daha çok 1902 yılında

³⁹ Temir, a.g.e, s. 28.

⁴⁰ Arsal S. M, "Dostum Yusuf Akçura", **Türk Kültürü Dergisi**, sayı: 173, Ankara, 1996, s. 347.

⁴¹ Akçura, *Hatıralarım*, s. 105.

⁴² Akçura, *Hatıralarım*, s. 106.

⁴³ Temir, a.g.e, s. 29.

yazılmış olup, İttihat ve Terakki'nin savunuculuğunu yapan görüş ve önerilerin etkisinden sıyrılmadığı düşünülmektedir.⁴⁴ Takvimler 1903 yılını gösterdiğinde Yusuf, Paris Serbest İlimler Akademisi diplomasını (Osmanlı Saltanatı Kurumları Tarihine Ait Bir Deneyim) adlı bitirme teziyle üçüncü olarak almıştır.⁴⁵

1.1.3.2. Paris dönüşü Kazan yılları

Akçura, kendisine Osmanlı Devleti'nin sınırları hala kapalı olduğu için Kazan'a akrabalarının yanına döndü ve amcası Yusuf Bey'e bir müddet misafir oldu. Bu dönemde Türk- Tatar dünyası yenileşme adına hızlı bir ilerleme kaydetmiş olup, çoğu yerde matbaalar kurulmuş kitap ve gazeteler basılmakta idi. Fakat Rus hükümeti Türkçe ve Tatarca hiçbir yazıya izin vermiyordu. Bu yüzden Yusuf, makalelerini Rusya ve Türkiye dışındaki gazetelere gönderiyordu.⁴⁶

1904 yılında Akçura, Kahire'de yayın hayatına devam eden bir "Türk" gazetesine meşhur eseri "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesini yazıp göndermiştir. Gazetenin başyazarı olan Ali Kemal'de 'Cevabımız' adlı yazı dizisiyle Akçura'nın makalesine saldırgan ifadeler kullanmıştır. O sıralar da Mısır'da bulunan Yusuf'un eski arkadaşı Ahmet Ferit, Ali Kemal'in yazısına cevap niteliğinde yazılar yazmakla birlikte, Akçura'nın bazı görüşlerine katılmadığını da ifade etmiştir.⁴⁷

Akçura'nın en önemli eseri olan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı eseriyle ilk defa Türkçülük meselesini bu kadar derinden ele almış, Osmanlı Devleti'nin izlediği siyaseti üç ana başlık altında (Osmanlıcılık, Türkçülük, İslamcılık) toplamıştır. Bu yolların olumlu ve veya olumsuz yönlerini açık yüreklilikle dile getirmekten kaçınmamıştır.⁴⁸

Bazı batılı yazarlar, "Üç Tarz-ı Siyaset" in "Türkçülük" tarihinde oynadığı rolü diğer sosyal hareketlerle karşılaştırarak şöyle derler: 'Bu makale, Marxistler için Komünist

⁴⁴ Georgion, a.g.e, s. 21-22.

⁴⁵ Akçura, *Hatıralarım*, s. 108.

⁴⁶ Temir, a.g.e, s. 30.

⁴⁷ Temir, a.g.e, s. 30-31.

⁴⁸ Ercilasun A. B, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 49.

Manifestosu ne ise, Pantürkistler için de odur. Bu yüzden Akçura'ya, Türk birliği kurucu önderi gözüyle bakmaktadırlar.⁴⁹

1904-1905 yılları arasında Rus-Japon Savaşı nedeniyle Rusya'da siyasal ve hukuksal alanlarda yaşanan kargaşa nedeniyle Kazan Türkleri başta olmak üzere tüm azınlıklar rahat bir nefes alma imkanı bulmuşlardır. Japonların İngilizlerle ittifak yapması ve Amerika'nın da bu ittifaka destek olma ihtimali Rusların elini zayıflattığından, kendi bünyesinde ikame olunan azınlık güçleri bir araya getirerek farklı bir savunma mekanizması düşüncesine itmiştir.⁵⁰

Rusların Japonlara yenilmesi neticesinde Çarlık rejiminin ihtilalci naraları eşliğinde imparatorluk içerisindeki çeşitli milletlere, örgütlenme ve seslerini duyurma fırsatı vermiştir.⁵¹ Rusya bu çalkantılı günlerin verdiği sıkıntı yumağıyla boğuşurken, Çar'ın yayınladığı bir fermanla, toplantı, hak ve hürriyetler konularında çeşitli serbest yaşama alanları vermesiyle Kazan'lı aydınlar, Rus hükümetine idari, dini ve mali konuları içinde barındıran taleplerini iletmek üzere dört kişilik bir komisyon oluşturmuşlardır. Bu komisyonda Yusuf Akçura'da bulunmaktadır.⁵²

Yusuf Akçura Kazan'a geldiğinde ilk iş olarak, fikir ayrılıkları yaşayarak birbirinden ayrı düşen Kazan Türklerini bir araya toplamaya çalışmıştır. Bunun için ilk iş olarak Kazan'ın önde gelen zengin iş adamlarını teşkilatlandırarak 1905 yılında Kazan'da ilk Türk gazetesi olan *Kazan Muhbiri*'ni çıkarmıştır. Buna ek olarak Türk gazetesi, Tercüman ve Vakit Gazetesi'nde de siyasi yazılar yazmaktan geri durmamıştır.⁵³

Akçura, bütün bu yoğun geçen çalışmalarının yanı sıra, Kazanlı Türk çocukların eğitimi için de elinden gelen çabayı göstermiştir. Mahmudiye Medresesi'nde Tarih, Coğrafya, Osmanlı-Türk Edebiyatı Tarihi öğretmenliği de yapmıştır. Diğer taraftan çağın gelişimine uygun materyellerin sağlanması ve gelişimi, yeni öğretim teknikleri üzerine yoğun mesai harcamıştır.⁵⁴

⁴⁹ Temir, a.g.e, s. 33-34.

⁵⁰ Çakmak-Yücel, a.g.e, s. 19-20.

⁵¹ Geogion, a.g.e, s. 51.

⁵² Temir, a.g.e, s. 34.

⁵³ Devlet, a.g.e, s. 19.

⁵⁴ Akçura, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, Türk Kültür Yayınları, İstanbul, 1978, s. 19.

1905-1906 yılları arasında Rusya Müslümanları arasında Türkçülük ve Milliyetçilik akımının rüzgarı altın dönemini yaşamıştır. Bu dönem de önemli aşamalar kaydederek kimlik kazanma sürecinin tohumlarını atmışlardır. Ne var ki, 1907 yılına gelindiğin de artık rüzgar etkisini kaybetmiş, hükümetin baskıcı tutumu yeniden alevlenmiştir.⁵⁵

Akçura, Rusya’da, Türkleri ve diğer Rus Müslümanları kapsayan bir partinin gerekli olduğunu düşünüyordu. Bu yola kendini adanmış olan diğer arkadaşlarının da girişimleriyle, ‘Rusya Müslümanları İttifakı’ adı altında bir siyasi fırka çatısı altında toplanmışlardır. Bu fırkanın amacı, vicdan hürriyetini, Rusya’daki umum insanlar arasındaki hukuki müsavatı ve kültür sahasındaki milli inkişafa kanunen müsaade verilmesini temin etmektir.

Önceki dönemlere bakıldığında, Müslüman Türkler’in zorla hristiyanlaştırılması göz önünde tutulursa, bu maddeler Türkler için büyük önem arz ediyordu. Diğer bir önemli madde olan hukuksal bağlayıcılık ilkesi, nüfusu kırk milyonu aşan bir milletin yabancı bir vatan da bekasının sağlanması adına hayati önem taşıyordu.⁵⁶ Kurulan bu partinin görüşleri, Rusya’da liberal burjuvanın aydınların partisi olarak görülen, Kadet Partisi’nin düşünceleriyle örtüşüyordu. Bu sebeple 1906 yılında Yusuf Akçura, Kadet partisine üye olmuş daha sonra bu partinin merkez komitesine seçilmiştir. ‘Müslümanlar İttifakının’ seçim öncesindeki hazırlıklarına hız veren Akçura, hükümette yer alacak vekiller arasında arkadaşlarının da olabilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Ancak Rus hükümeti, kendi çıkarlarına ters düşebileceğini düşündükleri delege adaylarını türlü bahanelerle hapse mahkum ederek seçilmelerini engellemiştir. Tutuklananlar arasında Yusuf Akçura’da vardır ve birinci Duma kuruluncaya dek 43 gün hapis hayatı yaşamıştır. Onun *mevkufiyet anıları* adlı eseri bu sebeple kaleme alınmıştır.⁵⁷

Akçura, Rusya Türkleri’nin sesinin duyulması adına birçok diplomatik girişimde bulunmuştur. Bunlardan biri ise, “Rusya’daki Müslüman Türk-Tatarların Haklarını Koruma Komitesi” adlı cemiyetin İsviçre’de toplanacak olan Milletler Konferansı’na

⁵⁵ Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün ...* , s. 177-180.

⁵⁶ Togay, a.g.e, s. 48-49.

⁵⁷ Devlet, a.g.e, s. 26-27.

katılma kararı almıştır. Bu konferans için Yusuf Akçura, kendi özel olarak kaleme aldığı Almanca iki metin hazırlanmıştır. On iki sayfalık birinci metinde, Rusya Türklerinin nüfusu, içtimai yapısı, iktisadi durumlar, eğitim ve ıslahat, edebiyat, Rusların baskısı, Tatarların siyasi mücadeleleri ve Türk-Tatarların arzu ve isteklerini içeren konular ele alınmıştır.⁵⁸

Yusuf Akçura gerçek bir önder gibi davranmayı bilmenin yanında, yaşanan hadiselerden ders çıkararak kendi lehine en doğru kararı almayı öğrenmiştir. Akçura için Rusya hayatındaki sayabileceğimiz kazanımlardan biri de, çocukluğunda öğrenip unutmaya aşamasına gelmiş olduğu Rusça dilini tekrar akıcı bir şekilde konuşup anlayabiliyordu. Bu sayede Rus entelektüel geleneğine uzak kalmamış olacaktı. Aldığı Osmanlı eğitimine, Fransız ve Rus kültürünün katkılarıyla, Tolstoy ve popülizmin etkisi de eklenmiştir. Avrupa yılları ve düşünce bazında tanıştığı farklı platformlarda fikir alış-verişlerinde bulunduğu aydın şahsiyetlerin etkisi onda, “halka gitme” eğilimini benimseyerek, bunu Osmanlı Devleti’nin yönetim sistemine uyarlamaya yöneltti.⁵⁹

Akçura’nın hayatında belirgin izler bırakan Rusya yaşamı, siyasi ve konjektürel eğilim anlamında önemli edinimler sağlamıştır. Akçura, Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyetin ilanı ile yarım kalan işlerini hallederek Ekim 1908 yılında İstanbul’a dönüş yapmıştır.

⁵⁸ Devlet, *Ölümünün Ellinci ...* , s. 227-228.

⁵⁹ Geogion, a.g.e, s. 58-60.

1.1.4. Türkiye'ye Dönüşü ve II. Meşrutiyet Dönemindeki Çalışmaları

II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ardından, Yusuf Akçura'nın sürgün hayatı son bulmuş, çocukluk yıllarını geçirdiği İstanbul'a yerleşmişti.⁶⁰ Osmanlı Devleti'nde ilan olunan Meşrutiyet bütün kesimleri etkilemiş, Türkçülüğün teşkilatlanması ve cemiyetlerin fikir hayatında söz sahibi olması için önünde bir engel kalmamıştır.

Türkiye'de Türk milliyetçiliği görüşlerini temel alarak kurulan ilk cemiyet *Türk Derneği* cemiyetidir. 1908 yılında Osmanlı topraklarındaki bu özgür havayı fırsat bilen Akçura, mektep hayatından tanıdığı bazı Türkçü arkadaşlarını ziyaret etmiş ve bir Türk cemiyeti kurulması fikrini onlara açmıştır. Arkadaşları Necip Asım, Veled Çelebi'nin de desteğini alarak *Türk Derneği Cemiyeti* kurulmuştur.⁶¹ Yusuf Akçura ve arkadaşlarının kurduğu Türk cemiyetinin kuruluş amacını ifade eden nizamnamenin ikinci maddesinde şu sözler yer alır: Cemiyetin amacı, Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini, durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak. Yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, dillerini, avam ve havas (halk ve aydın) edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre incelemektir.⁶²

Yeni kurulan cemiyetin çalışma faaliyetleri ve hedefleri ele alındığında, derneğin daha çok Türkoloji alanında çalışma yaptığı görülmektedir. Nizamname, beyanname ve dergi yazılarına bakıldığında, kültürel manada Türkçü olarak adından söz ettiren cemiyet, siyasi olarak Osmanlıcılık fikrinden sıyrılamamıştır. Yusuf Akçura siyasi manada Türkçülüğü savunmuş olsa bile, etkin bir rol oynamadığı bir gerçektir.⁶³

⁶⁰ Akçura, *Hatıralarım*, s. 89.

⁶¹ Sarıay Y, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 58.

⁶² Akçura, *Türkçülük-Türkçü ...*, s. 209-210.

⁶³ Sarıay, a.g.e, s. 111.

Kendi adıyla bir risale çıkaran Türk Derneği, bir müddet sonra en aktif üyelerini kaybetmeye başlaması neticesinde ve Yusuf Akçura'nın İstanbul'dan ayrılmasıyla mecmuanın yayımlanması durdurulmuştur.

Akçura, İstanbul'a döndükten sonra, Harbiye Mektebinde, Medreset'ül Vaizin' de Tarih, İstanbul Darülfünununda Yeni zamanlar tarihi okuttu. Bununla birlikte yeni nesiller için konferanslar, toplantılar düzenledi. Onun makale ve yazılarını birçok dergi ve gazetelerde görebiliriz.⁶⁴ Akçura, Ekim 1912-Temmuz 1913 yıllarında Erkan-ı Harp yüzbaşısı olarak yakın arkadaşı Ahmet Ferit Tek ile birlikte Çatalca cephesinde Balkan Savaşı'na katılmıştır. Birinci Dünya Savaş'ı yıllarında ekonomik buhran onu da etkilemiş, Aksaray'daki evini satmak zorunda kalmıştır. Ayrıca bu dönemlerde Heybeliada'daki denizcilik okulunda da öğretmenlik yapmıştır.⁶⁵

Akçura, I. Dünya Savaşı'nı değerlendirirken en büyük tehlikenin Slav tehlikesi olduğunu ifade ederken, Osmanlı Devleti'nin bu savaşta tarafsız olması durumunda daha büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalabileceğini ve bir taraf olması gerektiğini dile getirmiştir. Bu savaşta Osmanlı Devleti'nin Almanya'yla ittifak yapması gerektiğini savunan Enver Paşa'nın en büyük destekçilerinden birisi de Yusuf Akçura'dır.⁶⁶

Akçura, bu dönemde, İttihat ve Terakki'de dahil olmak üzere hiçbir siyasi kuruluşun bünyesinde yer almamıştır. İttihatçıların olduğu döneme bakıldığında, fikir hareketliliğinin yaşandığı en yoğun dönem olarak kabul edilebilir. Bu dönemin tek bir lideri yoktur, ideolojik açıdan tam bir karmaşa hakimdir. Önde gelen savunucularının en büyük emeli, Abdülhamit'in siyasi ve sosyal kısıtlamalarını ortadan kaldırıp, Fransız ihtilali ve İngiliz devrimi sonrasında dünyayı kasıp kavuran insan hakları ve demokratikleşme hareketinin Osmanlı'da da hayat bulmasıdır.⁶⁷

İttihat ve Terakki'nin asıl amacı, toplumu “Osmanlı Birliği” çatısında bir araya getirmektir. Zaman geçtikçe diğer milletten vatandaşların bağımsızlık düşüncesiyle Osmanlı'dan ayrılmaları ve toprak kaybının tahammül sınırlarını zorlaması nedeniyle, milliyetçilik düşüncesi ağır basmaya başlamıştır. Yusuf Akçura'nın İttihat

⁶⁴ Temir, a.g.e, s. 47.

⁶⁵ Devlet, *Ölümünün Ellinci ...*, s. 29-30.

⁶⁶ Georgion, a.g.e, s. 118.

⁶⁷ Çakmak, Yücel, a.g.e, s. 33.

ve Terakki Cemiyeti'ne girmesi için Ziya Gökalp ve Talat Paşa çok uğraşmış olmalarına rağmen, Akçura, daha bağımsız bir ülke düşüncesinde olduğundan teklifleri geri çevirmiştir.⁶⁸

Akçura, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmamasına rağmen çalışmaları onları destekler mahiyetteydi. Bu cemiyete katılmayı reddetmesine rağmen muhalefet olacak bir hareketi de söz konusu değildi. Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura'nın bu tutumunu şu şekilde değerlendirmiştir: "Yusuf Akçura, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmedi, ama idealleri onu ittihatçılarla birlikte çalışmaya yöneltti; öyle ki, cemiyetin üyesi olmadığı halde, genellikle ittihatçı olarak tanınıyordu."⁶⁹ Yusuf Akçura ve aynı görüşü savunan düşünürler, II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve toplumsal düzey açısından kapitalizm sisteme geçemeyişinin, ilerlemeyişinin ve geri kalmışlığın sebebi olarak, Osmanlı sisteminde burjuva sınıfının olmayışının büyük etken olduğunu savunuyorlardı.⁷⁰

Akçura, "Kader" başlığı altında kaleme aldığı bir yazısında, Osmanlıları kendi hakimiyetlerini ve düşüncelerini kaderin ellerine bırakmakla suçluyordu. Cebriye mezhebinin görüşleri çerçevesinde, insanın iradi gücünün fiilleri yerine getirme noktasında çaresiz gördüğü gibi, Osmanlılar'da da, imparatorluğun sorunlara karşı sırtını döndüğünü ve çözüm üretmekten aciz olduğu eleştirilerini dile getirmiştir.⁷¹

Yusuf Akçura sonuç olarak şu tezi savunuyordu: İmparatorluğun çöküşüne ve parçalanmasına engel olacak çözümün anahtarının yine Osmanlıların cebinde olduğunu, yapılması gerekenin ise; "Bütün Cemiyet-i Osmaniye'nin İnkılabı" olarak değerlendirdiyordu.⁷²

1.2. Eserleri

Türk dilini bütün lehçeleri de dahil olmak üzere çok iyi bilen, Fransızca'yı da bir o kadar iyi kullanabilen Akçura, Rusça'ya da yabancı değildi. Elli dokuz yıllık yaşamı

⁶⁸ Çakmak, Yücel, a.g.e, s. 34.

⁶⁹ Georgion, a.g.e, s. 65.

⁷⁰ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 25.

⁷¹ Akçura, "Kader", **Şura-yı Ümmet**, sayı: 7, İstanbul 1902, s. 2.

⁷² Georgion, a.g.e, s. 23-24.

boyunca siyaset, tarih, sosyoloji, ekonomi, edebiyat, diplomasi, eğitim gibi birçok alanda makaleler ve kitaplar yazmıştır. M.F.Togay'ın ifadesiyle “Türk Yurdu, Akçura, Akçura Türk Yurdu” demektir. Makalelerinin büyük bir bölümü Türk Yurdu Dergisi'nde yayımlanmanın yanı sıra, Sırat-ı Müstakim, Şura-yı Ümmet'te de kaleminden dökülen cümleleri okuyucuyla paylaşmayı bilmiştir. Akçura, kendi ismini kullanmanın yanında, “Safes, S., L.A., A.Y., T.Y.,” gibi farklı rumuzlarla birçok makale kaleme almıştır.⁷³

Akçura, Harbiye öğrencisiyken takvimler 1897 yılını gösterdiğinde Mutasavver Malumat gazetesinde yayımlanan bir yazısı ile ilk yazarlık hayatına adımını atmıştır. Paris'te öğrenci olduğu yıllarda Şura-yı Ümmet ve Meşveret gazetelerinde çeşitli yazılar yazmıştır.⁷⁴ Yusuf Akçura'nın yayınlamış olduğu makale ve yazıları üç başlık altında toplayabiliriz:

1. Genel Türk Tarihi, özellikle Türkçülükle ilgili konulara ilişkin yapıtlar
2. Osmanlı Tarihi konusundaki yapıtlar

Avrupa'nın Yakın Çağ tarihinin siyasal, sosyal ve ekonomik konuları içeren yazılar.⁷⁵ Akçura'nın yayınladığı ilk eseri Tatarlar arasında modernleşme sorununu ilk defa konu edinen Şehabettin Mercani'nin bibliyografyasıdır.⁷⁶

Üç Tarz-ı Siyaset;

Yirminci yüzyıl başlarında büyük bir ivme kazanan ve hem siyaset hem de kültür hayatımızda meyvelerini gördüğümüz Türkçülüğün akla gelen en önemli simalarından biri olarak gösterilen Yusuf Akçura, 1904'te çıkan “Türk Gazetesi”ne Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserini göndermiştir. Hatta birçok araştırmacı Yusuf Akçura'yı Türkçülüğün babası; üzerinden bir asırdan fazla geçen, bu makaleyi de Türkçülüğün manifestosu olarak kabul etmişlerdir.⁷⁷

⁷³ Georgion, a.g.e, s. 4.

⁷⁴ Akçura, **Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 13.

⁷⁵ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 10.

⁷⁶ Mardin Ş, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, (der. Mümtaz'er Türköne), İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 277.

⁷⁷ Aydemir Ş, **İkinci Adam**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1997, s. 59.

Akçura'nın şüphesiz en önemli eseri olan “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı bu makalesinde ilk defa siyasi sahada Türkçülük meselesi, açık yüreklilikle dile getirilmiş, Osmanlı Devleti'nin izleyeceği siyasi yolu üç ana başlık altında; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük konuları müspet ve menfi yönleri ile incelenerek açıklanmış bulunuyordu.⁷⁸

Yusuf Akçura makalesinin giriş kısmında bu üç siyaset tarzının açıklamasını yaparken şu ifadeleri kullanmıştır: “Osmanlı ülkelerinde garptan feyiz alarak kuvvet kazanmak ve terakki arzuları uyanalı belli başlı üç siyasi yol tasavvur edildi sanıyorum: Birincisi; Osmanlı hükümetine tabi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı Milleti vücuda getirmek. İkincisi: Hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak bütün İslamları, söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek. Üçüncüsü: Irka dayanan siyasi bir Türk Milleti teşkil etmek.”⁷⁹

Ulum ve Tarih;

Akçura'nın, Kazan yıllarında okuttuğu Tarih ve diğer derslerin özeti niteliğinde olan bu eser, 1906 yılın'da Kazan'da basılmıştır.⁸⁰

Haziran Vakay-ı Müessifesi⁸¹ (Mevkufiyet Hatıraları);

Yusuf Akçura'nın siyasi alanda gücünü kısıtlamak ve Duma'ya seçilmesini engellemek amacıyla Rus hükümeti tarafından 8 Mart 1906 gecesi evine baskın düzenlenmiş ve seçim bitinceye kadar, kırk üç gün boyunca hapis tutulmuştur.

Hapis tutulduğu yıllarda yazdığı bu eser ilk olarak Orenburg'da, ikinci defa ise 1014 yılında Türk Yurdu kütüphanesin tarafından basılmıştır.⁸²

Türk, Cermen ve İslavların Münasebat-ı Tarihileri

⁷⁸ Temir, a.g.e. s. 31.

⁷⁹ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 19.

⁸⁰ Temir, a.g.e. s. 38.

⁸¹ 1907 Yılında Basımı Yapılan Eserin Orijinal Adıdır. 1914 Yılında İkinci Basımında Bu İsim verilmiştir.

⁸² Togay, a.g.e. s. 81-82.

Hicri 1330 senesinde Kader matbaası tarafından basılan ve Türk Ocağı'nda verilen bir konferansı içeren bu eser, Cermenler, İslavlar ve Türkleri konu edinmiş olup, bu milletler arasındaki ilişkiyi mükemmel bir dil kullanarak ifade etmesi hasebiyle büyük önem arz etmektedir.⁸³

Muassır Avrupa'da Siyasi ve İctimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar

Akçura bu eserinde, hürriyet ve adalet fikirlerinin Avrupa'ya has bir şey olmadığını, İslamiyet'in esaslarında nasıl kendine yer bulduğunu anlatmaya çalışmıştır. Avrupa'da yaşanan milliyet fikirlerinin patlak verdiği o günlerde, sonuçlarından en çok etkilenecek ülkeyi tarif ederken Osmanlı'yı işaret etmiştir. Eser, 1923 yılında İstanbul'da Amire Matbaası'nda, Büyük Millet Meclisi Maarif Vekaleti tarafından bastırılmıştır.⁸⁴

Siyaset ve İktisat

Hilmi Kitapevi tarafından 1924 yılında basılan bu eser, içerik olarak İstiklal Harbi yıllarında kaleme aldığı hitabeleri ve makaleleri ihtiva etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri

Akçura'nın bu eseri, 1934 ve 1940 yıllarında iki defa basılmıştır. Konu olarak, Osmanlı Devleti'nin dağılma sebepleri üzerine yapılan bir çalışmadır.⁸⁵

Tarih-i Siyasi Notları

Şark Meselesi'nin tarifini yapan Akçura'nın bu eseri ders kitabı olarak 1933-1935 yılları arasında altı cilt olarak basılmıştır.⁸⁶

Ta Kendim (Defter-i Amelim)

⁸³ Togay, a.g.e, s. 85.

⁸⁴ Koşay, a.g.m, s. 399.

⁸⁵ Togay, a.g.e, s. 75.

⁸⁶ Karal, a.g.e, s. 104.

Yusuf Akçura 23 Mayıs 1313'te yazdığı bu eserinde, Harbiye'de birinci defa tutuklu olduğu günlerde çocukluk yıllarını kaleme almıştır.

Damulla Alimcan el-Barudi Tercüme-i Hali

64 sayfadan ibaret olan bu eser, Kazan'da Şeref Matbaası tarafından iki cilt olarak 1907-1908 yıllarında basılmıştır.⁸⁷

Şark Meselesine Ait Tarih-i Siyasi Notları

Erkan-ı Harbiye külliyyatının 12. Cüzü olarak 1920'de İstanbul'da yayına alınmıştır.⁸⁸

Türk Yılı

Türk Ocakları adına yazdığı bu eseri, kendi başına Türkçülüğün en kıymetli bilgi kaynağı olma özelliğini taşımaktadır. 1928 yılında İstanbul'da basılmıştır.⁸⁹

Kazanlı Şehabettin Mercani

Yazılış amacı olarak bakıldığında, Akçura, Kazanlı Mercani'den oldukça etkilenmiş olup, bu fikir adamının düşünce yapısını Osmanlı Türkleri'ne duyurma isteğinden kaynaklanmaktadır. Harbiye mektebinde iken yazdığı bu yapıt, Akçura'nın ilk eseri olarak kabul edilir.

Osmanlı Saltanatı Müessesatının Tarihine Dair Bir Deneme (Essai Sur l'histoire Des Institutions De l'empire Ottomans)

Akçura, Paris'teki Siyasal Bilimler Akademisi'nden mezun olduğunda verdiği bitirme tezidir. Eserin aslı Fransızca olmakla birlikte giriş kısmı hariç Türkçe yayınlanmıştır. Asıl metni ve sonuç kısmı hiç yayınlanmayan bu eser 1914 yılında basılmıştır.

⁸⁷ Koşay, a.g.m, s. 398.

⁸⁸ Akçura, *Hatıralarım*, s. 49.

⁸⁹ Togay, a.g.e, s. 73.

Eski Şuray-ı Ümmette Çıkan Makalelerim

İstanbul’da 1963 yılında Tanin matbaası tarafından basılan bu eser, Akçura’nın Paris yıllarında kaleme aldığı yedi makalenin bütünüdür.⁹⁰

Letat Actuel Et Les Aspirations Des Turco Tatares Musulmans De Russie (1916)

Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey’in Raporu (1919)

Zamanımızın Avrupa Siyasi Tarihi (1929-1933)

Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Bu Vakıya Dair Başlıca Menbalar (1932)

Türk Yurdu’nda Yazmış Oluğu Başlıca Makaleler:

Tarih ve Asar-ı Atika(Müverrih LeonCahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han)⁹¹

Mektuplar ve Cevaplarımız-1⁹²

Mektuplar ve Cevaplarımız-2⁹³

Tarih ve Asar-ı Atika (Türklerin ilk Tayyarecisi)⁹⁴

Emel ve İdeal⁹⁵

Türklük Şuuru⁹⁶

Cevaplarımız⁹⁷

⁹⁰ Togay, a.g.e, s. 76-78.

⁹¹ a.g.d., sayı:16, s. 260.

⁹² a.g.d., sayı:3, s. 53.

⁹³ a.g.d., sayı:5, s. 86.

⁹⁴ a.g.d., sayı:15, s. 250.

⁹⁵ a.g.d., sayı:16, s. 265.

⁹⁶ a.g.d., sayı:17, s. 290.

⁹⁷ a.g.d., sayı:18, s. 302.

Türk Aleminde⁹⁸

Mektuplar ve Cevaplarımız-3⁹⁹

Türklerin Büyük Muallim ve Müverrihi İsmail Bey Gasprinski¹⁰⁰

Tarihi Mevzimizde¹⁰¹

Türk ve Tatar Birdir, Türkler Medeniyete Hizmet Etmiştir¹⁰²

Türklük¹⁰³

Ahmed Midhad Efendi¹⁰⁴

Siyaset ve İçtimaiyat¹⁰⁵

İçtimaiyat ve Siyasiyat¹⁰⁶

İntikad ve Takriz

Tarih ve Asar-ı Atika (Avrupa'da Millet Fikrine ve Milliyet Cereyanlarına Dair)

Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar)

Tarihi Görüşe Dair

Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife

Siyaset ve İktisatta Yazmış Olduğu Makaleler

⁹⁸ a.g.d., sayı:19, s. 321.

⁹⁹ a.g.d., sayı:21, s. 353.

¹⁰⁰ a.g.d., sayı:22, s. 367.

¹⁰¹ a.g.d., sayı:24, s. 404.

¹⁰² a.g.d., sayı:19, s. 321.

¹⁰³ a.g.d., sayı:25, s. 356.

¹⁰⁴ a.g.d., sayı:20, s. 353.

¹⁰⁵ a.g.d., sayı: 33, s. 150.

¹⁰⁶ a.g.d., sayı: 21, s. 353.

Bir Mülakat

Celadet Gösteriniz

Cihad-ı Ekber Dair

Cihan Harbine İştirakimiz ve İstikbalimiz

İktisadi Buhrana Dair

İktisadiyat ve Fırkalar

İttifaka Dair

Milliyetçilik, Halkçılık

Milliyet ve Maişet

Serbest Derslerde

Tecelli Günü

Türk Milliyetçiliğinin İktisadi Menşelerine Dair

Umdelerimize Dair

Vaziyetimiz ve Vazifelerimizden Birisi

1.3. Ölümü

Yusuf Akçura, takvimler 8 Mart 1935¹⁰⁷ tarihini gösterdiğinde artık hasta bir vücudu bünyesinde barındırıyordu. Hastalığının verdiği acıya aldırış etmeksizin hem okuldaki öğrencilerini yalnız bırakmıyor, hem de kaleminin son damlasına kadar

¹⁰⁷ Temir, a.g.e, s. 75.

doğru bildiği ne varsa, ülkesi adına gelecek adına yazılarına hız kesmeden devam ediyordu.

11 Mart 1935 Pazartesi sabahı eşi Selma Hanım'ın tüm ısrarlarına rağmen, kendini iyi hissetmediği halde küçük oğlu Tuğrul ile birlikte Bayezit Edebiyat Fakültesi'ndeki dersine katılmıştır. Akşamüstü dönüşte vapurla Haydarpaşa'ya geldikten sonra banliyö trenine binmek üzereyken fenalaşmış ve oğluna eliyle kenara çekilmesini işaret ederek yere yığılmış ve son nefesini vermiştir.¹⁰⁸

Yusuf Akçura'nın cenaze töreni, 13 Mart 1935 Çarşamba günü yapılmıştır.¹⁰⁹ Cenaze namazı ilk önce Üsküdar sahilindeki Şemsi Paşa Mescidi'nde kılınmış, sonra vapurla Sirkeci'ye nakledilmiş, burada İstanbul Halkevi, Milli Türk Talebe Birliği üyeleri ve halk tarafından karşılanarak omuzlar üzerinde Sultanahmet Camii'ne, oradan da Bayezit Camii'ne götürülerek cenaze merasimi yapılmıştır.¹¹⁰ O gün, üniversitenin bütün fakültelerinde dersler tatil edilmiş ve Yusuf Akçura için matem tutulmuştur. Akçura'nın naaşının üstünde Kazan Hanlığı devrinden kalan son abide ve milli heyecanın timsali olan "Süyüm Bike" kulesinin maketi bulunmaktaydı.¹¹¹ İstanbul Edebiyat Fakültesi ve Ankara Hukuk Mektebi profesörlerinden Yusuf Akçura, binlerce kişinin katılımıyla, Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir.¹¹²

¹⁰⁸ Temir, a.g.e, s. 75.

¹⁰⁹ Togay, a.g.e, s. 92.

¹¹⁰ Temir, a.g.e, s. 75.

¹¹¹ Temir, a.g.e, s. 76.

¹¹² Togay, a.g.e, s. 92.

2. YUSUF AKÇURA’NIN FİKİRLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

2.1. Millet ve Türkçülük Anlayışı

Yusuf Akçura, milletin tarif edilmesinin düşünüldüğü kadar kolay bir şey olmadığını, tam ilmi diyebileceğimiz bir tarifi yapamayacağını dile getirmiştir. Milletleşme teşekkülü sürecince her toplum koşullarına göre kendi millet tanımını yapmıştır. Fransızlar, birliktelik sürecindeki arzuyu ve bilinçli olmayı esas alırken, Almanlar ve Slavlar, ırk ve lisan birlikteliği olarak tanımlamışlardır. Akçura’ya göre millet şu şekilde tanımlanmıştır: Millet, ırk ve lisanın esasen birliğinden dolayı ictimaii vicdanında (toplumsal vicdanında) vahdet hasıl olmuş (birlik meydana gelmiş) bir cemiyet-i beşeriyedir (insan topluluğudur).¹¹³

Millet, Erkal’a göre “kendi birliğinden haberdar olan, siyasi bakımdan devlet şeklinde teşkilatlanmış ve milli devlet kurma kabiliyetine sahip, sürekli ve teşkilatlı insan zümreleridir. Millet, aynı zamanda gelişmiş olan bir milliyettir. Milliyet ise, tohum halindeki bir millettir.”¹¹⁴

Gökalp’e göre millet, herhangi bir coğrafya da var olan bir toplum olmadığı gibi ırk, kavimlerin bünyesinde barınanların bütünü de değildir. Millet, “dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan yanı aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur.”¹¹⁵

Niyazi Berkes ise, Yusuf Akçura’nın ırk kavramını millet kavramıyla birlikte kullandığını söylemiştir.¹¹⁶ Akçura’nın dönemini incelediğimizde, hassas bir dönemden geçildiğinden, ırk ve millet söylemlerinin Osmanlı toplumunda ve diğer toplumlarda yeni yeni dile getirildiğini ve bu söylemlerin bazen anlamları dışında kullanıldığını görmekteyiz.

¹¹³ Akçura, *Yeni Türk ...*, s. 4-5.

¹¹⁴ Erkal, M E, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 117-119.

¹¹⁵ Gökalp, Z. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, (haz. Kemal Bek), Bordo Siyah Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s. 46.

¹¹⁶ Berkes, a.g.e, s. 60.

Bir başka yazısında ise Akçura milleti şöyle tarif eder: “ ... aynı menşe’den, yani aynı ırktan gelmek teşkilat-ı bedeniyesi ve lisanı aynı olan, aynı adet ve ahlak ile mütahalli ve me’luf bulunan, mazi-yi tarihlerinde vahdet ve iştirak hasebiyle menafi ve hissiyatında ve binaenaleyh mu’tekidat-ı esasiyyesinde muvafaat ve imtizaç husule gelmiş olan efrad-ı beşeriyenin teşkil ettikleri bir cemiyete ‘millet’ namı verilir.”¹¹⁷ Bu tanımın ışığında Akçura, Türk’ün tanımını şu şekilde yapar: “Türkler dediğimiz zaman, etnografya, filoloji ve tarihle ilgisi olanların bazen Türk-Tatar bazen Türk- Tatar- Moğol diye yad ettikleri bir ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirine pek yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin tamamını murad ediyoruz. Bu cihetle İranlı ve Avrupalı bazı muharrirlerin Tatar dedikleri Kazanlılar, Azerbaycanlılar ile beraber, Kırgızlar, Yakutlar da Türkler tabiri içinde demektir.”¹¹⁸

Türkçülük, Rusların Kuzey Asya’dan sonra Orta Asya ve Kafkaslarda yayılma politikasına bir tepki olarak Kazan Tatarları’nın öncülüğünde, Bütün Türk asıllı toplumları tek bir çatı altında birleştirmek maksadıyla ortaya çıkmıştır. Böylelikle Türkçülük fikri bilinçli olarak Rusya’daki Türklerin önderliğinde dile getirilmiştir. Rusya’daki Türkler, hayatta kalmak ve milli kalkınma amaçlarına ulaşabilmek için, ortak bir dilin oluşturulması, kültür gerekliliklerinin yerine getirilmesi ve tek bir siyasi örgütün kurulması için Türkçülük hareketini Rusya’ya karşı bir silah olarak görmüşlerdir.¹¹⁹ Abdulhamit döneminin son çeyreğinde Türkçülük hareketi, Rusya’dan gelen göçmenler aracılığıyla Türkiye’ye girmiştir. Ruslar’a karşı Kazan Tatarlarının bu çalışmalarına daha sonra Kırım Tatarları da destek olunca, bu bölgeden çıkan Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Zeki Velidi Togan ve Sadri Maksudi Arsal gibi Tatar asıllı bilim ve siyaset adamları “ Ak Ülke” olarak adlandırdıkları Anadolu’ya gelerek Türkçülük hareketinin fitilini ateşlemişlerdir. Özellikle Azeri aydını olan Ahmet Ağaoğlu, Türkçülük düşüncesinin siyasal zeminde ele alınmasında önemli katkısı olmuştur. Ancak Rusya’dan göç edenler Osmanlı merkezli Pantürkçülük yerine, kültüre dayanan Rusya merkezli bir Türkçülüğü veya Turancılığı savunmuşlardır.¹²⁰ Türkçülüğün önde gelen temsilcileri olarak kabul

¹¹⁷ Akçura, **Muâsır Avrupa’da Siyasi ve İçtimâî Fikirler ve Fikrî Cereyanlar**, 2. baskı, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2004, s. 29-30.

¹¹⁸ Akçura, *Yeni Türk ...*, s. 3.

¹¹⁹ Öz E, **Otoriterizm ve Siyaset**, Yetkin Yayıncılık, Ankara 1996, s. 79.

¹²⁰ Gökalp, a.g.e, s. 59.

edilenler şu kişilerdir: “Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Tekin Alp (M: Kohen), Ömer Seyfettin, Fuat Köprülü, Hamdullah Suphi, Kazım Nami (Duru), İsmail Hakkı Baltacıoğlu.”¹²¹ Türkçülüğü konu edinen yayın araçları ise; Türk Yurdu, Genç Kalemler ve Küçük Mecmua’dır.¹²²

Türkçülüğün ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında çeşitli görüşler olmakla beraber, Türkçülük ilk kez Yeni Osmanlılar zamanında ortaya çıkmaya başlamış ve Türkiye’de ilk Türkçüler Tanzimat edebiyatçıları olmuştur. Bu doğrultuda, Türkçülük başlangıcını, dil, edebiyat ve tarih alanındaki çalışmalar ile Avrupa’da Türkolojinin doğuşu ve gelişimi oluşturmaktadır.¹²³

II. Meşrutiyet döneminin fikir akımlarına bakıldığında, tek tutarlı ve ileriye dönük, çağdaş düşünce Türkçülük olmuştur.¹²⁴ Tarık Zafer Tunaya göre; Türkçülük fikirlerinin kaynağını Birinci Jön Türk hareketi evrelerine kadar götürse bile, ilk defa sosyolojik bir metotla dağınık ve eksik fikirlerin sistematik bir şekilde ele alınması, Akçura ve yakın çalışma arkadaşlarının çabalarıyla gerçekleşmiştir.¹²⁵

2.1.1. Milliyetçilik Bilincinin Oluşumu ve Fikri Temelleri

İrk üzerine bir Türk milleti teşekkülü süreci oldukça yenidir. Gerek Osmanlı Devlet’inde gerekse gelip geçen diğer Türk devletlerinin hiç birinde bu fikir mevcut değildi. Tanzimat ve Genç Osmanlılık hareketlerinde de, Türkleri birleştirme gibi bir gayenin olduğu söylenemez.¹²⁶

Akçura’nın şuurlu diyebileceğimiz Türkçülük düşüncesi harbiye yıllarında başlamıştır.¹²⁷ Fransa’da eğitim gördüğü yıllarda bu milliyetçilik düşünceleri daha belirgin olmaya başlamış, fikirlerini savunma aşamasına geçmiştir. Batı’da farklı milliyetçilik anlayışlarını yakından takip etme imkanı bulmanın yanı sıra, Türkçülük akımını yazılarıyla anlatma çabası içerisinde olmuştur. Osmanlıcılığı savunanları

¹²¹ Üstel F, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği-Türk Ocakları (1912-1931)**, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 128-129.

¹²² Akçura, *Yeni Türk ...*, s. 167.

¹²³ Uçar, a.g.e, s. 96.

¹²⁴ Uçar, a.g.e, s. 95.

¹²⁵ Tunaya T Z, **İslamcılık Akımı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 47.

¹²⁶ Georgion, a.g.e. s. 141.

¹²⁷ Akçura, *Muasır Avrupa’da ...*, s. 65.

eleştiren Akçura, bu akımın imparatorluğun parçalanmasını engelleyemeyeceğini ifade etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunun Türkçülük akımı ile gerçekleşebileceğini dile getirmiştir. 1903 yılında kaleme aldığı bir yazı da şu ifadeleri kullanmıştır; Fikr-i millinin bu kadar inkişafından ve muhtelif milliyetler arasında ve özellikle iki din arasında bu derece düşmanlığın ortaya çıkmasından sonra, imparatorluğun muhtelif unsurlarını birleştirerek ve uzlaştırarak ondan bir millet meydana getirmek mümkün değildir.¹²⁸

Yusuf Akçura'nın Türkçülüğü hakkında Cafer Seydahmet şu cümleleri kullanmıştır: "Bütün Türklerin, milliyetçiliğin kuvvetini anlamalarında, milli mefkureyi, Türkçülüğü bulmalarında, kültürde ve siyasi hayatlarında bunun tatbikine geçmelerinde hiç kimse Yusuf Bey kadar müessir olmamıştır."¹²⁹

XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren imparatorlukları tehdit altına alan, yapılarını çatırdatan ve onları parçalayan bu yeni güce Akçura, 'tohum-ı milliyet' adını vermiştir. Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir.¹³⁰ Tarihsel zeminde değerlendirildiğinde, Türkçülük fikri çok daha erken bir arka plana sahip olmasına rağmen, sistematik olarak şimdiye kadar ele alınmamıştır. Ancak, çağdaş düzeyde sosyal problemleri de göz önünde tutarak, özgün bir yapıyla dile getirilmesi ve yayımlanan eserlerle toplumun aydınlatılması Yusuf Akçura ile olmuştur. Akçura'nın bu vatanın kurtuluşu olarak gördüğü politikaları tartışmaya sunması ve açıkça olmasa da üstü kapalı olarak Türk Milliyetçiliği taraftarı olduğu eseri, 'Üç Tarz-ı Siyaset' Türk Milliyetçiliğinin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Akçura'nın çok genç yaşında kaleme aldığı bu eser, XXI. Yüzyılın Türkçülük adına en önemli eserleri arasında yerini almıştır. Gayri Müslim grupların, ülke idaresinde son derece etkin rol oynadığı bir dönemde, Akçura'ya göre ülkenin kurtuluşu için sığınılacak tek liman, milliyet unsurudur. Bu düşünce sisteminin tesis edilmesiyle, ekonomik ve siyasal bağımsızlığa ulaşımın daha kolay olacağı kanaatindeydi.¹³¹

Milliyetçilik akımlarının bu denli güçlendiği bir dönemde, Osmanlı Devleti'nin, bu gayri müslim grupları bir arada tutmaya çalışmasının gereksiz bir çaba olduğunu

¹²⁸ Akçura, *Türkçülük ...*, s.156.

¹²⁹ Temir, a.g.e, s. 68-69.

¹³⁰ Gökalp, *Türkleşmek ...*, s. 47.

¹³¹ Akçura, *İttihad-ı Anasır Meselesi-Sırat-ı Müstakim*, V/121, İstanbul 1910, s. 280.

söyleyen Akçura, sorunun çözümü için Müslüman olmayan milletlere otonomi verilmesini savunmuştur: “Osmanlı saltanatı eski tecrübelerinden istifade ederek imparatorluğun Müslüman olmayan unsurlarına milli otonomiler vererek ve bu suretle onların devlete olan zayıf bağlarını büsbütün kesmelerine engel olabilecektir. Çünkü, bu unsurların kuvvetli bir mecmua eczasından bulunmalarında daima menfaatleri vardır yahut bu unsurların demir ve ateşle otonomilerini kazanmalarını bekleyecektir.”¹³²

Akçura, Türkçülük siyasetinin daha yeni adından söz ettirdiğini ve güçlenen bir siyaset olma eğiliminde olduğundan söz ederken, Türkçülük siyaseti izlenmesindeki faydaları şu ifadelerle dile getirmiştir: “Dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa’nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milletler arasında varlığını muhafaza edebilecek ve iş bu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı. Son vakaların fikre getirdiği uzakça bir istikbalde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonya’nın alemine yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı.”¹³³

Akçura, bir Türk milliyetçiliği stratejisi çizilmesinde ve bunun hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynadı. Uluslararası ilişkiler sorununa her zaman bir ilgi duymuştur. Nitekim Tercüman’da ve Sırat-ı Müstakim’de Türklerin ve Osmanlı Devleti’nin uluslararası düzlemdeki konumuna ilişkin köklü çözümlemeler yayımladı. Uluslararası politika konularının, hiç kuşkusuz ihtiyatlı davranma kaygısıyla çok sınırlı bir biçimde yer aldığı Türk Yurdu’nda da, Ahmet Ağaoğlu ile birlikte, “Türk Dünyasında” başlığı altında günlük dış politika yazıları yazma işini tekelinde tutuyordu. Ünlü “Şark Meselesi” üzerine de bir çok önemli makale, hatta bir de kitap yazdı ve konunun bir çok yönünü ayrıntılı bir biçimde işledi.¹³⁴ Akçura, uluslararası ilişkileri gerçekçi bir biçimde ele alıyordu. Ona göre, ekonomik, siyasal ve dini bakımdan büyük güçlerin oyun sahnesi olan bu alanda ahlaki kaygıların yeri

¹³² Akçura, *Yeni Türk ...*, s.156.

¹³³ Akçura, *İttihad-ı Anasır ...*, s.59.

¹³⁴ Akçura Y, *Şark Meselesine Ait Tarih Notları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1920, s. 69.

olamazdı; yapılması gereken şey, amaca ulaşmak için bu alandan yararlanmayı bilmektir.¹³⁵

Yusuf Akçura'nın kaleme aldığı yazılarda Türkçülük adına ele aldığı konular, bütün dünya Türklüğü'nün siyasi bağımsızlığı için verilen emeğin bir birikimidir. Bu kapsamda, Rusya'da ve diğer ülkelerde bu çabayı sürdürmüş, düzenledikleri kongrelere katılmış aktif görev adamı olmayı başarmıştır. Çağın en güncel akımı olan milliyetçilik fikrini her defasında vurgulayarak, Rusya Türkleri'ne bağımsızlık fikrini aşılama çalışmıştır. "Ferden, içtimaen yaşayan bir millet, kaybolmuş istiklalini er geç bulup kazanacaktır. Bütün siyasi Türklük için Ba'sı ba'de'l-mevt haktır."¹³⁶ gibi söylemleri yüzünden Rus Çarlığı'nın da tepkisini alan Akçura, bir yazısında Rusya Türklüğü'ne şu şekilde hitap etmiştir: 19. Yüzyılda dünya medeniyet tarihine en çok etki eden fikir milliyet fikridir. Milliyet fikrine, bu azim kuvvete hiçbir şey galip gelemedi. Yüz binlerce muntazam ordular, bu fikir karşısında yenildi. Bugün milliyet fikrini yenebilecek kuvvet; şiddet, top tüfek değildir; belki milliyet fikrinin ana ve babası olan hürriyet ve eşitlik fikirleri onu yenebilir. Sosyal ve siyasi inkılapların en kuvvetli sebebi, sosyal sınıflar, hakim-mahkum milletler arasındaki hakiki kuvvet dengesi olup, zahiri ve önemsiz olayların etkileri çok azdır. Müslümanlar yahut genellikle gayr-i Rus halklar, Ruslarla olan münasebetlerinde ne kadar kuvvet gösterebilirlerse, ancak o kadar hukuka sahip olabilirler. Bu yüzden gayr-i Ruslar ve demokrasi aleyhine kanunun değiştirilmesi, bu iki çeşit sosyal kuvvetlerin zaafındandır; yani Rusya Müslümanlarının kusurları, cezayı gerektiren suçları ve kuvvetsizlikleridir... Müslümanlar evvelden beri alıştıkları boyun eğmek, yalvarma ve yüze gülme siyaseti ile darbelerden korunacaklarını tasavvur ediyorlarsa çok yanıılıyorlar."¹³⁷

Türk milliyetçiliğinin nihayete erebilmesi için var gücüyle çalışan ve hayatını Türk milletine adanmış Akçura, bu emellere ulaşmak için Türk Ocakları'nda verilen serbest

¹³⁵ Georgion, a.g.e. s. 114.

¹³⁶ Temir, a.g.e, s.69.

¹³⁷ Akçura, *Türkçülük ...* , s.168.

yüksek derslerin hedefini de üç kelime ile özetlemiştir. Milliyetçilik, Halkçılık ve Aydınlik! ¹³⁸

Akçura, Türkçülük akımının iki ana kola ayrıldığını ifade eder: Demokratik Türkçülük ve Emperyalist Türkçülük.

Akçura, demokratik Türkçülüğün milliyet esaslarının her millet için doğal bir hak olduğunu ve bu hakkı talep ettiklerini dile getirirken, diğer milletlere de aynı ölçüde hak olarak gördüklerini söylemiştir. Örneğin demokratik Türkçüler Osmanlı İmparatorluğu’nda Arapların, Arnavutların ve diğer milletlerin bu hakkın tezahürü olan milliyetçi toprak bütünlüğü taleplerinin verilmesinden yana olmuşlardır. ¹³⁹

Akçura, emperyalist Türkçüleri tarif ederken ise, Avrupa nasyonalistelerine benzediklerini, bu düşüncede olan şahısların, hakkı olandan değil, yarar gözeterek hareket ettiklerini ifade etmiştir. Bu konu da eleştirilerini sıralarken örnek olarak Rusya’yı göstermiştir. Rusya içindeki ve dışındaki Slavlar için gerekirse savaşı dahi göze alırlar, ama diğer milletlerin, Arnavutların, Türklerin tabii haklarını dahi dikkate almazlar demiştir. ¹⁴⁰

Akçura, kendini ‘Demokratik Türkçü’ olarak tarif etmektedir. Osmanlı toplumunun da demokratik Türkçülükten yana tavır takınmalarını, onu bütün gayretleriyle korumalarını ve asla bu haklı mücadelelerinden vazgeçmemelerini tavsiye etmiştir. Emperyalist milliyetçiliğin hala varlığını koruduğunu ama önünde sonunda yok olmaya mahkum olacağını söylemiştir. ¹⁴¹

Yusuf Akçura’nın Türk milliyetçiliği incelendiğinde, ırkı çizgide olmadığı gözlenmektedir. Onun milliyetçiliği, insan haklarına saygılı, barış gönüllüsü ve çağdaş uygarlık düzeyinin sağlanması için verilen çabayı temsil eder. Akçura’nın milliyetçilik anlayışı, M.K. Atatürk’ün milliyetçilik anlayışıyla birebir örtüşmektedir. Atatürk: “ Bize milliyetçi derler, fakat biz öyle bir milliyetçiyiz ki, bizimle işbirliği

¹³⁸ Akçura, “İkinci Öğretim Yılı Başında”, *Siyaset ve İktisat*, Ankara 2006, s. 91.

¹³⁹ Akçura, “Cihan Harbine İştirakimiz ve İstikbalimiz”, *Siyaset ve İktisat*, Yeni Matbaa, İstanbul 1924, (Haz. Erdoğan Mura), Sinemis Yayınları, Ankara 2006, s. 7.

¹⁴⁰ Akçura, *Cihan Harbine ...* , s. 8.

¹⁴¹ Akçura, *Cihan Harbine ...* , s. 8-10.

eden bütün milletlere hürmet ve riayet ederiz. Bizim milliyetçiliğimiz bencil ve mağrurane milliyetçilik değildir.”¹⁴² demiştir.

Akçura, Türkçülerin örgütlenmesi için aktif bir rol üstlenmiştir. Türk milliyetçiliğini topluma anlatmak için birçok dergi ve gazete çalışmalarına önderlik etmiştir. Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı’nın kuruluşunda yer alması bunların bazılarına örnek teşkil etmektedir.¹⁴³

Akçura’ya göre, çağdaş bir devlet milli olmak zorundadır ve bu devletin en önemli unsuru da millettir: “Çağdaş bir devletin en önemli unsuru olan millet, türdeşdir: Çoğunlukla aynı dili konuşur; fertlerin bilimsel ve düşünsel düzeyi, hukuku, ahlakı, estetik hatta siyasi fikir ve hisleri çok farklı değildir. Çağdaş bir devlette millet, aynı harsın ürünüdür; bundan dolayı, hiç çoğunluğu, aynı mefkureye tutkundur. Dolayısıyla çağdaş bir devlet millidir.”¹⁴⁴

Yusuf Akçura toplumsal ya da siyasal teoriyle uğraşmamıştı. 19. Yüzyılın fikri cephaneliğine ellerini hızla daldırmış ve kendi tasarısına uygun düşecek silahları çekip almıştı. Milliyetçilik teorileri arasında, ırk kavramına ağırlık vereni benimsemiş, onun Türk milliyetçiliği davasına daha iyi uyarlanacağını düşünmüştü. Marksizmden sınıf mücadelesi kavramını ödünç almış, ama bunu ulusal burjuvajinin hizmetinde kullanmıştı. Türk milletçiliğinin teorisyeni olmaktan çok onun stratejisini çizen kişiydi. Kesin gerçekleri sıkı sıkıya bağlı olan fikirleri, bu gerçeklerin köklü değişikliklere uğradığı koşullarda, yavaş yavaş unutulmaya başladı.¹⁴⁵

¹⁴² Kat G, “*Yusuf Akçura’nın Siyasi Kimliği ve TBMM’deki Çalışmaları*”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 109.

¹⁴³ Akçura, *Türkçülük ...*, s. 98.

¹⁴⁴ Şenoğlu K, **Yusuf Akçura Kemalizm’in İdeoloğu**, Kaynak Yayınları, Ankara 2006, s. 98.

¹⁴⁵ Georgion, a.g.e, s. 137.

2.1.2. Türkçülüğü ve Türkçülüğün Yayılmasındaki Çabaları

Akçura'da Türkçülük fikri, Rusya, Fransa ve Türkiye'de yaşamış olduğu deneyimler neticesinde gelişim göstermiştir.¹⁴⁶ Rusya ziyareti esnasında küçük dimağında belirmeye başlayan milliyetçilik fikri, İstanbul'daki rüştiye ve harbiye yıllarında filizlenmişti. Paris yıllarında olgunlaşma evresine girmiş olmakla birlikte, Rusya ve İstanbul'daki siyasi ve akademik kimliği onu pişirmeye yetmişti.¹⁴⁷

Yusuf Akçura, Türkçülük faaliyetlerini üç evreye ayırmıştır. İlk evre, Kırım Savaşı sonrası öncülüğünü Ahmet Vefik Efendi'nin yaptığı Şinasi Paşa, Mustafa Celaleddin Efendi ve Ziya Paşa'nın da için de bulunduğu 1865-1879 yıllarını kapsar. Ahmet Mithat Efendi ve Cevdet Paşa öncülüğünde 1880'li yılların başları ikinci evredir. Üçüncü evre Türkçülüğü ise, 1897-1900 yıllarında Şemsettin Sami Bey, Necip Asım Bey, Bursalı Tahir Bey gibi kişilerin öncülüğü altında yürütülmüştür.¹⁴⁸

Batı, gelişmişlik düzeyi açısından Osmanlı toplumunu çok gerilerde bırakmıştı. Bu durumunun farkına varan dönemin önde gelen fikir adamları, hem Osmanlı toplumunu korumak hem de gelişmişlik düzeylerini artırmak adına, modernleşme çabalarının bir ürünü olan Türkçülük akımının çatısı altında toplanmışlardır.¹⁴⁹

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma hareketlerinden oldukça fazla etkilenen aydın bir kesim vardı. Bu aydınlar önce Türkçülüğü daha sonra Panislavizme tepki olarak geliştirdikleri Pantürkizmi savunmuşlardır. Pantürkist düşüncenin gelişmesi Rusya'dan Türkiye'ye göç eden (Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Ali Hüseyinzade) gibi göçmenler sayesinde Türkler arasında yayılmıştır.¹⁵⁰

Akçura, tarihi ve güncel meseleler üzerine kaleme aldığı yazılarında Türklüğü ve Türkçülüğün gelişmesi ve Türk milliyetçiliğinin geleceği konularında kaygılarını zaman zaman dile getirmiştir.¹⁵¹ Tarih Akçura'yı bütünüyle unutmamışsa, bunu, onu

¹⁴⁶ Karal, a.g.e, s.11.

¹⁴⁷ Devlet N, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Toker Yayınları, Ankara 1999, s. 11.

¹⁴⁸ Akçura, "*Türk Dünyası*", **Türk Yurdu**, c. V, 1913, s. 23.

¹⁴⁹ Akgül M. **Türk Modernleşmesi ve Din**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 1999, s. 78-79.

¹⁵⁰ Lewis B, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004, s. 102.

¹⁵¹ Hanioglu M Ş, "*Türkçülük*"-**İslam Ansiklopedisi**, c. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 1988, s. 477.

‘Pantürkizmin babası’ olarak tanınmasına borçludur. Oysa Pantürkizm, Türk toplumunun en tutucu kesimlerinin kullandığı bir tema haline gelmiştir. Ne var ki, XX. Yüzyılın başlarında böyle bir şey kesinlikle söz konusu olamazdı. Tersine, Akçura ve arkadaşlarının öngördüğü Pantürkizm, Osmanlı İmparatorluğu’nun ayrışması için öngörülen bir çözüm olarak, içeriği oldukça ilerici bir toplumsal ve kültürel programdı.¹⁵²

Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*’inde Türk Birliği siyasetini, bu siyaseti uygulamaya geçirdiklerinde yaşanacak faydaları ve olumsuzlukları ele almıştır. Akçura şöyle demiştir: Türk birliği siyasetiyle Osmanlı ülkesindeki Türkler, hem dini hem ırki bağlar ile pek sıkı, birleşecekler ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair Müslüman unsurlar Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti. Lakin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetlerinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa’nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milletler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasi milliyet teşkil eylemelerine hizmet edecek ve iş bu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı... Bu faydalara mükabil, Osmanlı ülkesinde meskun, Müslim olup da Türk olmayan ve Türkleştirilmesi mümkün bulunmayan kavimlerin Osmanlı Devleti elinden çıkması ve İslamiyetin Türk ve Türk olmayan kısımlara ayrılarak, artık Osmanlı Devleti’nin Türk olmayan Müslümanlar ile ciddi bir münasebeti kalmaması mahzurları vardır.¹⁵³

Türkleri birleştirmek politikasının tatbikiindeki dahili müşkülât İslam siyasetine nazaran ziyadedir. Her ne kadar, garbın tesiriyle Türkler arasına milliyet fikirleri girmeye başlamış ise de, bu vaka henüz pek yenidir. Türklük fikirleri, Türk edebiyatı, Türkleri birleştirmek hayali henüz yeni doğmuş bir çocuktur. İslamiyet’te gördüğümüz o kuvvetli teşkilattan, o pür hayat ve pür heyecan hissiyattan, hülasa sağlam bir ittihadı meydana getirebilecek madde ve hazırlıktan hemen hiçbirisi Türklükte yoktur. Bugün ekseri Türkler mazilerini unutmuş bir halde bulunuyorlar. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük

¹⁵² Georgion, a.g.e, s. 3.

¹⁵³ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 56.

bir kısmı Müslümandır. Bu cihetle İslam dini, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir...¹⁵⁴

Türk milliyetçiliği anlayışının ilk belirtilerini Namık Kemal'in eserlerinde görmekteyiz. Ancak bilimsel ve özgün açıdan Türk milliyetçiliğinin ilk kaleme alınışı Yusuf Akçura ile başlamıştır.¹⁵⁵ Akçura'nın fikir bazında Türkçülük akımını tartışmaya açması ve Türk milliyetçisi olduğunu beyan ettiği eseri “ Üç Tarz-ı Siyaset” Türk milliyetçiliğinin başlangıcı olarak kabul edilir.

2.1.3. Pantürkizm (Pan-Türkizm-Bütün Türkçülük)

Pantürkizm, XX. Yüzyılın ilk yıllarında yeni bir düşünce akımı olarak ortaya çıktı. Pantürkist eğilimler ilk kez, Rusya'daki Müslüman-Türk topluluklar üzerinde egemenlik kurmak isteyen Tatar burjuvazisinin saflarında ortaya çıktı. Daha sonları İstanbul'da, Mekteb-i Tıbbiye öğrencileri arasında da etkili olmaya başladı. Pantürkizmin tam olarak ifade edilerek olarak ortaya konması ise Akçura'nın “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesi ile olmuştur. Makalenin özgün bir yapıda olması esi Pantürkizmin temeline Osmanlı Devleti'ni uygun görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tezle, Rusya Türklerinin birlik sağlama isteği ile, Osmanlıların devleti koruma istekleri aynı paydada buluşmuş oluyordu. Akçura'nın amacı, bu Türk birliğinin kurulması ile imparatorluğun çıkarlarının korunmasını sağlamaktı.¹⁵⁶

“Üç Tarz-ı Siyaset” ilk çıktığında tam anlaşılamadığı için sınırlı bir ilgi uyandırmıştı. Yusuf Akçura'nın makalesinin yarattığı tartışma, Akçura'nın düşüncelerinin ütöpik olduğu yargısına varan Kahire'deki küçük Jön Türk çevresiyle sınırlı kaldı. Broşür şeklinde yayımlanan daha sonraki baskıları ise makalenin geniş kitlelere ulaşmasını sağladı. 1907' de Kahire'de çıkan ilk baskısı, Rusya Müslümanları tarafından oldukça beğenildi; Orenburg'da yayımlanan Şura'da makaleyi değerlendiren bir gazeteci, daha o dönemde, Üç Tarz-ı Siyaset'in, seksen cilt değerinde bir yapıt olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷ Makalenin ikinci baskısı, 1911'de, Trablusgarp Savaşı döneminde, Balkan Savaşları'nın patlak vermesinden kısa bir süre önce İstanbul'da

¹⁵⁴ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 58-60.

¹⁵⁵ Çakmak-Yücel, a.g.e. s.139.

¹⁵⁶ Georgion, a.g.e. s. 48.

¹⁵⁷ Arai M, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, (Çev. Tansel, D.), İletişim yayınları, İstanbul 2000, s.178.

yapıldı. Türk Milliyetçiliği'nin mücahitleri için temel bir siyasal metin haline gelmesi de bu sıra da oldu.¹⁵⁸

Rusya'daki Türk milliyetçiliğinin özünde zorunlu olarak Türk halklarının başta siyasi olmak üzere kültürel, ekonomik alanlarda birleşmeyi öngörmesi ve Slav tehlikesine karşı bir direnmenin temel dayanak noktası olarak kendini hissettirmiştir. Oysa Osmanlı'da ortaya çıkan Türkçülük daha çok Osmanlının içinde ana unsur olarak Türklerin üzerinde yoğunlaşmakta olup, Türklerin “unsur-u asli” bir konumda olmalarına rağmen “dışlanan” ve “aşağılanan” bir unsurun çeşitli düzeylerdeki tepkisi olarak ortaya çıkmıştır. Böylece tüm Türkleri kapsayan bu düşüncenin savunucuları olarak, iki farklı coğrafyadaki Türklerin ve Türkçülüğün temsilcileri olarak önde gelenleri arasında Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura bulunmaktadır. Böylece hem Akçura hem de Gökalp başlangıçta Pantürkçülüğü savunmuşlar, ancak farklı yönlerini vurgulamışlardır. Osmanlı Türkçülüğünün en önemli temsilcisi Gökalp ve Orta Asya Türkçülüğünün en önemli liderlerinden olan Akçura'nın Türkçülük konusunda geliştirmiş oldukları öneriler bu farkı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu konuda iki düşünür arasındaki en temel etken, Türkçülüğün eklemlenmeci bir özelliğe sahip olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Böylece aralarındaki temel farklılık önerilerin oluşumuyla kendini göstermektedir.¹⁵⁹ Akçura'ya göre, Pantürkçü birlik esas olarak, XX. Yüzyılın başlangıcında Osmanlı Devleti'nin Avrupa güçleri karşısındaki konumundan ve son dönemindeki etnik bileşiminden kaynaklanan siyasal/tarihsel bir zorunluluktur. Akçura, Rusya Türklüğüne karşı hissettiği duygusal ilgiyi zamanla siyasal Türkçülük yönünde geliştirmiştir. Gökalp ise; Pantürkçülüğe değişik bir açıdan yaklaşmış, efsanevi” Turan”¹⁶⁰ ülkesine kadar uzanan bir birlik için tarihsel bir temel sağlamaya çalışmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Georgion, a.g.e, s. 78.

¹⁵⁹ Karakaş M, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Vadi Yayınları, Ankara 2000, s. 63.

¹⁶⁰ **Turancılık**, ilk olarak Macaristan'da ortaya çıkan ve Osmanlı topraklarında belirmeye başladığı biçimiyle ele alındığında Pantürkçülüğten daha geniş bir coğrafi alanda yaşayan çeşitli hakların birliğini ifade etmektedir. Ancak ikinci Meşrutiyet'ten sonra Turancılık ile Pantürkçülük terimleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Böylece Turancılık bir kültür ideali haline gelmiştir. Popüler kullanımda Turancılık terimi, Pantürkçülük terimine göre daha simgesel ve duygusal anlam taşıyordu. Yine 1930 ve 1940'larda, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal sınırları dışında yaşayan Türkler ile ortak tarihsel, etnik kökenlerden söz edildiğinde genellikle “Turani” terimi kullanılmıştır. Asıl doğru kavram olan Pantürkçülük yerine Turancılık teriminin yaygın biçimde kullanılması sadece Türk diline özgü olmamıştır. Yabancılar da, söz gelişi, özellikle her iki dünya savaşı sırasında Alman yetkilileri ve yazarları, “Turancılık” ve “Turani” terimlerini rahatça kullanmışlardır. Almanya'nın Sovyet orduları önündeki gerilemesi kesinlik kazandıktan sonra, dış politika da hükümet Türkçü grupları koğuşturmaya karar verince, resmi çevrelerde Türkçü akımı aşağılamaya ve “Turancı” terimiyle suçlamaya başlamışlardır.

Akçura, Turancılığı ne gerçek sözcük anlamında ne de romantik ulusçuluğun bir motifi olarak hiç kullanmamıştır. Akçura'nın Pantürkçülüğü, daha çok, Osmanlı Devleti'nin gücünü artırmak üzere uygulanabilir bir siyasal strateji arayışı içinde olan bir siyaset-fayda analizine dayanmaktadır. Bu doğrultuda Türkçülükteki romantik öge ile efsanevi bir Turan kavramını popüler hale getiren Ziya Gökalp olmuştur.¹⁶²

Gökalp'in Türkçülük düşüncesinin oluşumunda, imparatorluğun sahip olduğu imkanlar çerçevesinde Osmanlılık ve İslamlık'tan tam anlamıyla vazgeçmezken, Akçura Batı tarzı bir ulusçuluk anlayışı ile yeni bir tarihi temele dayalı Türkçülük düşüncesi geliştirme çabası içerisinde olmuştur.¹⁶³

Akçura, Niyazi Berkeş'e göre, Turancılığın emperyalizmden başka bir şey olmadığını iddia ederek, Turancılık karşıtı olan Atatürk üzerinde bu görüşün bir etkisi olup olmadığını bilecek durumda değilim diyerek, yalnız bu noktada şimdiki Turancıların Akçura'yı anlamamış olmasının daha iyi anlaşıldığını belirtmektedir.¹⁶⁴

Akçura'ya göre, Pantürkizm politikasının Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanmasıyla birlikte istenmeyen bazı sorunları da beraberinde getirebilirdi. Bu sorunların başında toprak ve nüfus kaybı örnek olarak gösterilebilirdi. Ama bu kayıpların telafisi adına, İmparatorluk sınırları içerisinde bulunan azınlık gruplarının Türkleştirilerek bu kaybı en aza indirmeye politikası güdülebileceğini dile getirmiştir.¹⁶⁵

Akçura'ya göre, Pantürkizm'in başarıya ulaşması için iki büyük engeli aşması gerektiğini savunmuştur. Birinci engeli Rus politikaları olarak ele almıştır. Akçura, bu makaleyi yazdığı dönemlerde Rus engeli, 1905 iç savaşının başlamasıyla

Özdoğan G. G, **Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, çev. İsmail Kaplan, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 28-29.

¹⁶¹ Uçar, a.g.e, s. 306.

¹⁶² Özdoğan, a.g.e, s. 72.

¹⁶³ Karakaş, a.g.e, s. 13-22.

¹⁶⁴ Berkes, N. **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul 2002, s. 117.

¹⁶⁵ Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 28.

kendiliğinden ortadan kalkmıştır. İkinci en büyük engel olarak gördüğü şey ise, Türklerin, ulusal bilinci benimseme noktasında çok yavaş kaldığı düşüncesidir.¹⁶⁶

2.1.4. Toplumsal Devrim Üzerine Görüşleri

Yusuf Akçura'nın, Fransa'da eğitim gördüğü ilk yazılarını kaleme aldığı yıllarda dahi *inkilab-ı ictimai* terimini görebiliriz. Örneğin 1902'de *Şark Meselesi* üzerine bir makalesinde şöyle yazmaktadır: Ahval- memleketin salahı demek yalnız şekl-i idarenin debeddülü demek değildir; bütün cemiyet-i Osmaniye'nin inkılabı demektir (...) Bu inkılap memkekette asırlardan beri mütenevvi tesirlerle kökleşmiş, yerleşmiş olan adet, efkar ve hissiyat, hülasa ahalinin adeta hayatlarının, şahsiyetlerinin bir kısmını redbil ve ıslah demektir. Mamafih, buna da müşkiliğiyle beraber gayr-ı mümkün denemez. Tarih muhtelif zaman ve mekanda vuku bulmakta olan inkılabat-ı mütemadiye mecmuu değil midir ?¹⁶⁷

Akçura'nın ifadelerine bakıldığında, Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için Jön Türkler'in sık sık sözünü ettikleri siyasal değişikliklerin çok daha ötesine gidilmesi gerektiğini savunurken, Meşrutiyet ilan etmek ve sultanı devirmekle sorunun çözülemeyeceğini düşünmekteydi. Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti'nin başına gelen bütün kötülüklerden Abdulhamid'i sorumlu tutanları şöyle eleştirmiştir: Lakin bu tesir, ne kadar azim itibar edilirse edilsin, koca bir heyet-i beşeriyenin ahval-i ruhiyesini, tabayi-i asliyesini, umur-i iktisadiye ve ictimaiyesini tagayyür ve bir devletin mazisini, halini ve istikbalini, hülasa hayatını tedbil edebilecek kadar büyük ve kuvvetli olamaz.¹⁶⁸

Jön Türk devriminden birkaç sonra, Akçura İctihad'da yayımlanan bir makalesinde bu görüşlere tekrar şu şekilde yer veriyor: “24 Temmuz devriminin Osmanlı toplum yapısında bir devrim yaptığını ileri sürmek çok riskli bir sav olur”¹⁶⁹

Kuşku yok ki, hükümet ve yönetim düzeyinde bir devrim yapılmıştı ama, bunlar yalnızca siyasal değişiklikler olarak kalmıştı. Akçura, bu devrimin toplumsal bir

¹⁶⁶ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 79.

¹⁶⁷ Akçura, “Emel”, *Türk Yurdu*, c. 2, sayı: 16, 1916, s. 490.

¹⁶⁸ Akçura, *Şark Meselesine Dair*, s. 57.

¹⁶⁹ Akçura, *İttihad-ı Ana ...*, s. 286.

devrim olarak hayata geçirilmesi gerektiğini savunuyordu. Osmanlılar “devrim”i tanımlamak için iki sözcük kullanıyorlardı: “inkılab” ve “ihtilal”.¹⁷⁰ Nitekim, Fransız devrimi, bu iki sözcükten ikincisi kullanılarak, ihtilal-i kebir (büyük devrim) biçiminde dile getiriliyordu. Yusuf Akçura için bu iki sözcük arasında anlam farkı yaratan bir başka öge de, çabukluk; değişimi getiren şiddetti. Eylül 1905’te yazdığı ve gözlerinin önünde cereyan eden Rus devrimini konu alan bir makalesinde, inkılab ve ihtilal sözcüklerini şöyle tanımlıyordu: Her cemiyet sunuf-ı muhtelif-i ictimaiye vardır. Sunuf-ı ictimaiye muvazene-i kat’iye halinde asla bulunmaz. Her cemiyet inkılab-ı daimidedir. Lakin bu inkılab ekseriya o kadar ağır ve sakın bir devamdır ki bir zaman meyanında adeta hiss olunmaz. İhtilal ise, muvazenet-i ictimaiyenin birdenbire ve şiddetle bozulmasıdır, ihtilal kısa zaman içine sıkıştırılmış inkılab demektir. Elan Rusya ihtilal halindedir.¹⁷¹

Akçura’nın “toplumsal devrim” olarak nitelendirdiği gelişme, Osmanlı toplumunda “ağır ve emin bir devrim” yapılmasıydı. Toplumun parçalanmasına yol açacağı kaygısıyla ani bir değişiklikten, şiddetli bir dönüşümden kaygılıydı. Ona göre, toplumsal devrim, “zamanın ve sabrın gücü”yle elde edilmiş uzun soluklu bir mücadelenin ürünü olabilirdi. Kısa bir zaman dilimini kapsıyor olsa bile, eğer bireyleri ve düşünceleri derinlemesine etkileme söz konusu ise, bu yine bir devrim olarak gösterilebilirdi. Bu tür ağır gelişen bir devrime örnek verilirse, İngiltere olabilirdi. Nitekim, İngiltere’yi çok iyi tanıyan bir uzman olan Emile Bountmy, Siyasal Bilgiler Okulu’nda verdiği derslerde şiddete dayalı Fransız devriminin karşısına İngiltere’nin “sessiz devrim” örneğini koyuyordu.¹⁷²

Akçura’ya göre, toplumsal olan, kurumsal olarak, siyasal olana karşı durabilmeliydi. Toplumsal devrim, toplumu oluşturan tüm bireyleri ilgilendiriyordu; onların düşünme alışkanlıklarını, fikirlerini, anlayışlarını, dünyaya bakış açılarını değiştirmeyi amaçlıyor, değişimin gerekliliğini kavramaya zorluyordu. Aynı zamanda böyle bir toplumsal devrim, eğitim sorununa sıkı sıkıya bağlıydı. Pozitivizmden derin bir şekilde etkilenen Jön Türkler’in büyük çoğunluğu gibi, Akçura’da eğitim ve bilimin toplumsal devrimde çok önemli rol oynadığına

¹⁷⁰ Berkes, a.g.m. s. 48.

¹⁷¹ Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün ...* , s. 48.

¹⁷² Georgion, a.g.e, s. 85.

inanıyordu. 19. Yüzyıl Avrupa'sına ait bazı örnekler onun bu konudaki inancını daha da güçlendiriyordu: Almanya'daki meşrutiyet hareketleri, 1830'larda liberalizmin beşiği olan Alman üniversitelerinde doğmuştu. Rusya'daki ihtilalci akımlar, üniversitelerin modernleştirilmesinin ürünüydü. Osmanlı İmparatorluğu'nda bile, liberal hareketin Osmanlı başkentinin yüksekokullarında görmek mümkündü.¹⁷³

Akçura'nın "iskolastik" olarak adlandırdığı ve Osmanlı zihniyetine egemen olduğunu söylediği düşünce yapısını reddetmeye yönelik fikirleri hiç kuşkusuz daha özgün bir yapıya sahipti.¹⁷⁴ O, skolastik düşüncüyü zihinsel ve ahlaki otoriteye körü körüne boyun eğmek, var olan düzeni eleştirmeden, tecrübe etmeden, olduğu gibi kabul etmek, öykünmek olarak tanımlıyordu. Bu, aynı zamanda, doğayı ve gerçeği izleyerek belli yargılara varmak ve eylem ilkeleri çıkarmak yerine istiareye yatma eğilimi idi. Avrupa, özellikle, Akçura'nın büyük bir hayranlık beslediği, Bacon'ın çalışmaları sayesinde, skolastik düşünce tarzından daha Rönesans döneminde kurtulmuştu. Ama medreselerin orta çağda giderek bağınazlaşması ve aynı dönemdeki Müslüman din adamlarının "ictihad" düşüncesini terketmesiyle, skolastik düşüncenin Müslüman ve Türk alemindeki etkisi hala sürüyordu. Üstelik öylesine kökleşmişti ki, Batıcı bir radikal olan Abdullah Cevdet örneğinde olduğu gibi, özgür düşünceli olma iddiasındaki birçok aydında bile bunun izlerine rastlamak mümkündü.¹⁷⁵ Skolastik düşüncenin bu denli yaygın olması, medrese sistemindeki çözülme olduğu açık bir gerçektir. Ama sorun, bu sistemin tasfiyesi neticesinde çözülecek gibi değildi. Skolastik düşüncenin izlerini Türklerin zihniyetinden silmek için bu önlemler yeterli olamazdı. Akçura, 1925'te verdiği bir konferansta, bir yıl önce medreselerin Mustafa Kemal tarafından kapatılmasını alkışlayanların kapıldığı bu yanılsamayı şiddetle reddediyordu. Skolastik düşünce medreselerden sivil okullara geçildiği halde varlığını korumuştur.¹⁷⁶ 1921 tarihini taşıyan ve Ankara'da Serbest Halk Dersleri kursunda verdiği derslerden bir bölümünü kapsayan yazısında, Akçura, Osmanlı aydınının belirgin özelliği olan eleştirel tutum eksikliğinden şöyle yakınıyordu: ... maalesef bizde istihsal-i ilm için istihsal-i yakın için şariat-ı esasiyeden madud sekk-i ilmi noksandır. Garbtan gelen herhangi bir nazariyeye

¹⁷³ Akçura, "İskolastik Usul Nedir?", **Tedrisat Mecmuası**, sayı: 7, 1917, s. 221.

¹⁷⁴ Akçura, "Nur ve Zulmet", **Şura-yı Ümmet**, 1903, s. 43-47.

¹⁷⁵ Akçura, "Fünun ve Felsefe Sanihaları" **Türk Yurdu**, c. 2, sayı: 11, 1912, s. 727.

¹⁷⁶ Georgion, a.g.e, s. 87

muayyen bir müddet, akidevi, (dogmaque) bir itimad, ne diyeyim, adeta bir iman hasıl olur. Gençliğimde Taine'ciler, Büchner'ciler vardı. Büchner'in Kuvvet ve Madde kitabını bir İncil gibi ellerinde taşır ve bu kitabın muhteviyatını vakayi ve şuun-ı kevnîye ile mukabele ederek, hakaik-i vakayie mutabakatını idrak etmek suretiyle değil, mahzun o meşhur kitabda yazılı olmak cihetiyle kabul ederlerdi. İnkılabdan sonra yine böyle akidevi merbutiyetlerle, Auguste Comte şakirdlerini, Spencer tilmizlerini, Desmolins'in meslek'i içtima, Frenklerin bir tabiriyle bir chapelle idi; faka içtimaiyat, o zamanın hükümet'i kuvvetine istinad ettiği için adeta bir eglise oldu. İlm-i içtima veya meslek-i ictimaiye mugayeret edenler chapelle'e kabul edilmiyorlardı; fakat içtimaiyata kadar hürmetsizlik gösterenler aforoza uğruyorlardı... Nazariyat-ı ilmiyenin böyle bir sahaya intikal-i, gariptir. Bu takdirde nazariyat-ı ilmiye, mahiyet-i hakikiyesini kaybeder, bir akide-i siyasiye veya diniye mahiyetini iktisab eder, tamamen akidevi ve imani bir şekle girer. Nedense, bizde Garb'tan gelen efkarın bilhassa siyaset ve içtimaiyata müteallik olanları, hep böyle akidevi bir mahiyet almağa temayül eylemiştir. Ben, şahsen bu zihniyetin kısır ve semersiz olduğuna kailim.¹⁷⁷

Akçura'nın yayımlanan eserleri incelendiğinde, asıl toplumsal devrimin ne anlama geldiğini açıklarken, bireylerin her türlü uhrevi tutumdan, önyargı ve dogmalardan sıyrılarak, zihinsel bir devrim geçirmesi gerektiği üzerinde duruyordu.¹⁷⁸

2.1.5. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile İlişkisi

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk olarak İttihad-i Osmani adıyla 3 Haziran 1889'da İstanbul'da kurulmuştur. Ancak daha sonra adı, İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirilmiştir.¹⁷⁹ Dernek, 1906 yılında Selanik'te kurulmuş olan, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'yle birleşmesiyle daha da güçlenmiş ve siyasal bir güç olma yolunda önemli bir adım atmıştır.¹⁸⁰ Eylül 1907'de gerçekleşmiş olan bu birleşmeden sonra cemiyetin asıl amacı açıklanan beyanatlarda, "*anayasal düzenin yeniden tesisi*"

¹⁷⁷ Akçura, "*Derslere Başlarken*", *Siyaset ve İktisad*, İstanbul 1924, s. 76-77.

¹⁷⁸ Berkes, a.g.m. s. 54.

¹⁷⁹ Tunaya, a.g.e, s. 125.

¹⁸⁰ Uyanık N, *Üç Tarz-ı Siyaset Bir Üst Kimlik Tasarımı Olarak Türkiyelilik*, Metropol Yayınları, İstanbul 2003, s. 56.

olarak belirtilmiştir.¹⁸¹ Cemiyet, ana amaçlarına şu iki önemli görevi de eklemiştir; “cemiyetlerle ve bireylerle ilişki kurmak ve Osmanlı kentleriyle yurtdışında cemiyete adam toplamak, ikinci olarak da taşra da askeri görevlere ek olarak ihtilalcilerin görüşlerini köylüler arasında yaymakta kullanılabilecek milli grupları oluşturmaktır.”¹⁸²

Takvimler Temmuz 1908’i gösterdiğinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Jön Türk Devrimi patlak vermişti. Ülke sınırları içerisinde, milliyetçilik akımının varlığı bile sezilmiyordu. Hiçbir yayın organı ve örgüt bu düşüncüyü savunmuyor, hiçbir siyaset adamı ve parti bu konuda bir görüş beyan etmiyordu. Neredeyse bütün örgüt ve grupların desteğini alacak olan İTC, sadece altı yıl sonra Türkiye’nin, Almanya safında savaşa girmesiyle, Türk Milliyetçiliği’ni ciddi olarak körüklemiş olacaktı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1913’ten itibaren yarı diktatoryal bir rejime yöneldi ve Türkçü çevrelerde ifade edilen ekonomik ve toplumsal görüşlerden kısmen etkilenen bir politika uygulamaya başladı.¹⁸³

Yusuf Akçura, Türkiye’ye döndükten sonra faaliyet gösterdiği ortam, kabaca bu şekildeydi.¹⁸⁴ Temmuz 1908 Devrimi patlak verdiğinde Akçura Kırım’da idi. Devrim haberi, milliyetçilik hislerini tekrar hareketlendirdi ise de, Jön Türk hareketinin sadece bir hükümet darbesi olarak kaldığından, devrim özlemi ile bekleyen Akçura’yı hayal kırıklığına uğrattı. Almanya ile dostluk temelinde yükselen bir dış politika taraftarı olan Akçura, yeni rejimin İngiltere yanlısı tutumuna büyük öfke duyuyordu.¹⁸⁵

Akçura, hiçbir zaman İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne girme eğiliminde olmamış, yapılan baskılara ve teşviklere karşı koymuştur.¹⁸⁶ Akçura ve İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki sorunun, 1912 yılında merkez komitenin Selanik’ten ayrılarak İstanbul’a taşındığı sıralarda başladığı ifade edilmiştir. Fakat elde edilen bilgiler, Akçura’nın hiçbir zaman bu cemiyetin içinde olmadığını göstermektedir.¹⁸⁷ Bu

¹⁸¹ Akçura, *Emel*, s. 485.

¹⁸² Karpat K H, **İslam’ın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 28.

¹⁸³ Georgion, a.g.e, s. 60.

¹⁸⁴ Akçura, *Fünun ve ...*, s. 729.

¹⁸⁵ Georgion, a.g.e, s. 62.

¹⁸⁶ Togay, a.g.e, s. 65.

¹⁸⁷ Togay, a.g.e, s. 66.

dönemlerde, Talat Paşa ve Ziya Gökalp gibi İttihatçı cemiyetin önde gelen simaları Akçura'nın merkez komiteye girmesi için çok uğraşmışlardır. Bu konuda bazı hikayeler anlatılmaktadır: “Ziya Gökalp, Akçura'yı merkez komiteye girmesi için ikna etmiş (o sırada zaten *Türk Yurdu*'nda birlikte çalışmaktadırlar) ve sıra, geleneklere uygun olarak örgüte bağlılık andı içmeye gelmiştir. Ama Akçura, yemin metninde üzerine yemin etmesi olanaksız olan “Osmanlı”, “İslam” gibi ibareleri görünce, birdenbire caymıştır.” Bir başka anlatımda ise şu ifadeler yer alır: “Akçura'yı merkez komitesinde çalışmaya ikna eden Talat Paşa'dır ve Akçura and içme töreni sırasında, yemin metnin de yer alan (Partinin bütün buyruklarına uyacağım, onun isteklerini kutsal kabul edeceğim) ibaresine (eğer vicdani kanaatlerime ters düşmezse) şartını koymak isteyince, bu isteği merkez komite tarafından reddedilmiştir.”¹⁸⁸

Ahmet Temir'e göre ise, Talat Paşa ve Gökalp'in şahitliği ile üyeliği kabul edilen Akçura, yemin töreni sırasında abdesti olmadığı için Kur'an-ı Kerim'e el basmak istemeyince yemin töreni yapılamamış, bu durumu gurur meselesi yapan Akçura ve Gökalp'in arası açılmıştır.¹⁸⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmeme nedenleri arasında öncelikle, Akçura'nın aradaki mesafeyi ve hareket özgürlüğünü koruma nedeni vardır. Kurulma çabalarında büyük emek sarfettiği Türk Ocağı örgütünün ve o örgütün bünyesinde yazın hayatına devam etmekte olan *Türk Yurdu* dergisinin bağımsız hareket edebilmesi adına kaygıları vardı. Akçura'nın başında olduğu cemiyet, İTC'nin etkisini artırdığı özellikle, 1913'ten sonraki dönemlerde Jön Türkler'in denetiminde olmayan ender kuruluşlardan biriydi.¹⁹⁰ Akçura aslında, Jön Türkler tarafından uygulamaya alınan siyasal politikaların temel noktalarını benimsemedi. Bilhassa, askerlere siyasal alanda gereğinden fazla hareket kabiliyeti tanımaları idi. Kendisi gibi Erkan-ı Harbiye çıkışlı olan ve Jön Türkler'le uyuşmazlığı aynı konuyla alakalı olan Mustafa Kemal gibi, Akçura'da ordunun siyasal alana bu denli müdahaleler de bulunmasını doğru bulmuyordu. Akçura, Sultan'ın yetkilerinde meydana gelen

¹⁸⁸ Georgion, a.g.e, s. 78.

¹⁸⁹ Temir, a.g.e, s. 48.

¹⁹⁰ Bayur Y. H, **Türk İnkılabı Tarihi**, II/4, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s. 406 ve notu. Burada Yusuf Akçura örnek verilir: İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türk Ocağı ve Türk Yurdu gibi Türkçü örgütlere el koymaya çalışıyordu. Akçura'nın bu çabalara karşı gösterdiği muhalefet, Ziya Gökalp'in ona karşı duyduğu düşmanlığın da nedenlerin de birini oluşturdu.

kısıtlamalara da karşı çıkıyordu. Türklerin büyük bir güce sahip olması gerektiğini, hükümdarı, hükmedemeyen bir duruma düşürme tehlikesine doğrudan karşı çıkıyordu.¹⁹¹

Akçura'nın Jön Türkler'le temel anlaşmazlığını olarak ulusal sorun konusu teşkil edebilir. "Osmanlılık" iktidarın resmi ideolojisi olmaya devam ediyordu. Irk, dil, din farklılıklarından bağımsız ortak bir Osmanlı tabiyeti temeline dayalı ittifad-ı anasır fikri, hala siyasetçilerin temel içgüdüydü. Akçura, Trablusgarp Savaşı sırasında yazdığı makalelerde ve 1911'de yeniden yayımladığı Üç Tarz-i Siyaset'te, bu bakış açısının saçmalığı karşısında kendi düşüncelerinin doğruluğunu kanıtlama çabası içerisindeydi.¹⁹²

Akçura ve İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında sert bir tutum sergilenmemişti. Partiye katılmayı reddetmişti ama onlara karşı ılımlı muhalefet etmenin ötesine gitmemişti. Ahmet Ağaoğlu, Akçura'nın bu tutumunu şu şekilde özetlemiştir: "Yusuf Akçura, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girmedi ama idealleri onu İttihadçılar'la birlikte çalışmaya yöneltti; öyle ki, Cemiyet'in üyesi olmadığı halde, genellikle İttihadçı olarak tanınıyordu".¹⁹³

2.1.6. Kemalizm ve Yusuf Akçura

Akçura, Ağustos 1919'da Rusya'dan Türkiye'ye döndüğünde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda bırakılmış, yenik bir ülke buldu. Osmanlı toprakları paylaşılmaya başlanmış, kalan yerlerde ise, tam bir kaos ortamı yaratılmıştı. Yunan ordusu İzmir'e çıkmış, Ülke, İtilaf güçlerinin varlığı nedeniyle hareket alanı çok sınırlanan İstanbul hükümeti ve Mustafa Kemal'in yönlendirdiği Anadolu direnişi arasında ikiye bölünmüştü. İngilizler, ülkenin milliyetçi aydınlarını Malta'ya sürgüne göndermişti. Akçura, tüm bu sorunlarla yüzleştğinde tereddüt etmeden milliyetçi direnişin yanında yer aldı. Dostu Ahmet Ferid'in önderliğinde kurulan Milli Türk Fırkası'nın üyeleri arasında yer aldı. Bu yeni parti, kendini milliyetçi ve demokrat bir kuruluş olarak tanımlıyordu. Programındaki "ulus"

¹⁹¹ Akçura, "Milliyet Fikri ve Millet Muharebeleri", **Türk Yurdu**, c.1, sayı: 7, İstanbul 1911, s. 278.

¹⁹² Georgion, a.g.e, s. 64-65.

¹⁹³ Akçura, *Emel*, s. 489.

kavramı, ırktan çok, dil, eğitim ve hissiyat bağlamında tanımlanmıştı; azınlık milliyetler Türklerle aynı temel ve siyasal haklara sahip olacaklardı. Mustafa Kemal'in Anadolu hareketine yakınlık duyan Milli Türk Fırkası, "Türk" adını taşıyan ilk siyasal partiydi.¹⁹⁴

Yusuf Akçura, mücadelesini bu siyasal bağlantının dışında da sürdürdü. İtilaf devletlerinin politikasını protesto etmeyi amaçlayan mitinglerin, büyük gösterilerin başında, hep o vardı. Bir yandan da Türk Ocakları'ndaki çalışmalarını, İngilizler, İtilaf güçlerinin Mart 1920'de İstanbul'u fiilen işgal etmesinden sonra, bu örgütü kapatıncaya kadar sürdürdü. Aslında, Akçura'nın bu dönemdeki çalışmaları tam olarak bilinmemektedir. Yusuf Akçura, Nisan 1921'de şair Mehmet Emin Bey ile birlikte Kemalist harekete katılmak üzere İstanbul'dan Ankara'ya geçti.¹⁹⁵

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla, yeni devletin temelleri atılmış, yeni rejimin kuruluşunun siyasal ve toplumsal zemini hazırlanmıştı. TBMM'de Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ülkenin kaderine yön verecek düzeyde yetki alan hükümet, yıllardır iki başlı bir yönetimle can çekişen ülkeye huzur ve refahı getirmek adına çalışmalarına başlamıştı. Kurtuluş Savaşı müddetince milli hareketin başarıya ulaşması için ihtiyaç duyulan her alanda görev alan Akçura, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte fikir alanında çalışmalarına devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'na üye olarak İstanbul'dan milletvekili seçilen Akçura, gerek hocalık yaparak, gerekse halkın içine girerek yeni rejimi topluma anlatmayı kendine görev bilmiştir.¹⁹⁶

1923 seçimlerinde milletvekili seçilen Akçura, o yıllara kadar temel ilke ve görüşlerine ters düştüğü için hiçbir örgüte üye olmadığını, milliyetçilik ve halkçılık misyonu yüklenen Halk Fırkası'na katılmasını ve onun önderi Mustafa Kemal'e olan güvenini şu sözlerle dile getirmiştir: "Senelerden beri aradığım kaynağı işte nihayet

¹⁹⁴ Tunaya, a.g.e, s. 32.

¹⁹⁵ Akçura, *Yeni Türk ...*, s. 58.

¹⁹⁶ Akçura, *Muası Avr ...*, s. 98.

işte bu Halk Fırkası'nda bulmuştum. Sekiz on yıldır Türk Yurdu'nu çıkaran, 'Halk'a Doğru' fikir ve ceridesini neşreden, bir adamın yeri elbette bu fırka olacaktır".¹⁹⁷

Akçura, çağdaş demokratik yönetime geçilmenin önünde en büyük engelin saltanat ve hilafet olduğunu ifade ederken, bu iki kavramın yan yana olamayacağını söylemiştir. Demokrasilerin kuvvetler birliği ve milli hakimiyet üzerine kurulduğunu, Saltanat ve hilafet meselesini, "halkın hükümeti, halkın hükümdarlığı" olarak tarif ederken, "Hakimiyet-i milliye umdesine muhalefet, Allah'ın yeryüzünde görmek istediği adalete karşı gelmek, irade-i ilhiyeye isyan etmek demek olur" diyerek saltanat ve hilafetin kaldırılmasını savunmuştur: "Ne iş yaptığı, ne hizmet gördüğü ve ne gibi bir fazileti olduğu bilinmeyen, tamamen meçhulümüz olan bir adamın ismi Alahaddin Beyefendi Hazretleri diye resmi bütçede nasıl yazılabilir. Biz reisimize hazretleri demiyoruz. Yalnız bey diyoruz. Dersek yalnız ona diyeceğiz. Tutup da ne yaptıkları meçhul, memlekete hizmetleri olamayan bu adamlara niçin diyoruz... Bu günden itibaren lüzumsuz ünvanların, 'hazretlerinin' ve sairlerinin kaldırılmasını teklif ederim."¹⁹⁸

Yusuf Akçura, Cumhuriyetin ilanıyla işin bitmediğini, asıl yapılması gerekenlerin şimdi başladığını bilincinde olan bir kişiydi. Siyasal ve ekonomik çalışmalar, modernleşmenin sağlıklı ilerleyişi, Cumhuriyet ilkelerinin sağlam temeller üzerine bina edilmesi gibi konularda ciddi çalışmaları olmuştur. Modern Türkiye'nin ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesinin iktisadi hedeflerle gerçekleşebileceğinin altını çizerken, Türk devletinin kurulmasındaki tayin edici öge olarak kalkınma savaşının izlenmesi gerektiğini vurguluyordu: "Bu pişdar muharebesinden sonradır ki asıl cihad-ı ekberin büyük meydan muharebesi başlayacaktır. Bu meydan muharebesi ne top ve tüfekte, ne de Lozan'da olduğu gibi söz ve kalemle edilmeyecek. Bu büyük meydan muharebesinin silahı, orak, tırpan, mala, pergar, örs, çekiç, mancınık, tezgah, buhar ve makinedir. Bu büyük meydan muharebesi, ziraat, sanat ve ticaret sahasında vukua gelecektir."¹⁹⁹

¹⁹⁷ Akçura, *Nur ve Zulmet*, s. 3.

¹⁹⁸ Akçura, *Türk Dünyası*, s. 24.

¹⁹⁹ Akçura, *Milliyet Fikri ...*, s. 276.

“Cumhuriyet, Türk çağdaş devletini gerçekleştirmeyi ve pekiştirmeyi bugün en esaslı görevi kabul etmektedir.” diyen Akçura, çağdaş devletin niteliklerini şu şekilde sıralamıştır:

“ 1)... Çağdaş devlette egemen güç, o devleti kuran milletin kendisidir ve bundan dolayı çağdaş devlette egemenlik bölünmez, birdir... Bireyin birey üzerinde baskı ve zorbalık uygulamasına yol açan kurumlar kalkmıştır. Bu tür kurumların en önemlisi, toprağın mülk edinilmesi, kullanılması ve idaresi usulü olduğundan, çağdaş devletler esaslı toprak reformu gerçekleştirdikten sonra kurulabilmiştir. Milletin, halkın, eşit haklara sahip olarak devlete hakim olmasına ‘demokrasi’ denir. Dolayısıyla çağdaş devletler demokratiktir.

“ 2) ...Çağdaş bir devlette millet, aynı harsın ürünüdür; bundan dolayı, hiç olmazsa çoğunluğu, aynı mefkureye tutkundur. Dolayısıyla çağdaş bir devlet millidir.

“ 3) ...Çağdaş bir devlet tam bağımsızlığa sahiptir.

“ 4) ... Çağdaş bir devlet, millet fertlerinin hürriyetlerini, kendi bağımsızlık ve otoritesine gölge düşürmemek üzere, kanunlarla temin etmiştir. Bu görüş açısından çağdaş devlet hürriyetçidir (liberal).

“ 5) ... Çağdaş bir devletin esas niteliği halk hakimiyetidir (demokrasi); hürriyetçilik (liberalizm) değildir... Çağdaş devletlerin oluşmasında demokrasi ve liberalizm prensipleri çarpışmış ve çoğunlukla demokrasiye karşı gerici bir nitelik kazanan liberalizm yenilmiştir.

“ 6)... Çağdaş devlet, iktisadidir.”²⁰⁰

Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşabilmek için devletin, Rönesans ve reform hareketlerinin gerekliliğini savunan Akçura, bu geçiş sürecinin şu şekilde olmasını tarif etmiştir: “Batı da aralıklarla meydana gelip, gericiliklerle çarpışarak, kanlı fedakârlıklar sayesinde nihayet zafer kazanabilen Rönesans, dini reform ve ihtilal hareketlerinin ürünlerini bir kısa bir zamanda elde etmeye mecburuz ve bunun için o

²⁰⁰ Akçura, “*Asri Türk devleti ve Münevverlere Düşen Vazife*”, **Türk Yurdu**, c.3, sayı: 13, 1922, s. 11.

hareketlere karşı çıkan engellerin hepsine hemen bir anda göğüs germek durumundayız. Avrupa’da birkaç asra yayılmış olayları Türkiye’de birkaç on seneye sıkıştırmak gerekiyor: Türkiye çağdaş devleti, az zaman zarfında başarıyla kuramazsa, fırsatın elden kaçırılmış olması tehlikesi vardır.”²⁰¹

Akçura’nın bu ifadeleri, Cumhuriyet döneminde Kemalist Devrimlerin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi ve sağlam tespitlerle doğru adımlar atılması gerektiğini vurgulamıştır. Aksi takdir de, modernleşme ve reform hareketlerinde Avrupa’dan oldukça geri de olan yeni Türkiye, tehlikeli durumlarla karşı karşıya kalabileceğini dile getirmiştir.

Kemalist harekete katılmasından sonra, Yusuf Akçura’nın çalışmaları iki döneme ayrılır: 1925’lere kadar olan süre zarfında Kemalist hareketin her alanında yer almıştır. Ankara rejiminin dış politikasının belirlenmesinde etkin rol üstlendi. Bu başarılı çalışmalarıyla Mustafa Kemal’in güvenini kazanmayı başarmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne girmeyi reddederek Jön Türk hareketi döneminde bağımsızlığını koruması ve Rus devrimi sırasında herhangi bir maceraya atılmaması Kemalistlerin gözünde değerini artırmıştır. İttihatçılarla aynı fikirleri paylaşan Ziya Gökalp, Kemalistler tarafından dışlanmıştı. Bağımsız fikirler öne sürmesi ve dik duruş sergilemesi sebebiyle Akçura’ya Mustafa Kemal ayrı bir değer veriyordu. Kültürel sorunların çözümü adına, onu kendine bir danışman olarak görmüştü. Entelektüel fikir bazında bu iki insanın benzer özellikleri vardı. Her ikisi de askeri okullarda yetişmiş birer strateji uzmanıydı. Mücadeleyi hiç bırakmayan yapılarının yanı sıra, romantizmi ve mistik inanışları bir ayak bağı olarak görüyorlardı.²⁰² 1925 Şeyh Sait ayaklanmasından sonra, aydın diye nitelendirilen kişilerin sesleri kesilmişti. Akçura’da, hocalık ve tarihçilik çalışmalarına hız verdi. Yaşamının son yıllarında, bir milli tarih görüşü ortaya konulmasında büyük çaba harcadı. 1931’de daha sonra Türk Tarih Kurumu’na dönüşecek olan, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin kuruluşuna katıldı ve ertesi yıl bu kurumun başına getirildi.²⁰³

²⁰¹ Akçura, **Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 86-87

²⁰² Georgion, a.g.e, s. 128.

²⁰³ Akçura, *Yeni Türk ...* , s. 49.

Sonuç olarak, Akçura'nın uzun süre hizmetinde bulunduğu Kemalist hareket, onun ideallerini tam olarak karşılamıyordu. Laikliğin ülkede gerekliliğine inanıyordu ama medreselerin kapatılması gibi köklü çözümlemelerden yana değildi. Ayrıca, Mustafa Kemal, kendisini bağımsızlık savaşı yıllarında destekleyen toprak sahiplerini karşısına almamak adına toprak reformu da gerçekleştirmeyecekti.

2.2. II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımları Üzerine Düşünceleri

2.2.1. Osmanlıcılık

1789 Fransız ihtilali, bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de milliyetçilik akımının hızla yayılmasını sağladı. Osmanlı topraklarında gayrimüslim grupların uluşçuluk hareketleri isyan söylemlerinin fitilini ateşlemiş, imparatorluk sınırları içerisinde toprak kaybı yaşanmaya başlanmıştı. İlk olarak Yunanlılar ve Sırlar isyan hareketinde başarı sağlayıp bağımsızlıklarını kazanmıştı. Daha sonra Bulgarlar ve diğer gayrimüslim tebaa bu bağımsızlık mücadelesine dahil olacaktı.²⁰⁴

Tanzimat ideolojisi ile ortaya çıkarılan Osmanlıcılığın amacı, Osmanlı'nın yüzlerce yıl sürdürdüğü Osmanlılık anlayışı yerine farklı kökenlerden ve dinlerden gelen grupları yeni bir Osmanlı milleti etrafında birleştirmektir. Batı yanlısı bir siyaset olarak ortaya çıkan Osmanlıcılıkla, Osmanlıdaki her türlü din ve mezhep ayrımı kaldırılarak, Müslüman ve Hristiyan halkları siyasal ve hukuksal bakımdan eşit duruma getiriliyordu. Böylece çeşitli hoşnutsuzluklar, milliyetçiliğin neden olduğu ayrılık ve ayaklanmalar, bağımsızlık mücadeleleri gibi Osmanlı'nın yaşadığı sorunlar önlenecek, herkes Osmanlı Devleti'nin yüceltilmesi için çalışacaktır.²⁰⁵

İmparatorluğun dağılmaya başladığı bu süreçte, devletin nasıl kurtulacağı sorularına cevap arayan bazı aydınlar; tüm etnik kimliklerin üzerinde siyasi bir sadakat odağı oluşturmak adına Osmanlıcılık politikasını savunmaya başlamışlardır. Din, dil, ırk fark etmeksizin imparatorluk sınırları içinde yaşayan bütün topluluklar için bir hukuk düzenlemesi yapılarak Osmanlı kimliği yaratılmak istenmiştir.²⁰⁶ Bu süreç, Tanzimat

²⁰⁴ Kodaman B, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c. 12, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, s. 36.

²⁰⁵ Kaçmazoğlu H. B, **Türk Sosyoloji Tarihi I**, Kitabevi, İstanbul 2010, s. 155.

²⁰⁶ Ögün S, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s. 102,

Fermanı'yla başlamış, I. Meşrutiyet ve Islahat Fermanı'yla hız kazanmış, devletin temel politikası olması için büyük uğraş verilmiştir. Bir dönem Genç Türkler tarafından da savunulan bu akım, Yeni Osmanlılar tarafından savunulan bir siyaset olarak bilinmektedir.²⁰⁷ Ziya Paşa ve Namık Kemal'in başını çektiği Yeni Osmanlılar akımının temel tezi, anayasal düzenin Osmanlı tebaasının eşitliğine dayalı meşruti bir monarşiye dayalı olarak kurulmasını amaç edinmiştir.²⁰⁸ Yapılan tüm bu çalışmalar sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasası olan Kanun-i Esasi 1876 yılında ilan edilmiştir.²⁰⁹

Bir Osmanlı ulusu fikri öylesine etkili bir düşünceydi ki, Osmanlı aydınları ondan kolay kolay vazgeçememişlerdi. Avrupa'da istibdata karşı faaliyet gösteren Jön Türklerin neredeyse hepsi bu görüşü benimsemişti, 'ulus'un birliğini gelişimin doğal bir parçası sayıyorlardı.²¹⁰ Türk milliyetçiliğinin ilk manifestosu Üç Tarz-ı Siyaset'in yazarı Yusuf Akçura'nın yakın arkadaşı Ahmet Ferit bile, arkadaşının yazısındaki 'Osmanlı ulusu kavramının reddedilmesi tezini' kabul edemiyordu. Ahmet Ferit, 'Osmanlı milliyetçiliği' politikasının niteliğini kavramıştı. Tanzimat ve Mithat Paşa Kanun-i Esasi'si gibi reformların amacı, ona göre, Osmanlı ulusunu kurmaktı. Bu ulusun hakim gücü Türk ulusu olacaktı.²¹¹

Bir Osmanlı milleti oluşturma politikası, Sultan II. Mahmut'un "Tebaamdan Müslümanları ancak camide, Hristiyanları klişede, Musevileri de havrada görmek isterim" gibi sözleri liberal adımların atılması ve rejimin koruma altına alınması yönünde ilk adımlar olmuştur.²¹²

Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı eserinde, Osmanlıcılığın asıl amacının, Osmanlı Devleti'ndeki Müslim ve Gayri Müslimlere aynı hakları ve görevleri vererek; tam bir eşitlik, fikir ve dince tam bir serbestlik vermek, tüm halkı, aralarındaki din, soy farkına rağmen birleştirerek, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki

²⁰⁷ Karakaş, *Türk Ulus ...*, s. 56.

²⁰⁸ Lewis, *Modern Türkiye ...*, s. 87.

²⁰⁹ Eraslan C, II. **Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992, s. 16.

²¹⁰ Karpat, a.g.e, s. 67.

²¹¹ Akçura, *Asri Türk ...*, s. 9.

²¹² Duymaz, R, **Üç Tarz-ı Siyaset ve Düşünce Akımları**, Türk Dünyası Vakfı, İstanbul 2004, s. 14.

gibi ortak vatanla birleşmiş yeni bir Osmanlı Milliyeti meydana getirmek güdüsünde olduğunu beyan etmiştir.²¹³

Enver Ziya Karal, Üç Tarz-ı Siyasete yazdığı önsözde konu ile ilgili olarak, Akçura'nın, Osmanlı Milleti oluşturma Osmanlı Devleti için yararlı olacağını, ancak bu durumun pratikte imkansız olduğunu vurgulamıştır. Gerekçe olarak ise, sınırların korunmasının devlet için yeterli bir amaç olmayacağı görüşüdür. Dahası ona göre, devlet içinde kurucu ve egemen güç olan Türklerin nüfusu azalacak, Araplar çoğunluğu sağlayacaktır. İmkansız olarak gördüğü diğer bir konu ise, Osmanlı içindeki toplulukların birbirleriyle kaynaşmayı istemeyeceğini düşünmesidir. Bu sebeplerden dolayı Akçura, Osmanlı Milleti meydana getirme çabalarının boş bir umut olduğunu söylemiştir.²¹⁴

Osmanlı Milleti oluşturma fikrinin imkansızlığını ve bunun nedenlerini Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset'te şu şekilde açıklamıştır: Bu karışmayı ve uyuşmayı Müslümanlar, bilhassa Osmanlı Türkleri istemiyordu. Altı yüz yıllık hakimiyet bitecek, bunca yıl hükümleri altında gördükleri insanları ile eşit haklara ineceklerdi. Bunun en yakın ve maddi bir sonucu o zamana kadar tek başına sahip oldukları memurluğa ve askerliğe artık diğer unsurlarda girebilecekti. Dolayısıyla Türkler, o zamana kadar hakir gördükleri sanayi ve ticaretle uğraşmak zorunda kalacaklardı. Bu karışmayı ve uyuşmayı İslam da istemiyordu. Zira katılanların hakiki menfaatlerini pek maddi ve beşeri noktada gözetken bu kuvvetli din, Müslim ve gayrimüslimin hukuken tam eşitliğini kabul etmiyordu. Bu karışmayı uyuşmayı gayrimüslim tebaa da istemiyordu. Son zamanlardaki gelişmelerle şaşalandırılan mazileri, istiklalleri ve hükümetleri vardı. Müslümanlar ve bilhassa Türkler o istikbali bitirmiş, o hükümleri mahvetmişti. Bu karışmayı ve uyuşmayı Osmanlıların büyük düşmanı Rusya ve Balkan hükümetleri de istemiyordu. Çünkü Ruslar, boğazlara, Anadolu'ya, Irak'a, İstanbul ve Balkanlara sahip olmak istiyordu. Dolayısıyla kuvvetli bir Osmanlıyı yanında istemiyordu. Bu karışmayı ve uyuşmayı Avrupa kamuoyunun bir kısmı da

²¹³ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 19-20.

²¹⁴ Karal E. Z., "*Üç Tarz-ı Siyaset'e Önsöz*", **Yusuf Akçura**, Lotus Yayınevi, Ankara 2000, s. 20.

istemiyordu. Çünkü Avrupa kamuoyunun bir kısmı hala Müslüman-Hristiyanlık din kavgasından, Ehl-i Salip muharabesi ananelerinden kurtulamamıştır.²¹⁵

Maddeler halinde dile getirdiği bu sorunların devam ettiğini ifade eden Akçura, bu problemlerin artma eğiliminde olduğunu çözümün farklı yollarla aranması gerektiğini söylemiştir. Dahası ona göre; “Osmanlı Milleti” meydana getirme fikri beyhude bir uğraştır.²¹⁶

Türk Milliyetçiliğini Osmanlılığı sürdürmek için bir araç sayan Osmanlıların aksine, Yusuf Akçura, Osmanlılığı Türklerin çıkarlarını korumak için bir araç sayıyordu. Balkan savaşlarındaki yenilgiden sonra, Türkleri yüreklendirmek için Türk Yurdu dergisindeki yazılarından birinde şu şekilde bir pasaj göze çarpar: “Türklerin parlak geleceğini önceden kestirmek kuşkusuz güçtür, ancak Türkler uyanmaya başlamıştı; bilinçlenen ulus da elbette hayatın her ne olursa olsun devam ettirecekti...”²¹⁷ Yazı şu şekilde devam ediyordu: “Buradaki ‘ba’s-sı ba’del-mevt” fikrini yazan muharrir...: ‘Osmanlı Devleti’nin başına, Allah göstermesin, bir kaza gelse bile, Türk milleti baki kalacaktır; o milletin devam-ı hayatını, terakki ve tealisini, ve sonra tekrar iktisab-ı istiklalini temin için olsun, şimdiden çalışmanız lazım gelir’ demek istiyordu”.²¹⁸

Burada açık bir ifadeyle görülüyor ki, milliyetçi Osmanlılardan farklı olarak Akçura, Osmanlı İmparatorluğu’nu devam ettirmenin daha doğru bir yaklaşım olabileceğini vurguluyordu. Akçura, Osmanlılık fikrinin geçerliliğini kaybettiğini vurgularken, eksikleri ve imkansızlığı göz önüne alındığında bu düşünce sisteminin iflasının kaçınılmaz olduğunu söylemiş şu şekilde bir beyanatta bulunmuştur: “Osmanlı milleti vücuda getirmek arzusu, pek yüksek bir hayali gayeye, pek yüksek bir ümide doğru yücelmiyordu. Asıl maksat, Osmanlı memleketlerindeki Müslim ve gayrimüslim ahaliye aynı siyasi hakları tanımak ve dince tam serbesti vermek; bu müsavamat ve serbestiden faydalanarak, söz konusu ahaliyi aralarındaki din ve soy ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek, Amerika Birleşik Hükümetlerindeki gibi Amerikan milleti gibi müşterek vatanla birleşmiş yeni bir milliyet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak ve bütün bu zor ameliyatın neticesi

²¹⁵ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 28-30.

²¹⁶ Akçura, *Yeni Türk Devleti’nin ...*, s. 30-31.

²¹⁷ Akçura, *Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933, s. 12.

²¹⁸ Arai, a.g.e, s. 103.

olarak da, ‘Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’yi asli şekliyle yani eski hudutlarıyla muhafaza eylemekti.”²¹⁹

“Gaye Osmanlı halklarına hak ve görev eşitliği sağlamakla bir vatanda ‘Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’ şeklini tecelli ettirmektir. Sınırların korunmasının güçlüğü, teşkilatlanmada Türk unsurunun erimesi, çoğunluğun elden gitmesi gibi sebepler, bu fikrin gözden kaçan zayıflıklarıdır...Osmanlı milleti teşkili hayalinin Fransa İmparatorluğu ile beraber ve onun gibi tekrar dirilmek üzere hükmolunsa, hata edilmiş olur sanırım”.²²⁰

Akçura, Osmanlıcılığa karşı tutumunda tutarlılığını hiç kaybetmemiş, savunmuş olduğu çizgiden hiç çıkmamıştır. Dahası, bu akımın tatbik edilmemesi adına, siyasi ve kültürel birçok açıdan mücadelesini sürdürmüştür. Akçura’nın Osmanlıcılık fikriyle Atatürk’ün fikirleri paralellik göstermektedir. Atatürk, Osmanlıcılık akımının pratikte sorunlar teşkil edeceğini şu sözleriyle dile getirmiştir; “...Osmanlı İmparatorluğu içindeki muhtelif kavimler hep milli akidelere sarılarak, milliyet mefkuresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlardan yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık... Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak kendi benliğimize ve milletimize bu hürmeti gösterelim. Bilelim ki milli benliğini bulamayan milletler başka milletlerin şikarısıdır (ganimetidir)”.²²¹

Osmanlıcılık akımı, bir arzu olarak ortaya çıktığı zaman diliminde Osmanlı birliği fiilen dağılma ve yok olma sürecine girmişti. Bu yüzden, bu fikir hiçbir uygulama şansının olmadığı bir dönemde ortaya çıkması, onun temenniden öteye gitmemesini sağlamıştır.²²² Osmanlıcılık düşüncesine en büyük darbeyi Balkan Savaşları indirmiştir. Balkan Savaşları sonrasında Balkan topraklarının neredeyse tamamının Osmanlı’nın elinden çıkması ve artık İmparatorluk sınırları dahilinde yaşayan azınlık gruplarının sayısal bazda dikkate değer olmamaları, bu siyasi maceranın sonunu

²¹⁹ Duymaz, a.g.e, s. 66.

²²⁰ Uslu M, “Yusuf Akçura ve Üç Tarz- ı Siyaset”, *Türk Yurdu Dergisi*, C.X. s: 24, Ankara 1989, s.39-40.

²²¹ Karal, a.g.e, s. 14.

²²² Deren S, “Kültürel Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, c. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 69.

hazırlamıştır.²²³ Bir siyasal tercih olarak kabul edilen ve I. Meşrutiyet'in ilanına kadar etkinliğini sürdüren Osmanlıcılık, Ali Paşa'nın ölümü ve daha sonra II. Abdülhamid'in Mithat Paşa ve ekibini tasfiyesi ile önemini yitirerek yerini İslamcılığın yükselişine bırakır.²²⁴

2.2.2. İslamcılık

İslamcılık, İslam dünyasında “tecdid, ıslah, genelde Panislamizm karşılığında kullanılan İttihat-ı İslam, ihya...” gibi anlamlarda, batıda ise “Panislamizm”, daha çok araştırmaları konu alan durumlarda “modern İslam(iyet), İslam'da reformist düşünce...” gibi kelime ve anlamlarda kullanılmıştır.²²⁵

İslamcılık, İslam'ı inanç, düşünce, ahlak, siyaset, idare ve hukukta hakim kılmayı, Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği sağlamayı gaye edinmiştir. Özellikle Batı karşısında teknolojik ve sosyal açıdan geri kalmanın telafisi niteliğindeki uğraşların bir ürünü olan bu akım, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı aydınları tarafından savunulmaya başlayan siyasi bir fikir hareketidir.²²⁶

İslamcılık fikrinin bir siyasete dönüşmesinde Almanya'nın rolü büyüktür. Almanya, Osmanlı toprakları ve Hindistan'da yaşayan milyonlarca Müslüman'ı İslamcılık ideolojisi ile bir araya getirerek, bu ideolojiden kendi çıkarları adına yararlanmanın yollarını aramaktadır. Zengin hammadde kaynaklarına sahip ve İngiltere'nin kontrolü altında bulunan bölgelerin Müslüman halkları, İslamcılık ideolojisi ile güçlenmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun ve onun lideri halifenin işbirliği ile İngiltere'nin Ortadoğu, Basra Körfezi ve Hindistan'daki İngiliz egemenliğini kolaylıkla bu bölgelerden tasfiye edecek ve bu zengin alanlar Almanların egemenliğine geçecektir. Bu işbirliğinden Osmanlı Padişahı da yararlanacak ve siyasi otoritesini sınırlarının ötesine taşıyabilecektir.²²⁷

²²³ Karakaş, a.g.e, s. 134.

²²⁴ Kaçmazoğlu, a.g.e, s. 156

²²⁵ Kara İ, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1997, s. 125.

²²⁶ Mardin Ş, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, 11. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 60.

²²⁷ Kaçmazoğlu, a.g.e, s. 158.

Meşrutî yönetimin egemen kılındığı günlerin en yaygın düşünce hareketi olan İslamcılık, etkisini ve kuvvetini İslam akidelerinden alarak, olaylara dini perspektiften bakmıştır. Osmanlı Devleti'nin teokratik yapısı itibarıyla, padişahların bütün Müslümanların Halifesi pozisyonunda bulunması ve Şeyhülislamın siyasi olayların daima içinde olması, bu fikir hareketinin kuvvet ve kudretini artırmıştır.²²⁸

Osmanlı Devleti'nde İslamcılık akımı, Osmanlıcılık hareketinin devamı niteliğinde görülmüş, Türkçülük hareketinin doğuşuna zemin hazırlayan bir kurtuluş ideolojisi olarak değerlendirilmiştir.²²⁹ O dönemlerde tahtta bulunan II. Abdülhamit, bu akımı bir politika aracı olarak kullanmıştır. İslam bayraktarlığının halifesi ünvanıyla, İmparatorluk sınırları içindeki ve dışındaki İslam'ın birleştirici yönüyle, emperyalizme karşı durmaya çalışmıştır.²³⁰

Şerif Mardin'e göre İslamcılık akımı, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Hindistan'da köklerini almış olmasına karşın, 1870'lerde Osmanlı Devleti'nin merkezi yapısını çevreleyen, ideolojik davranış kümesine verilen isimdir. Ona göre, tarihi süreçte İslamcılık, en yeni hareketlenmeleri 17. Yüzyılda ve Hindistan'da başlatmamız gerekir. Arabistan'da Muhammed İbn Abdülvehhab'ın, evliyaların aracı rolüne inancın bid'at olduğunu ileri sürerek, 10. Yüzyıldan beri kapalı olan 'icthāt' kapısının aralanması gerektiğini savunmuş ve Sirhindi'nin söylemlerine yakın olduğunu beyan etmiştir. Hindistan ve Arabistan'da çıkan bu iki akım, İslam'ın reforme edilmesi konusunu gündeme getirmiştir. 19. Yüzyılda bu konu Cemalettin Afgani ve takipçisi rolündeki Muhammed Abduh tarafından da detaylı bir şekilde ele alınmıştır.²³¹

Osmanlı fikir hayatında özgün yaklaşımlarıyla adından söz ettiren Afgani, İbn-i Haldun'un Arap asabiyesinin İslam dünyasını ayakta tuttuğu düşüncesinde olduğu gibi, İslamı tekrar altın çağına ulaştırabilmek için bir bakıma aynı yolu izlemiştir. Bu yol milli asabiyeleri canlandırmak, bu yaklaşımdan kazanılacak güçle, emperyalistlere karşı mücadelede, İslam coğrafyasının yükselişe geçmesini

²²⁸ Tunaya, a.g.e, s. 73-74.

²²⁹ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 58.

²³⁰ Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, s. 75.

²³¹ Bayraktutan, a.g.e, s. 48.

sağlayacaktır.²³² Akçura'ya göre Afgani, bütün İslam aleminin selamete ulaşabilmesinin yegane koşulu, Müslüman milletlerin milli şuur ve bilince sahip olmaları gerektiği inancıdır.²³³ Yusuf Sarımay'a göre İslamcılık fikrinin ortaya çıkmasının ana etkenleri şu şekilde sıralanmıştır;

1. Avrupa sanayi ve kapitülasyonlarının Osmanlı Devleti'nde meydana getirdiği ekonomik sistemin, Türkler ve Müslümanlar aleyhine gelişmesi, Müslüman olmayanların milliyetçilik hareketleri ve Tanzimat reformları Osmanlı'da dini tepkiye yönelište olması,
2. Türk ve Müslümanları yayılmacılığı ile tehdit eden batıya karşı, güçlü devlet sıfatı ile İslam devletlerinin, Osmanlı'dan yardım istemesi, böylece hilafetin ön plana çıkmaya başlaması,
3. Devletin son dönemlerde kaybettiği topraklarda, Müslüman Türklere yapılan kötü muamele, Anadolu'ya ve Rumeli'ye yapılan göçler, bütün Müslümanların dini bilincini yükseltmesi,
4. Ernest Renan ve Sir William Muir gibi batılıların, İslamiyetin akla karşı olduğu tezine ve 1870'lerden sonra Avrupa'da oluşmaya başlayan "Pan" milliyetçiliklerine ve özellikle de Panslavizm'e duyulan tepki,²³⁴

İttihad-ı İslam düşünce sistemini ilk defa ortaya atan kişi olarak Cemalettin Efgani kabul edilir.²³⁵ Fakat Efgani, bütün İslam ülkelerinin milli kurtuluş hareketlerini nihayete erdirmelerinin akabinde İttihad-i İslam'ın hayat bulabileceğini söylemiştir. Dolayısıyla İttihad-ı İslam'ın şartını milliyetçi hareketlerin gerçekleştirilmesi olarak belirtmiştir.²³⁶ Enver Ziya Karal, İttihad-ı İslam'ı benimseme mecburiyetinin nedenlerini şu şekilde dile getirmiştir:

1. Osmanlı Devleti'nde Müslüman-Hristiyan ilişkilerinin bozulması,
2. Avrupalı Devletler'in Hristiyanlar lehine müdahaleleri,

²³² Köseoğlu N, "Üç Tarz-ı Siyasete Dair Notlar", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı 31, 1994, s. 34.

²³³ Karal, a.g.e, s. 79.

²³⁴ Sarımay, a.g.e, s. 62.

²³⁵ Türköne M, *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 34-36.

²³⁶ Kara, a.g.e, s. 40.

3. Osmanlı Devleti'ndeki ve dünyadaki Müslüman ülkelerin, Avrupalılar tarafından işgali,
4. İslam dünyasında yukarıda da bahsedilen İslam birliği lehine gelişen ortam ve fikir akımları,²³⁷

İslamcılık, modern batının sosyal ve siyasal alanın odağına yerleştirdiği hemen her şeyi dikkate alarak, bunları eleştirme, reddetme, kabul etme veya kendine has üslubuyla revize etme çabası içinde olmuştur. İlk önce demokrasi yerine meşveret gündeme alınıp İslami düzeyde yeni bir sürece girilmiştir. Bunu parlamento yerine şura, seçmenler yerine ehlü'l-hal ve'l-akd gibi İslami fikir hayatında göze çarpan kavramların öne çıkarılması takip etmiştir.²³⁸

İslamcı düşünürler göre; terakkiye engel olan İslamiyet değil, geleneksel Müslümanlıktır.²³⁹ İslamcı düşünürler siyasi ve sosyal inkılapların nihayete erebilmesi için bazı temel prensipler belirlemişlerdir. Bu prensipler şu şekildedir: “Müslümanları saf bir inanç sahibi kılmak, bunu sağlamak için yeni ve selefi bir tevhid anlayışı benimsemek, batıl inançlardan ve hurafelerden uzaklaşmak, gelenek bağından büyük ölçüde kurtulmak gereklidir. Eğitim-öğretimin ıslahı ve cehaletle, bilgisizlikle ve taklitle mücadele edilmelidir. Medreselerin eğitim-öğretim sistemini değiştirmek, ıslah etmek, hiçbir pratik faydası olmayan devri geçmiş dersler yerine ihtiyaçlara cevap verebilecek ilimler okutmak, felsefe ve müspet ilimlerin tahsiline önem vermek kati suretle elzemdir. Müslümanlar tevekkülü tedbirsizlik, alçakgönüllülüğü pısrıklık, takvayı çekingenlik, korkaklık, kanaati teşebbüssüzlük olarak algılan olmuşlardı. Cesaret, şecaat, vakar, gayret unutulmuştu. Bu durum İslam ahlak anlayışına aykırıdır ve değiştirilmelidir. İslam'ın ilk devirlerinde olduğu gibi cihadın çok geniş ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak”.²⁴⁰

Tunaya, İslamcılık fikir adamlarını “Muhafazakarlar” ve “Modernistler” olarak iki kısma ayırır. Muhafazakarı kaideciler, Modernistleri ise ılımlılar olarak ele

²³⁷ Karal. a.g.e, s. 53.

²³⁸ Türköne, a.g.e, s. 61.

²³⁹ Turhan, a.g.e, s. 196.

²⁴⁰ Kara, a.g.e, s. 63-66.

almıştır.²⁴¹ Hilmi Ziya Ülken, Tunaya'dan farklı olarak İslamcıları dört gruba ayırmıştır. Bu dört grup şu şekildedir:

1. Gelenekçi-Muhafazakarlar: Babanzade Ahmet Naim gibi,
2. Modernistler: Medrese ile okulu birleştirmek isteyenler, İsmail Hakkı İzmirli, M. Şemseddin Günaltay gibi,
3. Bu ikisi arasında yol tutanlar: Musa Kazım gibi,
4. Modernist İslamcılara karşı olanlar: Mustafa Sabri gibi.²⁴²

Peyami Safa “Türk İnkılabına Bakışlar” adlı eserinde İslamcıları ikiye ayırmıştır. Birinci grup, Musa Kazım, Mahmut Esat gibi koyu şeriatçılardır. Bunlar için, “Ahkamı diniye ve şer’iyeden zerre kadar inhiraf caiz değildir.” Diğer grup ise, Mehmet Akif, M. Şemseddin, Said Halim gibi yabancı bir dile hakim oldukları için, Batı kültürünü yakından tanıyan ve bununla birlikte edinim sağladıkları eleştiri yönleri ile kaba sofulardan ayrılan gruptur. Bunlar için içtihat kapısı kapanmamalıdır. İslam’ın yozlaşması içtihat kapısının kapanmasıyla başlar. Ahlaki erdemlerin yozlaşması sahip olduğumuz İslamiyet değil, bize öğretilen Müslümanlıktır. Safa’ya göre bazı istisnalar dışarda bırakılırsa, İslamcılar üzerinde bir uzlaş programı oluşturulabilir. Bu program şu şekildedir: Büyük İslam Birliği: Topluların temel direği dindir. Dinle millet birdir. Bütün Müslüman toplumlar hiçbir millet farkı gözetmeksizin, halife etrafında geniş bir İslam toplumu oluştururlar, İslam ilerlemeye engel değildir. Bütün İslamcılar bu konuda birleşmişlerdir. Batılılaşma sürecinde, İslam’ın ilerlemeye engel olduğunu düşünerek Batı’ya dönmemiz olmuştur. Biz Avrupa’nın yalnız ilmini ve sanayini almaya mecburuz. Fakat Avrupalıların adetlerini ve ahlakını, yaşam tarzlarını kabul edemeyiz. Kadın Hakları konusunda, Şeriat kadınların kendilerine mahrem olmayan erkeklerden kaçmalarını emrediyor. Örtünme şarttır. Fakat bu kadının hiçbir yasal hakkını kaybettirmez. Çok kadınla evlenmek, İslam’dan evvel çok eşliliğin sınırı yoktu. İslam dini bunu dörtle sınırladı. Birden fazla kadınla evliliğin toplumsal açılardan faydaları vardır. Boşanma (Talak), Kur’an ve hadiste pekiyi görülmemekle birlikte mecburiyette kalındığında, gerçekleşmesi sağlanabilmektedir. Diğer Hükümlerde, bütün kanuni hükümler, şer’i hükümlerden çıkarılır. Nizami mahkeme

²⁴¹ Tunaya, a.g.e, s. 74.

²⁴² Kara, a.g.e, s. 108.

ile şer'i mahkeme, medrese ile okul arasındaki ihtilafta da şer'i mahkemelerin ve medreselerin korunması ve ıslah edilmesi gerekir.²⁴³

Akçura'ya göre İslam, sosyal ve siyasal alanla çatışma yaşamayan uyumlu bir dindir. İslam'ın esas kaidelerinden biri "din ve millet birdir" fikrini teşkil eder. İslam güçlü bir değirmen gibidir. Farklı türleri ihtiva eden milletlere ait insanları, din çatısı altında aynı haklara sahip birbirinden farksız Müslümanlar olarak çıkarır. Ancak yaşanan elim olaylar neticesinde tarihte, dinin çatısı altında yek vücut oluş bozulmaya yüz tutmuştur. Arap ve Acem milletleri arasındaki olaylar ve Emevi ve Haşimi arasındaki çekişmeler bunların bazılarına örnek gösterilebilir. Yaşanan bütün bu sıkıntılara rağmen İslam, birleştirici ve uzlaştırıcı yönünü korumaktadır. Her Müslüman günde beş vakit Mekke'yi kible tayin ederek namaz kılmaktadır, halife olarak Türk padişahını bilmektedir. Sonuç olarak, yaşanan tüm bu sorunlara rağmen, iç engeller telafi edilebilir, ancak dış engeller böyle olmayabilir. Çünkü İslam devletlerinin hemen hepsi, Hristiyan devletlerin boyunduruğu altındadır.²⁴⁴

İslamcılık, maddi, manevi hareket kabiliyeti ile İkinci Meşrutiyet içinde yer alarak, bu dönemin siyasi hayatına damga vurmuştur. Bunlardan en önemlisi şüphesiz, hürriyet rejimine reaksiyon niteliğindeki 31 Mart ayaklanmasıdır. Osmanlıcılığın Balkan Savaşları sonrası kesin tasfiyesi ile, elde Alman kaynaklı ve Alman çıkarlarına hizmet amacıyla üretilen iki ideoloji kalıyordu. Bu ideolojilerden İslamcılık da Arnavutluğun 1912 yılında bağımsızlığını kazanması ile sarsılmaya başlamıştır. İslamcılık, iç politika açısından asıl darbeyi 1916 yılında başlayan Arap ayaklanması ile alır.²⁴⁵

Akçura, İslamcılık siyasetini açım bir dille hiçbir zaman eleştirmemiştir.²⁴⁶ Fakat eserlerine bakıldığında, Türkçülük siyaseti yanlısı bir tutum sergilediği görülmektedir. Meşrutiyetten hemen sonra, Mısır ve Suriye başta olmak üzere, Arap-İslam dünyasında Batılı devletlerin kontrolünde, Osmanlı hilafetine ve hakimiyetine karşı yürütülen ayrılıkçı tutumlar, İttihad-ı İslam akidesinin pratikte uygulanmasını

²⁴³ Safa P, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Atatürk Araştırma Merkezi, c. 21, sayı: 61, Ankara 1988, s. 65.

²⁴⁴ Akçura, *Yeni Türk ...*, s. 97.

²⁴⁵ Kaçmazoğlu, a.g.e, s. 162.

²⁴⁶ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 62.

imkansız kılmıştır.²⁴⁷ Akçura, İslamcılık siyasetinin imkansızlığını gördükçe Türkçülük siyasetinin uygulanmasını tartışmaya açmıştır.²⁴⁸

2.2.3. Türkçülük

Osmanlı Devleti fetih hareketlerinin hızlandığı orta çağ döneminden itibaren yeni topraklar kazanmayla birlikte yeni milletlerde edinmiştir. İmparatorluk çok uluslu bir yapıyla yönetilmeye çalışılırken, devşirme usulünün uygulanması, devletin yönetim kadrosunda kozmopolit bir yapının oluşmasını sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, çok uluslu yönetim anlayışını yıkılma evrelerine kadar sürdürmeye çalışmıştır.²⁴⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik dönemde (13. Yy.-19. Yy. arası) millet anlayışı dine dayalıdır; İslam milleti, Ortodoks milleti, Katolik milleti gibi dini inançları baz alan bir millet tanımı hakimdir.²⁵⁰ 20. Yüzyıl itibariyle dine dayalı millet anlayışı farklı bir şekilde tanımlanmaya başlamıştır. Artık Sırp, Yunanlılar, Bulgarlar gibi aynı dine mensup olan farklı milletler olarak algılanmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm milletleri bir araya getirerek bir Osmanlı milleti oluşturma hayali, Balkan Savaşları sonrasında Hristiyan milletlerin imparatorluktan ayrılmasıyla suya düşmüştür.²⁵¹ İslam siyaseti ise Arnavutlar²⁵² ve Araplar'da başlayan ayrılıkçı tutumlar nedeniyle askıya alınmış ve Türkçülük ön plana çıkmıştır. Afrika'daki son toprak parçasının kaybedilmesi ve Balkanlarda yaşanan hezimet sonrası, Genç Türklerin, Türk milliyetçiliğine ilgileri daha da artmıştır.²⁵³ Türk milliyetçiliği fikri, geç dönemde uygulamaya alınmış gibi görülebilir, ancak bunun nedeni Türklüğün unutulmuş olmasından değil, imparatorluğun ayakta durmasını

²⁴⁷ Akçura, **Türk Yılı 1928**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1928, s. 98.

²⁴⁸ Uçar, a.g.e, s. 71-72.

²⁴⁹ Benningsen A, **Tarihte ve Bugün Türkçülük ve İslamcılık**, (çev. Yasin Ceylan), O.d.t.ü. Yayınları, Ankara 1987, s. 7.

²⁵⁰ Ögün, a.g.e, s.98.

²⁵¹ Kara, a.g.e, s.13.

²⁵² "Ekim 1912'de çıkan Balkan Savaşı sırasında Valon'da toplanan Ulusal Arnavut Kongresi, 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etti. Bu şekilde halkın çoğunluğu Müslüman olan bir Osmanlı toprağı ilk defa olarak İmparatorluktan ayrılıyordu. Bu aynı zamanda Panislavistlerin ve İslamcılık politikasının da iflasını gösteriyordu. Arnavutluk'un istiklale kavuşması ve bundan bir müddet sonra da Balkan faciası, Türkçülük akımını siyasal sahaya intikal ettirecek en önemli dürtüleri teşkil edecektir." Oba A. E, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1995, s. 28.

²⁵³ Georgion, a.g.e, s.19.

sağlayan etnik yapı taşlarının siyasi birliği bozma endişesinden kaynaklanmaktadır.²⁵⁴

Akçura'nın 1904 yılında kaleme aldığı Üç Tarz-ı Siyaset adlı eseriyle ortaya koyduğu başlangıçta Osmanlı aydınları tarafından eleştiri yağmuruna tutulan Pantürkizm fikri, Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük bir çoğunluğunun kaybedilmesiyle birlikte bir seçenek olarak görülmüştür.²⁵⁵

Türkçülük fikir akımı, bulunduğu dönemin en önemli yayın organları olan, Türk Yurdu, Yeni Mecmua, Genç Kalemler gibi öncü oluşumlarla zamanın ihtiyaçlarını ve heyecanlarını temsil etmiştir. Ayrıca, hatırı sayılır bir kitleyi etkilemeyi başaran, çalışmalarıyla adından sıkça söz ettiren Türk Ocağı'yla dirsek temasını muntazam işlevi ile, etkili bir fikir akımı olmayı başarmıştır.²⁵⁶

Türk milliyetçiliği ideolojisinin gündeme gelmesinde fikri katkısı olan iki önemli isim Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'dır.²⁵⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinden olan Ziya Gökalp'e göre millet; "kendine mahsus bir harsa malik olan bir zümre demektir".²⁵⁸ Yani bir kültür etrafında kümelenen topluluklar bir milletin oluşumunda pay sahibi olabilmıştır. Gökalp'e göre, kültürün en önemli üç unsuru dil, din ve tarihtir. Tarihin millet üzerindeki etkisine şu şekilde yer verir: "Millet asırlarca beraber yaşamış, zulüm ve felaketlere beraberce göğüs germiş, şan ve şerefi beraber istihsal etmiş, beraber ağlayarak beraber sevinmiş, gelecekte de ortak gayeye ulaşmak için beraber muzaffer olmaya azmetmiş, dayanışma halindeki fertler topluluğudur."²⁵⁹ Irka dayalı bir millet anlayışının yanlışlığını dile getiren Gökalp, millet tanımının ırki temelde dile getirilmemesi gerektiğini savunur: "Memleketimize vaktiyle dedeleri Arnavutluk'tan gelen yahut Arabistan'dan gelmiş millettaşlarımız vardır. Bunları Türk terbiyesiyle büyümüş ve Türk mefkuresine çalışmayı itiyat etmiş görüyorsak sair millettaşlarımızdan hiç tefrik etmemeliyiz. Yalnız saadet zamanında değil, felaket zamanında da bizden ayrılmayanları nasıl milliyetimizden

²⁵⁴ Georgion, a.g.e, s. 4.

²⁵⁵ Uçar, a.g.e, s. 83.

²⁵⁶ Tunaya, a.g.e, s. 86

²⁵⁷ Kayalı H, **Jön Türkler ve Araplar (Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 58.

²⁵⁸ Tanyu H, **Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği**, Elips Yayınları, Ankara 2006, s.76

²⁵⁹ Köseoğlu N, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s.152.

hariç telakki edebiliriz. Hususiyle, bunlar arasında milletimize karşı büyük fedakarlıklar yapmış, Türklüğe büyük hizmetler ifa etmiş olanlar varsa, nasıl olur da bu insanlara ‘Siz Türk değilsiniz.’ diyebiliriz. Filhakika, atlarda şecere aramak lazımdır, çünkü bütün meziyetleri sevkıtabiliye müstenit ve irsi olan hayvanlarda da ırkın bir ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ırkın içtimai hasletlere hiçbir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir.”²⁶⁰

Türkler için izlenmesi gereken yolun Türkçülük olduğunu dile getiren Akçura’ya geri ise millet: “İrk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında birlik hasıl olmuş bir insan topluluğudur.”²⁶¹ Akçura’nın bu tanımda ifade ettiği ırk kavramının, kan soy birliği anlamına gelen ırk şeklinde olmayıp, köken manasına gelen cins, kavim, nesep gibi anlamları içeren bir kavram olduğu savunulmaktadır.²⁶² Bu tanımdan yola çıkarak Akçura, Türk’ün tanımını şu şekilde yapmıştır: “Türkler dediğimiz zaman, etnografya, filoloji ve tarihle ilgisi olanların bazen Türk-Tatar bazen Türk-Tatar-Moğol diye yad ettikleri bir ırktan gelme, adetleri, dilleri birbirine pek yakın, tarihi hayatları birbirine karışmış olan kavim ve kabilelerin tamamını murad ediyoruz. Bu cihetle İranlı ve Avrupalı bazı muharrirlerin Tatar dedikleri Kazanlılar, Azerbaycanlılar ile beraber, Kırgızlar, Yakutlar da Türkler tabiri içinde demektir.”

Akçura Türkleri çok geniş bir coğrafyaya hakim olarak görmektedir. Ona göre ‘Türk Alemleri’ denildiğinde, Anadolu, Kafkaslar, Kuzey Karadeniz, Orta Asya, İran gibi bir coğrafya akla gelmektedir. Akçura, Türk aleminin tarifini şu ifadelerle yapar: “Eski dünya yarım küresini göz önüne getiriniz. Orada üç kıta vardır. Kuzey-batıya tesadüf eden ve yırtık paçavra benzeyen kısmını koparıp atıverin; güney-batıdaki üç köşeli son ve ağır kıtayı da insanların zayıf kollarıyla kazdıkları kanal çizgisinden büküp koparıverin; sağ tarafın aşağısından sarkan üç dört çıkıntıyı yontun... O vakit eski dünyanın asıl gövdesi kalır. İşte bu gövde tamamen Türk yeri bizim mirasımızdır.”²⁶³

Türklerin yaşadığı bu geniş coğrafyayı Türklerin ortak mirası olarak gören Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset’te belirttiği gibi, bu coğrafyanın tek hakim gücü Türkler olmalı ve

²⁶⁰ Akçura, **Türkçülük ve Dış Türkler**, Toker Yayınları, İstanbul 1990, s. 29.

²⁶¹ Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak ...*, s. 29.

²⁶² Uçar, a.g.e, s. 154.

²⁶³ Akçura, *Üç Tarzı Siyaset*, s. 91.

doğu ile batı siyasetinin tampon bölgesini oluşturarak söz sahibi olmaya çalışması gerektiğini belirtmiştir. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve zamanın önde gelen fikir adamları izlenmesi gereken politikanın Türkçülük olması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat Ziya Gökalp, ilk yazılarında Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılığın bir sentezini yapma gayreti içerisinde olmuş ve hedeflenen şeyin ‘muasır bir İslam Türklüğü’ oluşturmak olduğunu söylemiştir.²⁶⁴

2.2.4. Batıcılık

Batılılaşma, sözcük anlamıyla “Avrupa kurumları alınarak o toplumlardakine benzer bir toplum yapısı oluşturulması” olarak kullanılmaktadır.²⁶⁵ Şerif Mardin’e göre ise, “Osmanlı Devletinde başlayıp, Cumhuriyet Türkiye’sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa’nın toplumsal ve fikirsel birleşimini, erişilmesi gereken hedef olarak gören yaklaşım” olarak ifade eder. Ona göre bu fikir akımı, ortaya çıkış sürecinde bazen ılımlı bir tutumla bazen de kültür yapımıza eleştirel yaklaşımıyla ön plana çıkmıştır.²⁶⁶ Batılılaşma sözcüğü genel itibariyle Batı ülkeleri dışında kalan toplumlarda, özel olarak da Cumhuriyet Türkiye’sinde Batı’nın önü alınamaz gelişmişlik düzeyine ulaşabilmek için siyasi, sosyal ve kültürel uyum sürecini ifade eder.²⁶⁷

Batıcılık akımının kaynağı Fransız İhtilalidir. Bu akım ilk önceleri taklitçilik, birebir model alma ya da aktarma gibi düşünülmüş, “Bu aktarma, bu özentisi yeni kurumlara, değişikliklere karşın çöküntünün durmadığı görülünce Birinci Meşrutiyet’ten sonra Batıcılık akımı devleti yönetenlerin dışında Batı ile ilişkisi olan aydın çevrede siyasi bir içerik kazanmıştır.”²⁶⁸

Batıcılar, yenileşme hareketinin nihayete erebilmesi için, halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesi kanaatindeydi. Bütün bu geri kalmışlığın faturasını, bilgisizlik ve eğitimsizlik olarak yorumlamışlardı. İmparatorluğun içinde bulunduğu bu çıkmazdan

²⁶⁴ Gökalp, *Türkleşmek, İslam ...*, s. 97-99.

²⁶⁵ Turhan, a.g.e, s. 28.

²⁶⁶ Mardin, *Türkiye’de Toplum ...*, s. 9.

²⁶⁷ Hanioglu, a.g.m, s. 148.

²⁶⁸ Zürcher E. J, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (çev. Yasemin Saner Gönen), 17. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 22.

çıkabilmesi için Batı'ya uyum sürecine girilmesini şart koşan aydınlardan bir tanesi de Ahmet Ağaoğlu'dur.²⁶⁹

Batıcılık akımı, genel itibariyle “İçtihat” adlı dergide ele alınmıştır. Batıcılar arasında fikir birliği genelde yoktu. Ancak “İçtihat”ta bir araya gelmiş olan aydınlar, Batılılaşma hareketini araştırırken, Osmanlı toplumunun gerileme çizelgesini hazırlayarak sorunları araştırmışlardır. Batıcılar, “yıkılış uçurumun kenarındaki tek İslam Devletinin” kalkınabileceğini, Osmanlı devletinin tek kurtuluş reçetesinin “Bu yüzyılın fikir ve ihtiyaçlarına uygun medeni bir devlet ve millet halini almak” yani Batılılaşmak olduğunu söylemişlerdir.²⁷⁰

Batıcılık, o zamanlarda çeşitli şekillerde uygulamaya konmaya çalışılmıştır: “Tanzimatın “medeniyetçi”leri günün gereklerine ayak uydurarak ölçülü düşünce tarzını devam ettirdiler. Bunlar, Emrullah Efendi ve Satı Bey gibi kişilerdir. “Osmanlı” birliğini koruyacak tarzda batılılaşmayı savundular. Bunun için Osmanlı-İslam geleneklerine sadık bir batılılaşmayı hızlandırmak istediler. Bunu da eğitim öğretim yolu ile yapabileceklerini düşündüler. Bir kısım Prens Sebahattin gibi batıcılar, ülkedeki en önemli sorunu, sosyal kuruluşların yetmezliğinde görüyorlardı. Onlara göre ülke, üretici ve girişimci insan yetiştiremediği, yalnız genel işlerle ilgilenen memur ve şahsi girişimden yoksun çiftçi yetiştirdiği için, bütün batılılaşma hareketi sonuçsuz kalmıştır. Bu grup önce sosyal yapının tetkiki, sonda onu ileri toplumsal yapıya ulaştıracak radikal bir eğitim sisteminin kabulünü öneriyorlardı.²⁷¹

Batıcıların bir üçüncü kısmı *Servet-i Fünun* ve *Ulum-u İçtimaiye* dergileri etrafında Ethem Nejat, Suphi Ethem, Refik Nevzat, gibi toplanan pozitivistlerdi. Bu cereyan içinde bir kısım düşünür, üreticilikten sosyalizme kadar ilerlediği görülür. Hareket daha cesur bir adımla materyalizm şeklini aldı. Mensupları bu kelimeyi batı felsefesinin yeni bir çıkışı olarak yaymışlardır. Onlar, bütün hakikati batıda görüyor, doğuya bakmaya gerek görmüyorlardı. Batıcıların bir kısmı Jön Türkler içinde doğan “kuvvetli ve üstün olan her şey batıdadır” diyen gruptur. Tanzimatçılar geçmişten gelen her şeyi değiştirmek isterken, bu grup radikal bir değişim taraftarıydı. Adeta

²⁶⁹ Akçura, Muasır ... , s. 74.

²⁷⁰ Tunaya, a.g.e, s. 78-79.

²⁷¹ İnalçık H, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007, s. 18.

“gericilik ve ilericilik” kavramlarını icat ederek geleneklerine bağlanmak isteyenleri gericilikle itham ettiler. Bu hareket içinde Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı, Ali Kami vb. kişiler vardı.”²⁷²

Bilgin’e göre batılılaşma meselesi, perspektif olarak farklılıkları olsa da, ana hatlarıyla şu şekliyle ifade edilmiştir: “Batının her şeyi üstündür. Bunun ispatı yükselen batı medeniyetinin içinde saklıdır. Batının üstünlüğü göreceli, tarihsel bir üstünlük değil, mutlak bir üstünlüktür. Üstün batı medeniyeti karşısında diğer medeniyetler kaybettiklerine göre onların mağlubiyeti mutlak bir galibiyettir. Yeni için batı medeniyetinin takip edilmesinden, taklit edilmesinden başka yol bulunmamaktadır.”²⁷³

Yusuf Akçura, Batılılaşma hareketlerinde Avrupa düşünce yapısının iyi araştırılmadan Osmanlı sosyal hayatıyla entegre problemi yaşadığını söylemekte ve şunları dile getirmektedir: “...Avrupa fikirleri, esasında incelenip, o esaslara göre Osmanlı sosyal hayatının incelenmesi ile elde edilecek asli sonuç düşünülmezsizin, bazı teori ve düşünce vadisinde zihin yorulmaksızın, yüzeyden öğrenilen bazı Avrupa fikirlerinin Avrupa’ca kesinleşmiş bazı pratik sonuçları, Osmanlı sosyal hayatına, yukarıdan ve aşağıdan hükümetin idaresini elinde tutan devletin yöneticileri ile hükümetin idaresini beğenmeyen aydınlar tarafından uygulanmaya çalışıldı ki, bunun yukarıdan başlayana ‘Tanzimat’, aşağıdan geleni ‘Yeni Osmanlılık’ adını almıştır. Her iki hareket de iş ve düşünceden çok uzaktır; her iki hareketin düşünce yapısına dair ciddi eserler arayıp bulmak zordur.”²⁷⁴

Akçura, Batılılaşma hareketinin yanlışlarını işaret etmekle birlikte bunun bir zorunluluk olduğunu da ileri sürmüştür. Bu konudaki en büyük tartışmalardan biri de, batılılaşmanın ne ölçüde gerçekleşmesi olmuştur. İslamcılar ve Türkçülerin çoğunluğu, batılılaşma hareketinin sınırlarının olması konusunda hem fikirlerdir.²⁷⁵

İstanbul’da Kırım Talebe Cemiyeti’nin düzenlemiş olduğu bir konferansta konuşan Akçura, İtalya’da Sicilya Adası’nda meydana gelen bir deprem için seferber

²⁷² Ülken, H. Z, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul 2005, s. 205-207.

²⁷³ Akçura, *Osmanlı Devleti’nin ...*, s. 19.

²⁷⁴ Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün ...*, s. 40.

²⁷⁵ Turhan M, **Kültür Değişimleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2006, s. 78.

olunurken, Türkistan’da yaşanan bir doğal afetin önemsiz olarak algılanmasını eleştirirken, bunun sebebi olarak şunları söylemiştir: “...Şark memleketlerine ve bunların arasındaki, hariçteki Türk kardeşlerimize karşı umumi bir ihmal ve gaflet vardır. Bu hale bais birçok sebepler görüyoruz. Başlıca kusur maariftedir. Mekteplerde okunan asrı hazır tarihine ait kitabın üç yüz elli sahifesinde ancak birkaç sahifesi Türkçenin ahvalinden kısaca bahsetmek suretiyle şarka tahsis olunmuştur. Ne Türkistan’ın ne de Hindistan ve İran’ın ahvalinden hiç bahsedilmemiştir. Zannedersen bir sebep de; biz Garbın gözüne girmek istiyoruz. Garbın hüsün teveccühünü celbetmeye çalışıyoruz. Eğer biz şark işleri ile fazla uğraşacak olursak, şarka fazla ehemmiyet verirse şarklı görünecekmiz. Mesina felaketinde garba alelacele yardıma koşmak ile garbın gözüne iyi görünmek için her nevi medara belki de temellik yapmış oluyoruz. Şarktaki kardeşlerimize yardım edersek kimin gözüne girmiş olacağız?! Halbuki efendiler! Garbın gözüne hiçbir vakitte temellük ile girilemez. Garbın şarka nazarı bir takım muayyen esbabın neticesidir. Tabasbus ve temellükler garbı bizim hakkımızdaki efkarını katiyen tebdil edemez. Zaten Türkiye’ye varlık ve kuvvet verecek garp değil şarktır. Garbın bilcümle asarından istifade etmek bize lazımdır. Bu dahi yine şarklı olan kuvvetimizin ikmalı için olmalıdır. Vasıtalar ne olursa olsun bize kuvvet-kudret verecek kaynak yine şark olacaktır.”²⁷⁶

Akçura, Türk inkılabının gerçekleşmesi için atılacak adımlar hususunda Mustafa Kemal’le aynı görüştedir. Çağdaşlaşma sadece eğitimle değil, aynı zamanda aydınların özverili çalışmaları neticesinde elde edilebileceğini, 1913’te ‘Mektep Müzesi’ adlı makalesinde ve 1925 yılındaki konferansında dile getirmiştir.²⁷⁷

Batılılaşma hareketi, sadece XX. Yüzyılda değil günümüzde de polemik konusu olmayı başarmıştır. Bu sürecin hala uygulama alanları olarak gördüğümüz sosyal, siyasal ve kültürel düzeyde yaşam hayatımızı etkileyen belirleyici bir unsur olduğunu görmekteyiz.

²⁷⁶ Akçura, *Emel*, s. 486.

²⁷⁷ Akçura Y, “*Mektep Müzesi*”, *Türk Yurdu*, sayı: 48 1911, s. 845.

2.3. Din Üzerine Görüşleri

2.3.1. Din Ve Din Anlayışı

Dini inançların şekillenmesi, toplumları etkileyen düşünce yapılarının bir karaktere bürünmesinde; yer, zaman ve coğrafya etkili olmaktadır. Akçura'nın din anlayışının şekillenmesinde de bu gerçek etkili olmuştur. Akçura, eğitim hayatının ilk yıllarına Lohafko'daki mahalle imamı ve ilkokul öğretmeninden aldığı dini yönü ağır basan bir eğitimle başlamıştır. Ancak Akçura, bu eğitiminin pek ciddi olmadığını söylemiştir.²⁷⁸

Akçura'yı olumsuz yönde etkilemiş olan okullardan biri olan Koca Mustafa Paşa Askeri Rüştıyesi, dini eğitimin yanında fen bilimleri de içeren bir müfredatla eğitim vermektedir. Akçura, bu okulun eğitim kadrosunu teşkil eden müderrislerin soğuk tavırları ve misyonu eksik bir tutumla öğrencilere yaklaşımını doğru bulmadığını ve kendisinde olumsuz etki bıraktığını ifade etmiştir.²⁷⁹

Çocukluk yıllarında dini eğitim aldığı yerlerde aradığını bulamadığı halde dini konulara merak saran Akçura, Rum ve Ermeni öğrencilerle din ve Hristiyanlık üzerine tartışmalara girmiştir. Bir defasında Hristiyan bir öğrenci ile girdiği bir tartışma şu şekilde anlatılmıştır: “Bir defa Aleksan isimli bir öğrenciyle *teslis* meselesi üzerine derin bir konuşma yapmıştık. Aleksan *teslisi* şöyle izah etmek istedi. Elimizde bir gül var. Bunun bir sapı, bir sapı, bir çiçeği, bir de yaprağı var. Bütün görünümü güldür. Fakat bunu birleştiren üç ayrı şeydir. Bu söze nasıl mukabele ettiğimi hatırlamıyorum. Yine Aleksan, resim atölyesinde Cenab-ı Hak nerededir diye sordu. Kendisi semada olduğunu söylüyordu. Bende İmam-ı Azam’a atfolunduğunu, validemden işittiğim cevabı verdim. Yeni sağılmış sütte kayma ne ise Hak’da odur.”²⁸⁰

Akçura, dini ağırlıklı eğitimle başladığı öğrenim hayatına, sonraki yıllarda Batı eğitimini de entegre ederek entelektüel bir düşünce hayatına adım atmış olacaktı.

²⁷⁸ Togay, a.g.e, s. 101-102.

²⁷⁹ Sancaktar F. M, “Yusuf Akçura ve Din”, *Atatürk Araştırma Merkezi*, c. 21, sayı: 61, Ankara 2005, ss. 97.

²⁸⁰ Akçura, *Zamanımız ...*, s. 39-40.

Rusya’da bulunduğu dönemde “Tatar reform ve modernizmin öncüleri” Şehabettin Mercani, Kayyum En-Nasiri, Alimcan Barudi gibi Türk dünyasının yakından tanıdığı simalarla fikir alış verişinde bulundu. Bu kişilerden oldukça istifade eden Akçura, en çok ilgisini çeken konu İslam’da reformun gerekliliği olmuştu. Akçura’nın bu fikirleri, 1900-1903 yılları arasında Fransa’da kaldığı yıllarda edindiği ve etkisinde kaldığı söylenebilir. Ama daha akılcı olarak düşüncelerinin şekillenmesi, Tatar düşünürlerle olan bağından geldiğini söylemek gerekir.²⁸¹

Akçura, Paris’e geldiğinde ilk olarak öğrenim görmek istediği okula kayıt yaptırmıştır. Kiralamış olduğu evde bir dönem içine kapanık bir tavır sergileyen Akçura, dini ibadetlere yönelerek dindar bir kişilik ortaya koşturmuştur. Sadri Maksudi Arsal, Paris’teki öğrenci Akçura’yı anlatırken, “ Bu devirde ben Yusuf Akçura’yı çok okuyan, düşünmeyi seven, hakikat arayan fakat bulacağından pek emin olmayan, biraz bedbin (karamsar) bir münevver olarak tanıdım” demiştir. Onun dindarlığı, o dönemde okuduğu Pascal’ın eserlerinden mülhem ‘ilham edilen’ dir. Rusya’da bulunduğu dönemlerde ise, daha öncekinin tersine, hayata daha iyimser bir biçimde bakmaya başlamış ve inancının da gittikçe zayıfladığını belirtmektedir. Sadri Maksudi bu durumu: “Yusuf Bey septik ve pesimist (karamsar) gibi düşünür, optimist (iyimser) gibi hareket ederdi” diyerek eylem alanındaki iki önemli niteliğinin iyi bir örgütçü ve konuşmacı olduğunu, bütün bir salonu yanına çekecek, koca bir kitleyi coşturacak kadar iyi bir konuşmacı olduğunu ifade etmiştir.²⁸²

Paris’te Siyasal Bilgiler Okulu’nda hazırladığı ‘Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatları Tarihi Üzerine Bir Deneme’ adlı mezuniyet tezinde bir Türk ve Müslüman devleti olan Osmanlı Devleti’ni tanıyabilmek için önce ana hatları ile İslamiyet’i tanımak gerektiğini söylemiştir. Nedeni olarak İslamiyet, Akçura’ya göre Osmanlı Devleti’nin kurulmasına şekil veren iki temel kavramdan birisidir. Bunlar; Türklerin örf ve adetleri ile İslam Şeriatı’dır. Bu nedenle Akçura’ya göre “İslam hem bir din, hem de siyasi ve toplumsal bir meslektir. O, İslamiyet’i büyük bir değirmene benzeterek, İslam çeşitli ırklardan olan müminleri bu değirmende öğütüp çıkan undan birbirlerine eşit ve kardeş Müslümanlar meydana getirmek istemiştir.” Bu noktada, Akçura’nın, Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu gibi Türkçülerden farklı olarak

²⁸¹ Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün ...* , s. 54-55.

²⁸² Akçura, *Medreselerin Islahı*, s. 8.

ulusçuluğun İslami açıdan haklılaştırılması yoluna gitmemiştir. Aksine Kur'an-ı Kerim ve Hadisler'e dayanarak İslamiyet'in milliyetçiliğe karşı olmadığını ispat etme çabasından daha farklı bir yol takip ederek, İslam'ın, ulusçuluğu kabul etmesini ve sindirmesini tarihi bir zorunluluk olarak görmüştür. Böylece Akçura en azından Cumhuriyet dönemine kadar, İslam dinini dışlayan bütün yenileşme hareketlerine, en azından Kemalist harekete kadar, İslamiyet'e karşı olan, hatta dinsel kurumları dışarda bırakan tüm reform girişimlerine cephe almıştır. Ancak onun birçok hususta olduğu üzere din-milliyetçilik ilişkisinde de temel yaklaşımı, tarihi sürecin getirdiği zorunluluk, kaçınılmaz yol teması üzerine oturması şeklinde olmuştur. Yine Akçura, İslam geleneğinde Marksist fikre uygun olabilecek düşünce ve akım geleneği bulunup bulunmadığını da araştırmıştır. Akçura'nın içinde bulunduğu topluma ve inandığı din olan İslam'a bakışı, devlet, siyaset ve din ilişkisine dair düşüncelerini anlamak için bir hareket noktası oluşturmaktadır. Ona göre, İslam hem bir dindir, hem de sosyal ve siyasi politika veya yoldur.²⁸³

Akçura, hazırlamış olduğu mezuniyet tezinde, incelemeye aldığı İslam Şeriatı ile, Türk örf ve adetlerini ele alış biçimi ve kendine has anlatımıyla, daha Paris yıllarında bir düşünce disiplini kazandığını göstermiştir. Bu tezinde, İslamiyet adına verdiği bilgilerde objektif olduğu, ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise, İslamiyet karşısında sübjektif bir tavır içinde olduğu görülmüştür.²⁸⁴

Akçura, XIX. Yüzyıl başlarında Türk-Tatar toplumlarının durumlarını ele alıp derinlemesine incelemeye almıştır. “Damolla Alimcan El Barudi Tercüme-i Hali” isimli eserinde Barudi için; “Türkiye ve Arabistan'da din adamları ile aydınlar halk kitesinden tamamen kopmuştur. Avam içinden çıkan içinden imamlar çoğunlukla cahil ve himmetsiz oldukları için ne din, ne ahlak ve ne de maişet (geçim) hususlarında hiçbir fayda sağlamamaktadır. Anadolu köylüsü, Bedevi Arap, Mısır fellahı din ve bilgi açısından Kazan şehri civarında yaşayan basit köylüden daha aşağı bir durumdadır. Ustabikeler (basit halk çocuklarına öğretim veren imam eşleri)'den oluşan bu çok faydalı kesim ne yazık ki ne Türkler arasında, ne de Araplar arasında yoktur. Kazan'dan hicret etmiş birkaç Tatar ustabikesinin Medine-i Münevvere'de Türk paşa ve başkanlarının kızlarına muallimelik (öğretmenlik)

²⁸³ Uçar, a.g.e, s. 151-152.

²⁸⁴ Akçura, *Muasır Avrupa'da ...*, s. 27.

ettikleri malumdur. Osmanlı hükümetinin resmi şekilde tayin ettiği iptidai mektep öğretmenleri ise köy halkına henüz erişememişlerdir.”²⁸⁵ diyerek zamanın toplumsal boyutunu anlatmakta ve Müslümanlar arasında karşılaştırma yaparak çözümlemeler bulmaya çalışmıştır.

Akçura’nın dine bakış açısını iki ana başlık altında incelersek, konu daha anlaşılır hale gelebilir. Çünkü o, topluma yön verilirken manevi tatminin de aynı ölçüde giderilmesi konusuna dikkat çekmiş ve dini referans olarak ilk eserlerinde kullanmaya ağırlık vermiştir. Ancak, ulaştığı sonuç ve son değerlendirmelerde, Avrupa tarihi ve kendi fikir süzgecinden geçirmeyi ihmal etmemiştir. Bu dini referans alma eylemini, siyaset ve devlet örgütlenmesi konularında neredeyse hiç kullanmamıştır.²⁸⁶

Yusuf Akçura, ilk dönem yazılarında İslamiyet’i referans olarak kullanmış, çalışma fikrinin önemini, Kur’an-ı Kerim’den aldığı bir ayetle anlatmaya çalışmış, kader, itikat, Ehli Sünnet gibi kavramları açıklamaya çalışmıştır. Toplumun karşı karşıya kaldığı ciddi meseleleri İslam çatısı altında ele almış ve çözüm ararken de İslami temellendirme yoluna gitmiştir. Bütün bunlar, onun özgün yanını anlatan özelliklerdir.²⁸⁷

Akçura’ya göre Osmanlı en önemli meselesinin kötü yönetilmesi ile bünyesinde barınan çeşitli unsurların isyan hareketleri ve Avrupa’nın iç işlerimize karışmaları olarak bir tespitte bulunmuştur. Müslümanların büyük bir kesimi bu tutumu çıkmaz bir sokak olarak görmeleri, bu durumu “kader” olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır. Akçura, “kader” adlı yazısında bu durumu ele almıştır. Yazısının başlığına Kur’an-ı Kerim’den aldığı bir ayet olan “insan için kendi sa’yinden (çalışmasından) daha değerli bir şeyin olmadığını belirten Necm Suresi 39. Ayeti koymuştur. Akçura, son zamanlarda “kader” düşüncesinin yeni bir kılıf uydurularak ortaya çıkarıldığını ve bazı kişilerin “kader” yerine “padişah”ı koyduklarını söylemiştir. Bunların sonucu olarak toplum hayatında önemli kişilerin gücünün etkisini Akçura’da kabul etmiştir. Dolayısıyla sosyal olayları, önemli kişilerin

²⁸⁵ Arabacı F, **Yeni Osmanlıların Dini ve Siyasi Görüşleri**, Platin Yayınları, Ankara 2004, s. 98.

²⁸⁶ Sancaktar, a.g.m, s. 28.

²⁸⁷ Duymaz, a.g.e, s, 35-36.

etkisiyle açıklamak amacıyla ortaya çeşitli teorilerinde konulduğunu da söylemiştir.²⁸⁸ Akçura, Osmanlıların kadere teslim olduğunu, İnsanın iradi gücünü tümüyle reddeden ve onun Allah'ın eliyle küçük bir oyuncaktan başka bir olmadığını ileri süren Cebriye²⁸⁹ taraftarları gibi, Osmanlılar da imparatorluğun karşı karşıya bulunduğu sorunlara sırt çevirmiş, bu sorunlar karşısında ilgisiz bir tutum takınmıştır. “Bu husus, özelde Müslümanların, genelde bütün Doğu toplumlarının çalışma azminin olmaması, say (çalışma-emek) yoksunluğudur. Akçura'ya göre bu durum İslam'ın Müslümanlar tarafından anlaşılamamasından kaynaklanmaktadır. O, Sunni Müslümanların itikadda Maturidi ve Eşari Mezheblerine bağlı olmalarına rağmen, Hint felsefesinden kaynaklanan kader anlayışının etkisinde kalarak, çalışma azimlerinin yok olduğunu iddia etmektedir.”²⁹⁰ Ona göre Sami dinleri ve Batı felsefesi dünya saadeti için çalışma yükselmeyi tavsiye eder. Bu yüzden, Akçura, Osmanlı Devleti'nin dağılma sebepleri arasında bu çarpık kader anlayışını görmektedir.”²⁹¹ Bu tespitlerden yola çıkarak, Akçura'nın çok yönlü düşünce mekanizmasını ne denli iyi kullandığını ve analitik kavrayış becerisini anlamaktayız.²⁹²

Duymaz'a göre Akçura, hayatın ve varlığın amacı üzerine de düşünmüştür. İnsan aklı tam manasıyla bu karanlık noktaları aydınlatmayı başaramasa da, bazı din, mezhep ve felsefe kurucuları, vahiy ilham, akıl ve fikir kuvvetiyle bu “karanlık düğüme” ışık tutmaya çalışmışlardır. İslamiyet'in, “iki dünya saadeti için çalışmayı emretmiştir” düsturunu önemle vurgulamıştır.²⁹³ Ona göre toplumların diri tutulması için İslam dinin kaideleri büyüte öneme sahiptir. Çünkü sarhoşluk veren her şeyden men etmiştir. Bu özellik en büyük faydalardan biri olarak görülmüştür. Dinin sosyal bütünlüğü sağlama da temel rolü ise, dini bayramlardır. Son zamanlarda bu dini bayramlara gösterilen ehemmiyeti doğru bulmadığını söylemiştir. Ona göre bayramlar, toplum içerisinde bir dinamizmin ve ataletten (tembellik, hareketsizlik)

²⁸⁸ Akçura, *Hatıralarım*, s. 98.

²⁸⁹ İslam dünyasında Mutezile akımının zıddı bir akımdır. Kişinin kader ve fiilleri konusunda söz sahibi olmadığı, her türlü fiili yaratan ve yaptıranın Tanrı'nın kendisi olduğunu ileri sürer. Kader konusundaki mezheplerden birisi olan Cebriye, insanın hür iradesini reddeder. İnsanı rüzgarın önündeki yaprak gibi kadere mahkum görür “İnsan tamamen kaderin mahkumudur” der.

²⁹⁰ Sezen Y, *Sosyoloji Açısından Din*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1998, s. 73.

²⁹¹ Georgion, a.g.e, s. 33.

²⁹² Akçura, “*Tanzimat Aleyhine*”, *Türk Yurdu*, c. 3, sayı: 11, İstanbul 1911, s. 351.

²⁹³ Duymaz, a.g.e, s. 33-35.

kurtulmanın sembolüdür. Öyle ki “maddiyata önem veren Avrupa dahi bayramlarına büyük önem vermektedir.”²⁹⁴

Akçura, dinin bir yandan topluma bir ruh vermesinden yararlanmak isterken, diğer taraftan dinin son yıllarda geldiği durumundan kaynaklı olarak, devletin ve müesseselerinin dinden sıyrılarak milliyet anlayışı çerçevesinde yapılanmasının gerekliliğini savunmuştur.

2.3.2. İslam ve Sosyal Değişim

Yeryüzünde ilk insanla birlikte var olan Din Fenomeni, insanlık tarihine bakıldığında toplumları çeşitli yönleriyle etkilemiştir. Asıl hedefi, insanın mutlu olmasını sağlamak olan din, hem maddi-manevi, hem de toplumsal yönü ile bireylerle ilişki içerisinde olmuştur. Bu yönüyle din ve toplum, sosyal hayatın her alanında etkileşim içerisinde olmuştur. Her toplum, içinde bulunduğu zaman, mekan ve şartlara göre bir değişim içerisinde olmuştur. Değişim, eşyanın karakteri gereği gereklidir. Değişimin olmadığı bir toplum düşünmek olanaksızdır.²⁹⁵

Din ve toplum arasındaki bu karşılıklı ilişkinin farkında olan Akçura, Türk toplumunun din anlayışındaki eksiklik ve yanlışlıkların giderilerek, milletleşme ve ilerleme sürecinde dinden fayda sağlanması gerektiğini savunmuştur. Bu birlikte hareket kabiliyeti, dinin eski dinamizmine kavuşmasını da sağlayabileceğini söylemiştir.²⁹⁶ “Zaman içerisinde bir toplumun yapısında ve bu yapının çeşitli fonksiyonlarında ve bireylerin üstlendiği toplumsal rollerde, yani toplumdaki sisteminde, toplumsal kurumlarda ve bireylerin davranışlarında meydana gelen değişimlerdir.”²⁹⁷ Bu sosyal değişim kriterleri, sosyologlar tarafından çeşitli sınıflandırılmalara ayrılmıştır. Mesela bazıları değişmeyi “kalitatif” (keyfiyetle ilgili) ve “kantitatif” (kemmiyetle ilgili) değişim olarak iki kısma ayırmışlardır.²⁹⁸

²⁹⁴ Sancaktar, a.g.m, s, 19.

²⁹⁵ Kongar E, **Toplumsal Değişim Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2006, s. 7.

²⁹⁶ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 60.

²⁹⁷ Kirman M. A, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s. 232.

²⁹⁸ Coşkun A, **Sosyal Değişim ve Dini Normlar**, Dem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 57.

Dinin durumu ve sosyal değişme konusunun içerisinde, Din Sosyolojisi açısından önemli olan konu, dinin bu değişme sürecinde nasıl bir rol üstlendiği gerçeğidir. Din ve toplum arasındaki ilişkilerin aynı ölçüde olması, din ve sosyal değişme denkleminin belirleyici yapı taşı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹⁹

Zamanın hızlı değişimi, enerjisini kaybettiği endişesiyle bütün dinlerin karşı karşıya kaldığı değişiklik hamlelerini gündeme getirmiştir. Dinin ve onu temsil eden kutsalın, orijinal durumunu koruma endişesi bu gibi müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Mesela, İslamiyet'te belli bir devirden itibaren Sünnilik, çeşitli itizali hareketlere karşılık Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetine menşei dini mirasına bağlılık geleneğini temsil etmeyi esas ittihaz etmiştir. Selefiyye ve Vehhabilik hareketi, bir ölçüde toplumsal değişimler neticesinde asli safiyetinden uzaklaşan Müslümanlığı ilk dönem İslamiyet'ine döndürme girişimlerini temsil eden örnekler olarak görülmektedir.³⁰⁰

Dinlerin genel sistemlerine bakıldığında, sistemsel olarak değişmeye karşı dayanıklı inançları, ritüelleri ve bunları kapsayan birtakım kutsal metinleri vardır. Aslında dinin ayırt edici özelliği de bu kutsalın kökeninin, mukaddes aleme uzanan bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır. Dinin bu özelliği, ister ilkel toplumlarda olsun, isterse kültür düzeyi yüksek toplumlarda olsun, karşımıza muhafazakarlık olarak çıkmaktadır. Özellikle, dinin baskın bir yapıyla gelenek ve göreneklerini de etkileyerek istikrar sağlaması, bu muhafazakârlık düzeyini artırmasını sağlamıştır.³⁰¹

Dinlerin koymuş olduğu kurallar yanında, halk arasında dinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan uygulama biçimleri ve din olarak algılanan gelenek ve ritüeller, sosyal değişme ve toplumsal ilerleme önünde ciddi engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Akçura, bu körü körüne bağlılığın ve içtihat kapısının kapandığı anlayışının İslam'ı anlamada sorun teşkil ettiğini dile getirmektedir. Akçura, 'iskolastik' olarak adlandırdığı bu düşünce yapısına karşı çıkmış ve skolastik düşüncüyü, zihinsel ve ahlaki otoriteye körü körüne boyun eğme, var olan gerçekleri eleştirmeden, sınımadan olduğu gibi kabul etmek olarak tanımlamıştır. Avrupa bu skolastik

²⁹⁹ Günay Ü, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 333.

³⁰⁰ Coşkun, a.g.e, s. 64-65.

³⁰¹ Günay, a.g.e, s. 334-335.

düşünce yapısından Rönesans döneminde kurtulmayı başarmıştı ama bu düşüncenin etkisi Müslüman ve Türk aleminin yakasından düşmemişti. Bu yapı kırılmalı ve en önemlisi içtihat kapısının kapandığı yönündeki düşüncelerden kurtulmalıydı.³⁰²

Yusuf Akçura, dini, toplumun düzeninin sağlanması için gerekli görmektedir. Aslında bu düşünce yapısı Cumhuriyet öncesi Osmanlı aydınında görülmesi muhtemel, toplumun ve özellikle kurumların reforme edilmesinde dinden yararlanma düşünce yapısıyla aynı çizgiyi ihtiva etmektedir.³⁰³ Bu yaklaşımla birlikte Akçura, dine reform hareketinin gerekli olduğunu ve dinsel reformla kültürel modernleşme hareketlerini birbiriyle eşdeğer görmektedir. İslamiyet ve modern gelişme birbirine uyum sağlamak zorundadır. Akçura, “İslamiyet’i esaset itibariyle asr-ı saadete, tatbikat itibariyle asr-ı hazıra irca ve tevkif etmek” biçiminde dile getiren modernleşme hareketi taraftarıdır.³⁰⁴

2.3.3. Çağdaş Devlet Anlayışı ve Modernleşme

Batılılar tarafından “hükümdarlık, sırf savaş ve fütihat için yaratılmış olarak gösterilen Türkler” Akçura’ya göre, eski çağlardan beri medeniyetlerin asıl temsilcisi olarak gösterilmiştir. Avrupa’da birçok kavim ilkel şartlarda yarı vahşi bir hayat sürerken, Türkler medeniyetin beşiği olan beldelerde hüküm sürmüşlerdir. İlk ve Orta Çağlar’da Türkler göçebe ve istilacı olarak tanımlanmasına rağmen eldeki bulgular bunu yansıtmamaktadır. Orhun abideleri ve ona benzer eserlerin varlığı Batıcı yazarların tezini çürütmüştür.³⁰⁵ Ancak, Batılı milletler on beşinci yüzyıldan itibaren gösterdikleri çaba neticesinde medeniyet sahnesinde üstünlüğü ele almışlardır.

Kuzey Türkleri (Tatar ve Azerbaycan Türkleri) Osmanlılardan daha fazla gelişmiş olduğunu söyleyen Akçura, bunun nedeni olarak ise, siyasal ve tarihsel tecrübeleri göstermiştir. Çarın esiri konumunda bulunan Rusya Türkleri, bağımsızlık endişesiyle siyasal alandan uzak tutulmuş, bu nedenle kültürel ve ekonomik olarak zenginleşmeye çalışmışlardır. Osmanlılar ise, siyasi dengesizlik ve savaş gibi

³⁰² Akçura, *İskolastik Usül Nedir*, s. 222.

³⁰³ Sancaktar, a.g.m, s. 28.

³⁰⁴ Georgion, a.g.e, s. 25.

³⁰⁵ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 59.

konulardan kafasını kaldıramamıştır. Akçura'ya göre Osmanlılar Rusya'daki Türkleri örnek almalıydı.³⁰⁶

Akçura, çağdaşlaşmanın nihayete erebilmesi için demokratik bir devletin kurulması, halk hakimiyetine dayanması ve milli olması gerektiğini görüşündedir. Türkiye'nin çağdaşlaşmasının önünde bazı engellerin olduğunu, bu engellerin ilk olanı ise, hilafet ve saltanat olarak göstermiştir. Akçura, TBMM'de düzenlenen gizli oturumda "Hilafet eğer Türklerin elinde bir İslam müessesesi olacaksa evet o vakit bütün kuvvetimizle muhafaza etmeliyiz. Fakat bizim olmalıdır. Yoksa aksi taktirde Fransa'nın, İngiltere'nin, İtalya'nın, Almanya'nın istifadesine yarar bir şekilde, alem-i İslam için bile muzır olacaktır, efendiler!" demiştir. Halifeliğin kaldırılması yönündeki meclisteki en büyük destekçilerden biri de Yusuf Akçura'dır.³⁰⁷

Akçura'ya göre, Türk cemiyetinin batıllaşması (veya muasırlaşması) ideolojik bir seçim değil, mecburi bir zorunluluktur, bu iş Türkler için bir ölüm kalım meselesi idi. Aslında Batı'nın Doğu üzerinde gerek ahlaki gerekse fikri hiçbir üstünlüğü yoktu, sadece gerekli olan, doğru zamanda doğru şeyleri yapabilmektir.³⁰⁸

Akçura, Doğu milletlerinin ekonomik olarak geri kaldığını kabul etmiştir. Batı'da on beşinci yüzyılda başlamış olan yenilik hareketleri, bilimde, sanatta, ticarete ve ekonomide kendini göstermiştir. Bu yenilik hareketleri neticesinde Batı medeniyeti ortaya çıkmıştır. Bu medeniyetin gerisinde kaldığını geç fark eden Doğu medeniyetleri, Batı medeniyetinin seviyesine ulaşabilmek adına, Batı'da ortaya çıkan ne varsa her şeyi alma eğiliminde olmuştur. Akçura'ya göre, Batı'nın sadece tekniğini almak sorunu çözmek için yeterli olamaz: "Avrupalılardan demiryolu köprüsü ve havada uçma makinası yapmayı öğrenelim ama, Avrupalılarca düşünmek usulünü zinhar talim etmeyelim, mezhebine bir türlü aklım ermez"³⁰⁹ Bunun için Batı'nın düşünce sistemi de iyi analiz edilmelidir. Akçura'ya göre "Zeppelin ve Bleriot'ya çırak olmak istiyorsak mutlaka Kant ve Comte'un şakirdi olmak zorundayız."³¹⁰ Ekonomik kalkınmanın verdiği imkanlarla Batı medeniyeti, Doğu

³⁰⁶ Akçura, *Mektep Müzesi*, s. 846.

³⁰⁷ Akçura, *Hatıralarım*, s. 68.

³⁰⁸ Akçura, *Zamanımız ...*, s. 14.

³⁰⁹ Temir, a.g.e., s.68.

³¹⁰ Georgion, a.g.e. s.104.

medeniyetini esiri yapmıştır. Doğu medeniyeti bu durumdan kurtulmak için öncelikle ekonomi sahasında ilerleme kaydetmelidir. Bu başarının anahtarı ise, bilim ve sanattaki başarısıyla elde edilebilir.³¹¹

Akçura, modern eğitim anlayışında İsmail Gaspıralı'nın düşüncelerini benimsemiştir. Türk Dünyası'nın modern eğitim anlayışıyla, Batı'da olduğu gibi bilim ve fen odaklı bir yapıyla kurumsallaşması gerektiğini, sadece din eğitimi üzerine kurulan eğitim sisteminin modernleşme hareketine gölge düşüreceği kanaatindedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme hareketleri ile medreselerin göz ardı edilmesini eleştirmiştir. Medreselerin yanında bilim ve fen üzerine kurulan okullarında eklenmesi, eğitim sisteminde ikili bir sistem sıkıntısını da beraberinde getirmiştir. Akçura, medreselerin de yenileşme hareketine dahil edilerek, eğitimde tek bir sistemin uygulanması gerektiğini savunmuştur.³¹²

2.3.4. Din ve Devlet İlişkileri (Laiklik)

Laik kelimesi, Latince “Laicus” sözcüğünden gelen, Fransızca bir kelime olup, sözcük anlamı, “ruhani olmayan kimse”, dini olmayan şey, fikir, müessese, sistem, prensip demektir. Laik, Katolik dünyasında, din adamlarına verilen sıfatların hiç birine karşılık gelmeyen ruhani bir yönü bulunmayan Hristiyanlara denir. Başgil'e göre; “gerçek manası genişletilerek, dini olmayan ve ruhani bir mahiyet taşımayan fikir, müessese, prensip, hukuk ve ahlak da dahildir” laik kelimesinin kapsamı dahilinde kabul edilmiştir.³¹³

Batı kökenli bir kelime olup Türkçe de kullanılan kelimelerden olan “secular” ve “secularism” terimleri laik ve laiklik anlamlarında kullanılmıştır. Avrupa'da, özellikle Fransa ve Anglo-Sakson ülkelerinde laikliğin farklı kulvarlarda geçirmiş olduğu süreç, farklı anlamlarda kullanılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda sekülerizm, çağdaşlaşma anlamında telaffuz edilirken, laiklik, sosyal yaşam alanında din kurallarını bağlı olmayan hukuk düzenine göre şekillenmiştir. Felsefi olarak ise,

³¹¹ Arslantürk Z, **Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2004, s. 72.

³¹² Akçura, *Hatıralarım*, s. 7.

³¹³ Başgil A. F, **Din ve Laiklik**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1982, s. 161-162.

aklın egemenliğini tanıyan, siyasi iktidarın dini yönden ayrı tutulmasını hedef edinen bir düşünce sistemidir.³¹⁴

Türkiye, coğrafi yapısı itibariyle Avrupa’da meydana gelen her durumda etkilerini iliklerine kadar hissetmiştir. Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet rejimine geçiş sürecinde deneyimlemiş olduğu fikir akımlarında olduğu gibi, laiklik prensibinden de etkilenmiş ve laik devlet anlayışına geçiş süreci yaşamıştır. Bu süreç belli başlı bazı problemleri de beraberinde getirmiş, sancılı geçecek gebelik döneminde anlam karmaşası ve tatbik etmede yaşanan aksaklıklar, hem siyasi iradeyi yıpratmış hem de gazi milleti yorgun düşürmüştür.³¹⁵ Yusuf Akçura işte bu geçiş döneminin sembol isimlerinden biri olmayı başarmıştır. Onun, din ve devlet ilişkilerine yaklaşımı hayatı boyunca aynı olmuş, çocukluk ve gençlik yıllarında din, fikirlerinin inşası sürecinde önemli bir referans noktası olmuştur. Gençlik yıllarına geldiğinde dindar bir portre çizen Akçura,³¹⁶ Cumhuriyetin ilanına kadar geçen dönemde, İslamiyet’e ve dini kurumlara karşı yapılan tüm girişimlere karşı olmuştur. Tanzimat’ı eleştirmesinin asıl nedeni, bu akımın önderleri olan kişilerin, İslami kurumları dışarda bırakan bir anlayışla yeni bir modern devlet kurma eğiliminde olmalarından kaynaklanmaktadır.³¹⁷

Akçura, Tanzimat dönemi siyasi yöneticilerini, İslamiyet’i yok olmaya bırakmakla ve onu işin ehli olmayan müderrislere teslim etmekle suçlamıştır. Halbuki, Türk toplumu tarafından yanlış tatbik edilen din anlayışının yanlışlıkları giderilerek ele alınması gerekirdi. İslamiyet’in ilerlemesi bizzat işin ehli ulemanın yönetiminde, medreselerin önderliğinde sağlanmalıydı.³¹⁸ Akçura’nın İslamiyet’te reform düşüncesindeki diğer bir tezi de, İslamiyet’in millileştirilmesinin zorunluluğuydu. Burada asıl tarif olunan milli din, Türk halkının dini edebiyatı ana diliyle öğrenmesi, Arapça’nın tekelinden kurtulmak, en önemlisi de, Kur’an-ı Kerim’i Türkçeye

³¹⁴ Güngör E, **İslam’ın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996, s. 7-8.

³¹⁵ Eroğlu H, **Türk Devrim Tarihi**, (5. Basım), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 48.

³¹⁶ Yusuf Akçura, Paris’te olduğu ilk yıllarda gayet dindar olup beş vakit namazını hiç ihmal etmezdi. (Devlet, *Yusuf Akçura’nın Hayatı*, s. 22) Emel Esin, bu durumdan şöyle bahsetmektedir: “Yusuf Bey ve babam (Ahmet Ferit Tek) 1900 yılında kayık ile Tunus’a, oradan da Paris’e giderek siyasi bilgiler mektebinde üç yıl tahsil gördüler... O yılları babam şöyle anlatmış: ... Odamızda, Yusuf sabahleyin erken kalkar, seccadesini yayarak namaz kılar, semaveri yakıp çay demler, sonra kitapları koltuğunun altında mektebe giderdi.” (Emel ESİN, Akçura’oğlu Yusuf Bey’e Dair Hatıralar, **Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987, s. 36.)

³¹⁷ Akçura, *Hatıralarım*, s. 96.

³¹⁸ Akçura, “*Medreselerin Islahı*”, **Sırat-ı Müstakim**, c. 6, sayı. 79, 1911, s. 7.

çevirmektir. Bu skolastik düşünce yapısından sıyrılmak için gerekliydi.³¹⁹ Bu konu da ilk olarak Rusya Türkleri tarafından Kur'an-ı Kerim ilk kez Bakü'de Azerice'ye çevrilmiştir.³²⁰

Akçura'nın düşünce yapısına şekil veren milliyetçilik anlayışı aslında "laiklik" üzerine bina edilmiştir. İslamiyet'te var olan ilkelerin cinsiyet ve milliyet kavramlarını yok hükmündü bıraktığını söyleyerek devamında; "Müminlerin lisanlarını kaldırmaya çalışır, mazilerini ananelerini unutturmak ister. İslam kuvvetli bir değirmendir ki, farklı cins ve din müntesiplerini öğütüp, dinen, cinsen bir, aynı haklara sahip, biri diğerinden farksız Müslümanlar çıkarır." der.³²¹

Akçura, dini sosyolojik düzlemde ele almış, her konu da olduğu gibi din konusunda da akılcı bir tutum sergilemiştir. O, dini, milli duyguları pekiştiren bir ara olarak görür. Bireylerin özel yaşantılarında dini vecibelerini yerine getirmelerini, toplumsal hayatta ise dinin sadece dayanışmacı yönüyle bağlantı kurulmasını dile getirir. Akçura, siyasi meselelerde laik bir tutum sergilemiş, din devlet işlerini birbirinden ayırarak, dinin bireysel, devletin demokratik yönüne vurgu yapmıştır.³²²

Akçura, İslamiyet'i Türklüğün vazgeçilmez bir unsuru olarak görmüş ve laiklik prensibini de benimsemiştir. TBMM'de milletvekilliği yaptığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında, laik sisteme engel görülen halifelğin kaldırılması yönünde yaptığı konuşmalar ve yazdığı yazılarla Yusuf Akçura, laik sisteme geçişin en büyük destekçisi olmuştur.³²³

³¹⁹ Akçura, "Türklük", *Salname-i Servet-i Fünun*, s. 190.

³²⁰ Georgeon, a.g.e, s. 106.

³²¹ Georgion, a.g.e, s.147-148.

³²² Çakmak, Yücel, a.g.e, s. 50.

³²³ Ateş T, *Türk Devrim Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1997, s. 47.

2.4. Yusuf Akçura'nın Kültürel Çalışmaları

2.4.1. Türk Derneği'nin Kurulması

18 yy.'ın sonu ve 19. yy.'ın ilk çeyreği siyasi ve konjonktürel sonuçların bir nişanesi olarak istenmeyen baskıcı rejimleri beraberinde getirmiştir. Bu baskıcı yönetimler hiçbir cemiyetin kurulmasına izin vermiyordu, özellikle milliyet esasına dayalı cemiyetlere kesinlikle karşı çıkıyordu. Mutlakiyet günlerinde olunmasına rağmen, gayri müslim ve gayri Türk tebaanın milliyet esasına dayalı, yardımlaşma ve edebi maskelerle çevrelenmiş birçok cemiyeti vardı.³²⁴

Meşrutiyetin ilanı, Anadolu'da liberal bir esintiyi de beraberinde getirmişti. Bu beklenen ortam, Türkçülüğün teşkilatlanmasına ve Türkçü cemiyetlerin kurulmasına imkan sağlamıştır. Siyasi eğitimini Türkiye'de tamamlayan ve olgunlaşma evresini emin adımlarla ilerleyen Akçura, Rusya'da kaldığı dönemde bir hayli tecrübe kazanmıştı. Uzun yıllar sürgün hayatı yaşayan Akçura, Meşrutiyetin ilanı ile İstanbul'a gelmiş ilk iş olarak ta belli başlı Türkçülerle bir araya gelerek önceden beri hayalini kurmuş oldukları Türkçülük ülküsünü gerçekleştirmek fikri üzerine görüş alış verişinde bulunmak üzere bir araya gelmişlerdir. Türk tarihini yazan Necip Asım ve Velid Çelebi ilk Türkçülerdir.³²⁵

Kültürel alanlarda yapılan faaliyetlerin daha organize hayata geçirilebilmesi amacıyla dernek, 1908'de İstanbul'da Mülkiye mektebi müdürü Celal Bey'in odasında kurulmuştur.³²⁶ Türk derneği, Türkiye'de Türkçülük adına kurulan ilk cemiyet olma özelliğine sahiptir.³²⁷ Kurucu kadroda yer alan kişiler şunlardır: Akçuraoğlu Yusuf, Necib Asım (Yazıksız), Veled Çelebi (İzbudak), Ahmet Mithat, Emrullah Efendi, Korkmazoğlu Celal, Akyığıtoğlu Musa, Fuad Raif (Köseraif), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ferit, Bursalı Tahir, Agop Boyacıyan, Arif, Mehmet Celal, Ahmet Hikmet ve Ispartalı Hakkı (Ağlarca).³²⁸

³²⁴ Akçura, *Fünun ve Felsefe ...* , s. 727.

³²⁵ Togay, a.g.e. s. 57.

³²⁶ Üstel, a.g.e. s.16-17.

³²⁷ Akçura, *Türkçülük ...*, s.197.

³²⁸ Üstel, a.g.e. s.16-17.

Türk Derneği'nin üyeleri gün geçtikçe çoğalacak hatta yurt dışından üyeleri dahi olacaktı. Türk Derneği kurulduktan sonra ilk şubelerini 1911'de Rusçuk'ta, ikincisini İzmir'de, üçüncü şubelerini ise Kastamonu'da açmıştır. İmparatorluk dışında kurulan tek şube Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de "Edebiyat-ı Osmaniye Cemiyeti" adı altında kurulmuştur.³²⁹ Türk derneğinin kuruluş aşamasında yapılan toplantı ve çalışmalara yurt dışında oldukları için katılamayan Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali ve Gaspıralı İsmail derneğe daha sonra üye olan kişilerdir.³³⁰ Derginin diğer yayın ilkelerinin bazıları şu şekildedir:

- 1-** Batı uygarlığı ışığında bilimsel ahlaki ve ticari alanda eksikliği duyulan kitapların yayımlanmasına çalışılacaktır,
- 2-** Osmanlı Türkçesinin yabancılar arasında kullanılması teşvik edilecek ve Osmanlı Türkçesinin Balkanlarda, Rusya'da, İran'da, Afrika, Asya ve Çin'deki Türklere öğretilmesine, ayrıca Azerbaycan, Afganistan, Kaşgar, Buhara ve Hive lisanlarının Osmanlı Türkçesine yakınlştırılması için gayret edilecektir,
- 3-** Türk Derneklerinin şubeleri önemli şehirlerde açılacak Osmanlı Türkçe ve medeniyeti yaygınlaştırılacaktır,
- 4-** Türkçeye ve Türklüğe ait eserleri içeren kütüphaneler oluşturulacaktır. Dernekçe hazırlanan eserlerde en sade Osmanlı Türkçesi kullanılacaktır,
- 5-** Türkçesi, hatta Arapça ve Farsçası bulunan resmi yabancı tabirlerin terk edilmesi ve tebligatın halkın anlayacağı şekilde Türkçe yapılması hususunda hükümet nezdinde girişimde bulunulacaktır,
- 6-** Türkçe konuşmayan yörelerde yaşayan Türklerin kendilerinin ve çocuklarının Türk lisanı adet ve şivelerini koruyabilmeleri hususu göz önünde bulundurulacaktır.

Buradan da anlaşılacağı gibi, derneğin misyon ve vizyonu, Türk dili, eğitim faaliyetleri, kültürel yönleri ve sosyal çalışma alanları üzerine bina edilmiştir. Ayrıca,

³²⁹ Üstel, a.g.e, s.19-20.

³³⁰ Oba, a.g.e, s. 78.

Türkçe'nin tek bir çatı altında toplanarak, imparatorluk dışındaki Türkleri dahi kapsayacak ortak bir dil geliştirme çabası içinde oldukları görülmektedir. Diğer yandan dernek, önceki Türk kavimlerin mazideki ve şimdiki eserlerini, çalışmalarını araştırmış, halk-aydın-havas ayırımını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu eserleri dünyaya dağıtarak, dilimizin inceliklerini, açık, sade anlaşılır olmasını hedeflemiştir. Türk derneğinin amaç ve faaliyetleri genel anlamda değerlendirmeye tabii tutulduğunda, Türkoloji çalışmaları yapmak üzere kurulduğu anlaşılabilir.³³¹

Türk Derneği'nin amaç ve faaliyetlerini tanımlamada önemli bir kaynak olan Türk Derneği Beyannamesi, Derneğin siyasal anlamda Osmanlıcı ideolojiye sadık kalmakla birlikte, kültürel alanda ve özellikle dil konusunda Türkçü bir yaklaşım içinde bulunduğunu göstermektedir. Beynamede, sık sık 'Osmanlı anasının' birlik ve beraberliğinden söz edilmesi ile dildeki Türkçülük yaklaşımı gerçekte bir çelişki olmayıp, Osmanlıcı bir ideoloji içinde bulunan bir düalizmden kaynaklanmaktadır.³³²

Dernek, taşra teşkilatlarına gönderdiği bildiri de, öncelikle yapılmasını istediği hususlar su şekilde ele alınmıştır: Bölge de kullanılan Türkçe kelimelerin kayıt altına alınması, kullanılan kelimelerin Şemseddin Sami'nin Kamus-u Türk-i ve Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmani'sinde yer alıp almadıklarının tespit edilmesi, köylerde Türklerin eski yerli türkülerin, darb-ı mesellerin ve hikayelerin kayıt altına alınması, bölgede yaşayan halkın Türklükle olan ilişkilerinin, adet ve geleneklerinin tetkik edilmesi, Türk aşiretlerinin isimlerinin, şekillerinin ve nüfuslarının incelenmesi, bölgede daha önce kurulmuş Türk devletleri hakkında bilgi toplanması, bölgeden eskiden kalma muteber Türk ailelerinin araştırılarak bunlarının şecereleri ile ilgili bilgi toplanması, bölgedeki kütüphanelerde Türklük ve Türk diline yönelik kitapların incelenmesi ve kaydedilmesi, bölgede Türklerin meydana getirdikleri sanat eserlerinin incelenmesi, bölgede eskiden beri kullanılan ilaç ve tedavi yöntemlerinin incelenerek kayıt altına alınması.³³³ gibi çalışma alanının genişletilmesi, derneğin sadece dil alanında faal olmadığını aynı zamanda Türk kültürünün ve tarihinin de araştırmaya dahil edilmesini gündemine almıştır.

³³¹ Sarımay, a.g.e, s. 111.

³³² Üstel, a.g.e, s. 45.

³³³ Üstel, a.g.e, s. 23-24.

Dernek, kültürel edinimlerin topluma tekrar kazandırılmasını amaç edinmiş olsa da, gerek nizamnamesinde gerekse kuruluş beyannamesinde açıklanan dilde Türkçülük, yani tüm Türklerin ortak bir dil etrafında birleşme isteği, derneğin aynı zamanda siyasal Türkçülük amacı güttüğü izlenimini vermiştir. Türk Derneği, daha sonra kurulacak olan Türkçü örgütlenmelere ilham kaynağı olmuştur.³³⁴

1911 yılında yayın hayatına başlayan Türk Derneği'nin faaliyet serüveni pek uzun soluklu olduğu söylenemez. Türk Derneği dergisi adı altında düzensiz olarak sadece yedi sayı yayımlayan dernek, Türkçülük alanının daha çok kültürel boyutuna vurgu yapmıştır. Derneğin kurucularından bazılarının başka görevlere tayin olması ve Yusuf Akçura'nın İstanbul'dan ayrılması, derneğin kapanıp yerini Türk Yurdu'na bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Türk Derneği'nin akılda kalan en önemli rolü, Türkçülük adına ilk teşkilatlı girişim olmasıdır.³³⁵

2.4.2. Türk Yurdu'nun Kurulması

Türkçülüğün daha sistematik ve siyasal alanlarda aktif rol oynayacak cemiyetlerinden birisi olan Türk Yurdu derneği, Türk Derneği'nin kapanmasının hemen ardından 18 Ağustos 1911 yılında İstanbul'da kurulmuştur.³³⁶ Türkçülük sahasında kurulan ikinci dernek olarak kabul edilen bu dernek, Türk milliyetçiliğinin gelişmesine önemli katkıları olmuştur.³³⁷

1911 yılının sonlarına doğru Türk Yurdu Dergisi yayın hayatına başlamıştır. Derginin imtiyaz sahipliğini Mehmet Emin Bey üstlenirken, diğer kurucuları Yusuf Akçura, Ahmet Hikmet, Ahmet Ağaoğlu, Ali Hüseyinzade, Dr. Akil Muhtar'dır. Türk Yurdu Cemiyeti'nin ilk Murahhaslığına Yusuf Akçura seçildi. Kısa bir süre sonra Eylül 1912'de Ahmet Hikmet'in Budapeşte Konsolosluğuna atanması ile onun yerine Ziya Gökalp getirildi. Aynı yıl imtiyaz sahibi Mehmet Emin Bey'in Erzurum valiliğine atanmasıyla derginin yönetimi tamamıyla Akçura'ya verildi.³³⁸

³³⁴ Üstel, a.g.e, s. 22.

³³⁵ Lewis, a.g.e, s. 347.

³³⁶ Akçura, *Türkçülük, Türkçülüğün ...*, s.200.

³³⁷ Akçura, *İttihad-ı Anasır ...*, s. 281.

³³⁸ Darendelioğlu İ.E, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker Yayınları, İstanbul 1968, s. 28.

Türk Yurdu Nizamnamesinin dördüncü maddesine göre cemiyetin amacı “Türk çocuklarına mahsus bir pansiyon açmak ve Türklerin zeka ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, gelir ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere gazete çıkarmak³³⁹ olarak beyan edilmiştir.

Yusuf Akçura’nın önderliğinde dergi, Kasım 1911’de ilk sayısını çıkarmıştır.³⁴⁰ Türk Yurdu Dergisi’nin ilk sayısında amaç şu şekilde beyan edilmiştir: “Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz. Maksadımız işte budur. Maksada erişmek için hangi yollardan yürüyeceğimizi, mecmuamızın müdericatu göstereceğinden mesleğimizin teşhirini fazla buluyoruz. Tanrı yardımcımız olsun.”³⁴¹

Dergi, 1911-1913 yılları arasında toplam 233 sayı çıkarmıştır. Türk dünyasının bütünlük Türklük perspektifinden ele alınan ‘Türk Aleminden’ başlıklı aktüel siyasi yazılar, daha çok Akçura ve Ağaoğlu tarafından kaleme alınmıştır. 1912 yılından itibaren ‘Türk yurdu’ ve ‘Türk Ocağı’ cemiyetlerinin ortak basın organı haline gelen derginin idarecisi ve yöneticisi Yusuf Akçura’dır. Bünyesinde döneminin birçok milliyetçi aydınlarını barındıran ve döneme damgasını vuran bu dergi, Türk fikir hayatında kuşkusuz önemli bir rol oynamıştır.³⁴² Türk yurdu dergisi 1918’den 1924’e kadar yayın yapamamıştır. Derginin yayın hayatı 1931’de Türk Ocağı’nın kapatılmasıyla sona ermiştir fakat 1942’de tekrar yayına başlamıştır.³⁴³

Osmanlı İmparatorluğu tarihi göz önüne alındığında, bu dergi tarafından ilk kez alenen Türk vatandaşlara hitap edilmiş, daha önce hiçbir dergi ve gazete de ele alınmayan konuları araştırmayı hedeflemiştir. Dergi başlığında “*Türklerin Faidesine Çalışır*” ibaresini kullanarak, Türk milliyetçiliğinin oluşmasında ne kadar etkin rol aldığını göstermiştir.³⁴⁴

Yusuf Akçura’nın özverili çalışmalarıyla Türk Yurdu Dergisinin yayın politikası belirlenmiş ve daha sonra Gaspıralı İsmail ve diğer arkadaşlarının katkılarıyla ortak

³³⁹ Cemiyetin ilk hedefi olan pansiyon açma tüm çabalara rağmen gerçekleşememiş, gazete çıkarma hedefi ise dergi çıkarma hedefiyle sonuçlanmıştır. Akçura, *Hatıralarım*, s. 22.

³⁴⁰ Sarıay, a.g.e, s.125.

³⁴¹ Akçura, “*Maksat ve Meslek*”, *Türk Yurdu*, c. 1, sayı: 17, 1915, s. 1.

³⁴² Ercilasun, a.g.e, s. 64.

³⁴³ Sarıay, a.g.e, s. 96.

³⁴⁴ Oba, a.g.e, s. 30-31.

bir program oluşturulmuştur. Bu derginin bazı maddeleri şu şekildedir: “Risale Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlaşılacak, istifade olunacak tarzda yazılacaktır. Bu nedenle dili sade olacaktır. Milletin çoğunluğuna faydalı konular seçilecektir. Zor konular bile kolay ifade edilmeye çalışılacaktır. Risale bütün Türklerce makul olabilecek bir ideal ortaya koymaya çalışacaktır.

Risalede Türklerin tanışmalarına, iktisat ve ahlakça yükselmelerine ve fen bilgileriyle zenginleşmelerine hizmet eden mevzular en ziyade yer alacak, siyaset bunlardan sonra gelecektir. Türklerin birleriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup geçen ve bilhassa kardeşler arasında sevinç veya kedere sebep olan vakalar ile Türk dünyasının ötesinde berisinde ortaya çıkan fikir cereyanları kaydolunacak, Türk ırkının muhtelif kavmiyetlerinde doğan edebiyatı ırkın bütün ferlerine bildirmek için çalışacaktır.

Risale, Osmanlı Devletinin iç siyasetinden bahsederken, hiçbir siyasi partiye taraftarlık etmeyecek, ancak Türklüğün, Türk unsurlarının siyasi ve iktisadi menfaatlerini müdafaa edecektir. Türk unsurlarının menfaatlerini müdafaa ederken, muhtelif unsurlar arasında ihtilaf doğmasından kaçınacaktır.

Risale, Osmanlı Türkleri arasında Türk milli ruhunun gelişme ve takviyesine idealsizlikten doğan tembellik ve bedbinliğin giderilmesine çalışacak ve ekseriye hiçbir şeye dayanmaksızın ortaya çıkan mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır. Risalenin devletlerarası esas fikri, Türk aleminin menfaatlerini müdafaa etmektir.”³⁴⁵ Türk Yurdu Dergisinin yayın programı belirlendikten sonra, derginin ekonomik giderlerini karşılamak amacıyla Orenburg’un önde gelen aile büyüklerinden olan Mahmut Hasanof, on bin altın yardımda bulunmuştur.³⁴⁶

Türk Yurdu Dergisinin amacı, tüm dünya Türklüğünü kapsayacak düzeyde yayın ilkelerine bağlı bir misyon çerçevesinde hareket kabiliyeti edinebilmektir. Sonraki yıllarda Celal Sahir, Fuad Köprülü, Halide Edip, Aka Gündüz, Ispartalı Hakkı, Ziya Gökalp, Ali Canip ve Ömer Seyfettin gibi farklı görüşleri bünyesinde barındırmanın

³⁴⁵ Akçura, *Yeni Türk Dev ...* , s.192-193.

³⁴⁶ Georgion, a.g.e, s. 98.

yanı sıra sosyalist bir yazar olan Parvus Efendi dahi dergide kendine yer bulabilmişti.³⁴⁷ Türk Yurdu dergisi, Türkçülük akımını oldukça fazla etkilemiştir.³⁴⁸ Bu etkileşimin ana unsuru kuşkusuz Yusuf Akçura'dır.

“Türkçülüğün esasını kuran ve yayan bu neşir vasıtasını hemen hemen münhasıran Yusuf Akçura irade etmiş ve muhteviyatının çoğu da kendi kaleminden çıkmıştır. Bu itibarla, Türk Yurdu mecmuası Yusuf Akçura'nın bütün düşündüklerine tercüman olur. Adeta Yusuf Akçura ‘Türk Yurdu’ demek olmuştur.”³⁴⁹ “Türklerin ve Tatarların Tarihi” veya “Türkler ve Tatarlar Aynı Halktır” “Türkler Medeniyete Faydalar Getirmişlerdir” gibi yazılarında Akçura'nın amacının, Tatarların ve Osmanlı Türklerinin ırkı temelinde aynı kimliği paylaştıklarını savunarak Pantürkçülük adına yeni girişimlerde bulunmak olmuştur.³⁵⁰

Dergi, dilde sadeleşme yönünde ciddi çalışmalar yapmanın yanı sıra, yabancı şirketler ve gayrimüslim unsurların işyerlerinde Türkçe kullanımını zorunlu kılmak adına girişimlerde bulunmuştur.³⁵¹ Dergi, Osmanlı Devleti sınırları içinde yazılar yazdığı gibi ülke sınırları dışında da yazıları mevcuttur.³⁵² Ahmet Ağaoğlu, Halim Sabit ve özellikle Yusuf Akçura yurt dışında yayımlanan yazılarda önemli katkıları olmuştur.³⁵³

Yusuf Akçura'ya göre, milliyet ve din kavramları çağının en önemli konularıdır. Medeniyetlerin gelişmesinde etkin rol oynayacağını düşündüğü bu fikri akımları yazdığı Türk Yurdu Dergisi'nde “Türk Aleminde” başlığı adı altında “A.Y.” rumuzuyla imzasız olarak birçok kez yayımlamıştır. Bu yazılarda Türk dünyasında olup biten ne varsa onlarla ilgilenmesi, Türkçülük politikasının imparatorluk sınırlarıyla kalmayacağını, dünyanın neresinde olursa olsun o kişiyle ilgilenilmesi gerektiğini dile getirmiştir.³⁵⁴

³⁴⁷ Üstel, a.g.e, s. 46.

³⁴⁸ Temir, a.g.e, s. 43.

³⁴⁹ Togay, a.g.e, s. 62.

³⁵⁰ Sarıay, a.g.e, s. 49.

³⁵¹ Üstel, a.g.e, s. 49.

³⁵² Arai, a.g.e, s. 87.

³⁵³ Arai, a.g.e, s. 90-92.

³⁵⁴ Oba, a.g.e, s. 172-173.

Türk Ocağı'nı kurma girişimlerinin hız kazandığı bir dönemde yayım hayatına devam etmeye çalışan Türk Yurdu Cemiyeti uzun ömürlü olmamıştır. Türk Ocağı'nın kurulmasıyla birlikte tüm üyeleriyle yeni derneğe geçiş yapılmıştır.³⁵⁵

2.4.3. Türk Ocaklarının Kurulması ve Çalışmaları

Türkçülüğün önde gelen cemiyetlerinin üçüncüsü olan Türk Ocakları, Mart 1912'de resmi olarak kurulmuştur. Türk Ocakları II. Meşrutiyet Devrindeki (1908-1923) Türk milliyetçi kuruluşların en büyüğü, en tanınmış ve uzun ömürlüsüdür. Dernek fiilen bir yıl önce kurulmuş olsa da, resmi olarak faaliyete geçmesi bu zaman diliminde ancak gerçekleşebilmiştir.³⁵⁶

Türk Ocağı'nın fikri temellerinde, Askeri Tıp öğrencisi olan Hüseyin Fikret ve kurmay subay Remzi Osman'ın özel gayretleri göz ardı edilemez. Daha sonraki günlerde Türkçü aydın kesimden de iş birliği noktasında olumlu sonuç alınınca, derneğin kurulma çalışmaları hız kazanmıştır.³⁵⁷

Derneğin kurulma aşamasında, “190 Tıbbiyeli Türk Evladı” imzalı Hüseyin Baydur'un kaleme aldığı bir bildiri hazırlanır. Bu bildirinin içeriğine bakılacak olursa, bir önceki kuşak gibi Türklere uygulanan zulümlere seyirci kalınamayacağını ve bu süreci sağlıklı yürütebilmek adına eğitime ciddi bir ağırlık verilmesi gerektiği vurgulanır. Bu ulusal direniş mücadelesi için öncelikle toplumsal örgütlerin kurulması, Anadolu başta olmak üzere, Rumeli ve hatta Türklerin yaşadığı her yerde şubeler açılması gerektiği yazılmıştır.³⁵⁸

“190 Tıbbiyeli Türk Evladı” imzalı yazı, olduğu gibi Akçura'ya iletilir ve bu mektubu Akçura Türk Yılı'nda yayımlar. Mektubun içeriği şu şekildedir.³⁵⁹

Çarşamba, 11 Mayıs 2327

“Efendimiz,

³⁵⁵ Tunaya, a.g.e, s. 115.

³⁵⁶ Akyüz N, “Türk Ocakları”, **Belleten Dergisi**, TTK Yayınları, C.L. Sayı: 196, Ankara 2001, s. 201.

³⁵⁷ Arai, a.g.e, s. 112-113.

³⁵⁸ Arai, a.g.e, s. 114.

³⁵⁹ Akçura, *Hatıralarım*, s. 164-165.

Türk ırkının maarif ve mekteplerine hizmet ederek istikbal-i içtimaisini temin emeliyle toplanmış 190 Tıbbiyeli namına zat-ı alilerine müracaat ediyoruz. Maksadımız, arz edeceğimiz şeylere dair fikr-i hakimane ve edibanelerini istimzacdır”.

Bu girişle başlayan mektup “Türk kavminin hayat-ı inkıraz yaşadığını söyleyerek buna “seleflerimiz gibi lakayd kalamayacağımızı” beyandan sonra “hayatın edebi bir mücadele olduğuna ve bu mücadelede muvaffakiyetin en büyük şartı maarif ve mekteplerin galebesi” olduğuna hükmediyordu. Sonraki ifadelerde kendilerinin “kanun-ı tekamüle fikrinde musırr” olacaklarını da söyleyerek “ziraat, ticaret ve sanayi ile kazanılmış bir hakimiyet-i içtimaiyeyi, kuru bir hakimiyet-i siyasiyeye tercih ettiklerini” beyan ve bu fikirlerini şöyle temennilerle devam ettiriyorlardı: “Nesl-i müstakbelimiz, meskeneti günah, faaliyeti ibadet bilsin! Müteşebbis, kavi ve zi-servet olsun!”

Bu emellerin husulü için, “ her türlü fırka ihtilaflarının fevkinde, her türlü siyaset dağdağlarının haricinde yeni bir cereyan tevlid”ine lüzum görüyorlar ve bu cereyanı tevlid etmek için de Donanma Cemiyeti kadar vasi, fakat sırf milli ve içtimai bir cemiyet teşkil etmek ihtiyacını da duyuyorlardı. Bu cemiyet atiyen Anadolu’da, Rumeli’de ve hatta Türk bulunan diğer memleketlerde şubeler açacak; ziraat, ticaret ve sanayi mektepleri tesis edecekti.

Bu cemiyet, maruf ve muktedir zatların nezareti altında idare edilecekti.

Mektup şu şekilde nihayete varıyordu:

“Böyle bir cemiyetin temel taşlarını ali mekteplere müdavim Türk gencinin maddi-manevi fedakarlıklarıyla atacağız. Bu babdaki mütalaa-i hakimane ve edibanelerini istimzac ederiz ve bir iştirak-i ilmi ve filide bulunmalarını musırran temenni eyleriz, efendimiz.

190 Tıbbiyeli Türk Evladı”

Bu duygu yüklü mektup, milliyetçilik fikrini benliğinde hisseden vatanperver her kesimi derinden etkilemiştir. Cemiyetin kurulması adına maddi manevi destek, bir anda hız kazanmıştır. Türk aydınlarından olan Hüseyin Cahid Yalçın, “Tanin Gazetesi” ile manevi, ocağın kurulması için ise 50 altın sözü vermiştir. Daha sonra Ahmet Ferid Tek konuya ciddi destek vermiş, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura ve Rıza Tevfik gibi çağın önde gelen milliyetçi aydınlarıyla görüş alış verişinde bulunulmuştur. Görüşmeler sonucunda, Ahmet Ferid Tek’in evinde toplanan aydınlar tarafından, bu cemiyetin kurulmasına karar verildi.³⁶⁰

Cemiyete her kesimden üye kaydı yapılabileceğinin belirtilmenin yanı sıra, siyasi alanlarda mümessil olan şahsiyetlerin cemiyete alınmaması noktasında görüş birliğine varılmıştır. Alınan kararlar doğrultusunda, ikinci kez toplantı yapılması sonucuna varılmıştır. Bu toplantıya, tıbbiyeli 231 öğrenciyi temsilen Hüseyin Fikret ve Remzi Osman birlikte, Yusuf Akçura, Mehmet Emin, Ahmet Ferid, Mehmet Ali Tevfik ve Fuad Sabit katıldı. Fuad Sabit’in teklifi ile kurulan cemiyete Türk Ocağı ismi verildi. Fiilen kurulmuş olan cemiyetin üyeliklerine seçilen öğrencilerle birlikte, Mehmet Emin, Ahmet Ferid, Ahmet Ağaoğlu ve Fuad Sabit önderlik etmiştir. Geçici olarak kurulan idare heyetinde, Mehmet Emin başkanlığa, Yusuf Akçura ikinci başkanlığa, Mehmet Ali Tevfik katipliğe, Fuad Sabit veznedarlığa seçilmiştir. Dernek, 25 Mart 1912 yılında resmen kurulmuştur.³⁶¹

Türk Ocağı’nın nihai amacı, nizamnamesinin ikinci maddesinde şu şekildedir:

“İslam kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ittilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.”

Amacın gerçekleşmesi için yapılması gereken çalışma da şu şekilde belirtilmiştir:

Türk kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşretmeye ve mektepler açmaya çalışacaktır. Milli serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadi ve zirai teşvik ve irşatlarla bulunacak gibi müesseselerin doğup gelişmesine elden geldiği kadar yardım

³⁶⁰ Sarıay, a.g.e, s. 126.

³⁶¹ Sarıay, a.g.e, s. 126-127.

*edecektir. Ocak, maksadını tahsile çalışırken sırf milli ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hadim bulunmayacaktır.*³⁶²

Türk Ocaklarının amaç ve gayelerini içeren nizamnamelerine bakıldığında, siyasi yapılanmalardan mümkün olduğunca uzak durmaya çalışılmış, Türk milletinin refah seviyesini ve kültürel zenginliğini geliştirme çabası içinde olunmuştur. Yirminci yüz yılın ilk çeyreğinde oldukları o günlerde, sosyal ve ekonomik anlamda, çağın çok gerisinde olduklarının bilincinde olan cemiyetin önde gelen aydınları, eğitimin önemine vurgu yapmışlardır.

Cumhuriyetin ilanından önceki dönemde, derneğin üzerinde durduğu konular; dilin sadeleşmesi, kadının toplumdaki statüsü ve tüm dünya Türklüğünün içinde bulunduğu durumdur. Derneğin yayınları, konferansları, toplantıları, tiyatro ve piyesleri üzerinde bu noktalar ağırlık kazanmıştır.³⁶³ Kurtuluş Savaşı yıllarında Yusuf Akçura ve arkadaşları Türk Ocakları adına işgallerin son bulması için protesto mitingleri, konferanslar düzenlediler. Baskıların arttığı dönemlerde ise, dernek çalışmalarını geçici olarak sonlandırıp, kurtuluş hareketinde, fitilin ateşlendiği yer olan Anadolu'ya doğru hareket etmişlerdir. Cumhuriyet rejimine geçişle birlikte Anadolu'nun hemen her yerinde teşkilatlanmış Türk Ocağı, daha da örgütlenip hızla geliştiler. Bu gelişimin sağlanmasında Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ciddi pay sahibi olduğu bir gerçektir.³⁶⁴

14 Haziran 1918'de yapılan ikinci kongrede sunulan raporlara bakıldığında, Türk Ocağı ciddi başarılar elde etmiştir. İdare heyetinin öncelikle yapmayı amaçladığı beş husus yerine getirilmiştir. Bunlar; Ocağa hizmet binası kazandırmak, halk ile iç içe olarak milliyet fikirlerini aşmak, tüm Türk çocuklara yardım etmek, Ocağa gelenlerin rahatça okuma yapabilecekleri bir kütüphane açmak ve Türkleri birbirleriyle tanıştırmak sohbet ve toplantılara iştiraklarını sağlamaktır.³⁶⁵ Çalışmalar

³⁶² Akçura, *Yeni Türk Dev ...* , s. 262.

³⁶³ Karaer İ, **Türk Ocakları (1912-1931)**, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara 1992, s. 81.

³⁶⁴ Bayraktutan Y, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 105.

³⁶⁵ Üstel, a.g.e, s. 83.

meyvelerini çok geçmeden verecek ve Türk Ocakları kökenlerini millettten alacak bir yapıyla uzun yıllar hizmet etmeye devam edecekti.

Türkçülük, II. Meşrutiyet döneminin özgür ortamında serbestçe savunulan tek akım değildir. Fakat diğer akımlarla da arasında keskin çizgiler de yoktur. Bir ideolojik akımı savunan bir kişi, farklı bir akımı da savunabilmesi söz konusuydu. Osmanlıcılığı akılcı olarak savunun bazı Jön Türkler, aynı zamanda romantik bir Pantürkist, milliyetçiliğine güçlü duygularla bağlı olup dindar bir Müslümandı.³⁶⁶

Türk Ocağı'nda ikinci başkanlık yapmış olan ve cemiyetin ilmi çalışmalarını büyük titizlikle yöneten bir kişilik olarak Akçura, Türkçülüğü yaymak, anlatmak ve geliştirmek adına ciddi bir çabası olduğu söylenebilir. Türk Ocağı kapatıldıktan sonra Akçura, yazılarına Türk Tarih Tezi üzerinde devam etmiştir.

³⁶⁶ Zürcher, a.g.e, s.187.

SONUÇ

Millet ve milliyetçilik kavramları, ortaya çıktıkları Batı toplumlarından Osmanlı ülkesine doğru genellikle olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Çok etnisiteli, çok dinli ve çok kültürlü Osmanlı imparatorluk modeli; tek dil, tek ülke, tek vatan ve tek kültür temeline dayalı millet anlayışına doğal olarak uzak kalmak istemiştir.

Batı önderliğindeki yeni kapitalist düzen göz önüne alındığında, Osmanlı İmparatorluğu mevcut pozisyonundan memnun değildir. Sorunlarına çözüm bulmak ve stratejik konumu itibarıyla daha etkin olabilmek adına, bilinçli olarak Batılılaşma yolunu seçmiştir. İmparatorluk, yeni kimliğiyle yeni hedeflere ulaşmak için Batı'daki gibi bilime ihtiyacı vardır. O nedenle, Batı'daki sorunları çözmek maksadıyla kurulan sosyoloji bilimi, Batı'da ortaya çıktığı andan itibaren devleti yıkılmaktan kurtarmak amacıyla, yeni siyaseti resmi bir ideoloji olarak savunmak üzere Türkiye de tatbik edilmeye çalışılır.

Osmanlı Devleti, yıkılmaktan nasıl kurtuluruz sorusunun cevabını aramaktan vazgeçmiş, nasıl varlığımızı koruyabiliriz sorusunun cevabını bulmayla meşgul olmaya başlamıştır. Varlığını tanımlayabileceği ve bu varlığı bağımsızlık içinde sürdürebileceği yeni bir kimlik gereklidir. Bu da ancak tutunabileceği son kale, Anadolu Türklüğü ile mümkün görülür. Bu bağlamda gelinen nokta itibarıyla Türkçülük serüveni başlamıştır.

Türk fikir hayatında, Pantürkizmin babası olarak belleklere kazınan Yusuf Akçura, Türk toplumunun yaşam felsefesinin belirlenmesinde, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve milli devlet anlayışının oluşmasında önemli fikri katkıları yapan bir Türk aydınıdır. Akçura, bir Türk milliyetçiliği stratejisi çizilmesinde önemli rol oynadı. Ona göre, çağdaşlaşmanın nihayete erebilmesi için, demokratik bir devletin kurulması, halk hakimiyetine dayanması ve milli olması gerekmektedir.

Akçura'ya göre, Türk cemiyetinin muasırlaşması, ideolojik bir seçim değil, mecburi bir zorunluluktur ve bu iş Türkler için bir ölüm kalım savaşı haline gelmiştir. Ona

göre aslında Batı'nın Doğu üzerinde gerek ahlaki gerekse fikri hiçbir üstünlüğü yoktu, sadece gerekli olan doğru zamanda doğru şeyleri yapmaktır. Ortak bir gelişme çizgisi izleyen Milliyetçilik ve Halkçılık akımlarını Meşrutiyet'ten itibaren teorik ve pratik olarak işleyen, bu akımların Türk Ocağı ile örgütsel bir kimlik kazanmasına önderlik eden Yusuf Akçura, özellikle Türk milliyetçiliğinin Cumhuriyet Devrimi'yle kazandığı yeni anlamının siyasal-ideolojik içeriğinin tanımlanmasında önemli katkıları olmuştur.

Batıcılık, Akçura'nın üzerinde durduğu önemli konulardan biridir. Ona göre yapılması gereken, Türklerin her alanda ilerlemesini sağlamak için Batı medeniyetine girmek gerekmektedir. Akçura, eksiklik ve hakkaniyetsizlik yüzünden Batı medeniyetini eleştirmekle birlikte, yine de dünyada en ileri medeniyet olarak Batı medeniyetini görür ve Türkler'in de bu medeniyete dahil olmasını gerektiğini savunur. Akçura'nın Türk milliyetçiliği anlayışı ayrıca Türk'ün her alanda egemen olduğu milli bir devlet önerisi içerir. Ekonomisi, ticareti, sanatı Türkler tarafından kontrol edilen bir devlet modelini öneren Akçura, bu devletin de Batı Avrupa'da olduğu gibi milli, laik bir temele oturtulması gerektiğini savunmuştur. Akçura, ekonomi alanında milli bir Türk burjuvazisi yaratılması düşüncesini vurgularken, serbest piyasa ekonomisi içinde Türkler'in de sermayedar olduğu milli bir ekonomi modeli önermiştir.

Akçura'nın düşünce yapısına şekil veren milliyetçilik anlayışı aslında "laiklik" üzerine bina edilmiştir. İslamiyet'te var olan ilkelerin cinsiyet ve milliyet kavramlarını yok hükmünde bıraktığını söyler ve İslamiyet'i Türklüğün vazgeçilmez bir unsuru olarak benimsemiştir. Akçura, hiçbir zaman İslamiyet'i eleştirmemiş, bu dine mensup bazı kesimleri, dini istismar etmekle suçlamıştır.

Yusuf Akçura'nın çağdaş devlet anlayışında ortaya koyduğu siyasal ve ekonomik bağımsızlık, millilik, halkçılık ve demokratiklik ilkesi, Cumhuriyet'in vazgeçilmez ilkeleri olarak belirlenmiştir. Tarımsal yapılaşmanın, modern Türkiye'nin kuruluşuna bir toplumsal kuvvet olarak katılması için, toprak reformuyla feodal kalıntıların temizlenmesi gerektiğine dikkat çeken Akçura, Cumhuriyet Devrimi'nin hedefine ulaşması için, ortaçağdan kalma kurum ve ilişkilerin tasfiyesini zorunlu görmüştür.

Atatürk'ün 1930'lu yıllar boyunca bu meseleyi gündeme getirerek, “köylü milletin efendisidir” söylemini hakim kılması, Akçura'nın Türk köylüsünün siyasal ve ekonomik açıdan özgürleşmesi için gösterdiği çabanın gerekliliğine işaret etmektedir.

Siyasal alandaki faaliyetleriyle beraber, Akçura'nın bir fikir adamı olarak ortaya çıkmasının nedenlerinden biri de, onun Türk tarih yazıcılığına olan katkıları olmuştur. Esasen yaşamının her döneminde, siyasal bilimler üzerinde durduğu kadar, tarihsel çözümlemeleriyle de gündeme gelen Akçura, Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin etkili isimleri arasında yer almıştır. Türk tarih yazımının kurumsal temelde temsilcisi olduğu gibi, Türk Tarih Tezi'nin teorik yaklaşımında da belirleyicisi olmuştur.

Akçura, hiçbir zaman İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girme eğiliminde olmamış, yapılan teşviklere ve baskılara karşı koymuştur. Bu cemiyetin içinde bulunmamasına rağmen, onlara karşı da bir muhalefet göstermemiştir. Yusuf Akçura, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmedi ama idealleri onu İttihatçılarla çalışmaya yöneltmiştir; öyle ki, cemiyetin üyesi olmadığı halde, genellikle İttihatçı olarak tanınıyordu. Farklı kişilik yapısı ve zamanının çok ötesinde bir perspektife sahip olması nedeniyle zaman zaman eleştirilmiş ama düşünceleri son dönemlerde takdirle karşılanmıştır.

Akçura'nın temel gayesi, Osmanlı İmparatorluğunu, düştüğü zor durumdan kurtarmak ve devamlılığını sağlamak adına köklü devrimler yapmaktır. Akçura'nın hayatı ve düşünceleri incelendiğinde, son nefesine kadar bedenini Türklüğe ve milletine siper eden bir münevver olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akçura Y, **Hatıralarım**, Yay. Haz. Erdoğan Mura, Hece Yayınları, Ankara 2005.

Akçura Y, **Yeni Türk Devleti'nin Öncüleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Akçura Y, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara 2005.

Akçura Y, **Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, Türk Kültür Yayınları, İstanbul 1978.

Akçura Y, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Akçura Y, **Muâsır Avrupa'da Siyasî ve İçtimaî Fikirler ve Fikri Cereyanlar**, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2004.

Akçura Y, **Türk Yılı 1928**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1928.

Akçura Y, **Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1933.

Akçura Y. **Türkçülük ve Dış Türkler**, Toker Yayınları, İstanbul 1990.

Akçura Y, **Şark Meselesine Ait Tarih Notları**, İletişim Yayınları, İstanbul 1920,

Akçura Y, *“İkinci Öğretim Yılı Başında”*, **Siyaset ve İktisat**, Ankara 2006,

Akçura, *“Cihan Harbine İştirakimiz ve İstikbalimiz”*, **Siyaset ve İktisat**, Yeni Matbaa, İstanbul 1924.

Akçura Y, *“İttihad-ı Anasır Meselesi”*, **Sırat-ı Müstakim**, V/121, 1910, ss. 280-283.

Akçura Y, *“Derslere Başlarken”*, **Siyaset ve İktisad**, İstanbul 1924, s. 76-77.

Akçura Y, *“Emel”*, **Türk Yurdu**, c. 2, sayı: 16, 1912, ss. 484-491.

Akçura Y, *“Tanzimat Aleyhine”*, **Türk Yurdu**, c. 3, sayı: 11, 1911, ss. 349-352.

Akçura, *“Türklük”*, **Salname-i Servet-i Fünun**, sayı: 2, 1912, ss. 190-191.

Akçura Y, “*Maksat ve Meslek*”, **Türk Yurdu**, c. 1, sayı. 17, 1915, s.1.

Akçura Y, “*Milliyet Fikri ve Millet Muharebeleri I*”, **Türk Yurdu**, c. I, sayı: 7, 1911, ss. 274-301.

Akçura Y, “*Fünun ve Felsefe Sahinaları*” **Türk Yurdu**, c. 2, sayı: 11, 1912, ss. 727-728.

Akçura Y, “*Mektep Müzesi*”-**Türk Yurdu**, sayı: 48, 1911, ss. 844-848.

Akçura Y, “*Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife*”, **Türk Yurdu**, c. 3, sayı: 13, 1922, ss. 1-16.

Akçura Y, “*Türk Dünyası*”, **Türk Yurdu**, c. 5, 1913, ss. 23-24.

Akçura Y, “*Medreselerin Islahı*”, **Sırat-ı Müstakim**, c. 6, sayı: 79, 1911, ss. 5-9.

Akçura Y, “*İskolastik Usul Nedir?*”, **Tedrisat Mecmuası**, sayı: 7, 1917, ss. 219-224.

Akçura Y, “*Nur ve Zulmet*”, **Şura-yı Ümmet**, sayı: 9, 1913, ss. 2-3.

Akçura Y, “*Kader*”, **Şura-yı Ümmet**, sayı: 7, 1902, s. 2.

Akgül M, **Türk Modernleşmesi ve Din**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 1999.

Akyüz N, “*Türk Ocakları*”, **Belleten Dergisi**, TTK Yayınları, C.L. Sayı: 196, Ankara 2001, s. 201.

Arai M, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, Çev. Tansel D, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Arabacı F, **Yeni Osmanlıların Dini ve Siyasi Görüşleri**, Platin Yayınları, Ankara 2004.

Arsal S, “*Dostum Yusuf Akçura*”, **Türk Kültürü Dergisi**, sayı: 173, 1996, ss. 346-554.

Arslantürk Z, **Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2004.

Ateş T, **Türk Devrim Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 1997.

Aydemir Ş, **İkinci Adam**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1976.

Başgil A. F, **Din ve Laiklik**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1982.

Bayrak O, **Osmanlı Tarihi Yazarları**, 2. Basım, Milenyum Yayınları, İstanbul 2002.

Bayur Y. H, **Türk İnkılabı Tarihi**, II/4, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000.

Bayraktutan Y, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

Benningsen A, **Tarihte ve Bugün Türkçülük ve İslamcılık**, (Çev. Yasin Ceylan), O.D.T.Ü. Yayınları, Asya Afrika Araştırma Grubu, Ankara 1987.

Berkes N, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Coşkun A, **Sosyal Değişme ve Dini Normlar**, Dem Yayınları, İstanbul 2005.

Çakmak O, Yücel A, **Yusuf Akçura**, Alternatif Yayınları, Ankara 2005.

Darendelioğlu İ. E, **Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri**, Toker Yayınları, İstanbul 1968.

Deren S, “*Kültürel Batılılaşma*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, C. 3. İletişim Yayınları, İstanbul 2001,

Devlet N, **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)**, Toker Yayınları, Ankara 1999.

Devlet N, “*Yusuf Akçura’nın Hayatı (1876-1935)*”, **Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu Tebliğleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1985, ss. 30-43.

Duymaz R, **Üç Tarz-ı Siyaset ve Düşünce Akımları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2004.

Eraslan C, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992.

Ercilasun A, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Erkal M. E, **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yayınları, İstanbul 2006.

Eroğlu H, **Türk Devrim Tarihi**, (5. Basım), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Esin E, “*Akçuraoglu Yusuf Bey’e Dair Hatıralar*”, **Ölümünün 50. Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987.

Georgeon F, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf AKÇURA (1876-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Gökalp Z, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, (Haz. Kemal Bek), Bordo Siyah Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

Günay Ü, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, Ankara 2000.

Güngör E, **İslam’ın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996.

Hanioğlu M Ş, “*Türkçülük*”-**İslam Ansiklopedisi**, c. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 1988, s. 476-484.

İnalcık H, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007.

Kaçmazoğlu H. B, **Türk Sosyoloji Tarihi I**, Kitabevi, İstanbul 2010.

Kat G, **Yusuf Akçura’nın Siyasi Kimliği ve TBMM’deki Çalışmaları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

Kara İ, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.

Karal E. Z, **Üç Tarz-ı Siyaset’e Önsöz-Yusuf Akçura**, Lotus Yayınevi, Ankara 2000.

Karaer İ, “*Türk Ocakları (1912-1931)*”, **Türk Yurdu Neşriyatı**, Ankara 1992, ss. 128-132.

Karakaş M, **Türk Ulusçuluğunun İnşası**, Vadi Yayınları, Ankara 2000.

Karpat K. H, **İslam’ın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Kayalı H, **Jön Türkler ve Araplar (Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

Kirman M. A, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.

Kodaman B, “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c. 12, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.

Kongar E, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2006.

Koşay H. Z, “Yusuf Akçura”, **Belleten**, Cilt XLI, sayı 162, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, ss. 176-185.

Köseoğlu N, “Üç Tarz-ı Siyasete Dair Notlar”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı 31, 1994.

Köseoğlu N, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.

Lewis B, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.

Mardin Ş, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, Derleyen: Mümtaz’er Türköne, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

Mardin Ş, **Türkiye’de Din ve Siyaset**, 11. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Oba A. E, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1995.

Öğün S, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, Alfa Yayınları, İstanbul 2000.

Öz E, **Otoriterizm ve Siyaset**, Yektin Yayıncılık, Ankara 1996.

Özdoğan Göksu Günay, **Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)**, (çev. İsmail Kaplan), 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Safa, P, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1988.

Sancaktar F. M, “Yusuf Akçura ve Din”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, sayı: 61, c. 21, Ankara 2005, ss. 96-98.

Sarınay Y, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.

Sezen Y, **Sosyoloji Açısından Din**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1998.

Şenoğlu K, **Yusuf Akçura Kemalizm'in İdeoloğu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.

Tabakoğlu A, **Türk İktisat Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

Tanyu H, **Ziya Gökalp ve Türk Milliyetçiliği**, Elips Yayınları, Ankara 2006.

Temir A, **Yusuf Akçura**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1997.

Togay M. F, **Yusuf Akçura'nın Hayatı**, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1944.

Tunaya T. Z, **İslamcılık Akımı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

Turhan M, **Kültür Değişmeleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2006.

Türküne M, **Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Uçar F, **Üç Tarz-ı Siyaset, Türkçülüğün Manifestosu-Osmanlılık-İslamcılık-Türkçülük**, Fark Yayınları, Ankara 2008.

Uslu M, “*Yusuf Akçura ve Üç Tarz- ı Siyaset*”, **Türk Yurdu Dergisi**, C.X, s: 24, Ankara 1989.

Uyanık N, **Üç Tarz-ı Siyaset Bir Üst Kimlik Tasarımı Olarak Türkiyelilik**, Metropol Yayınları, İstanbul 2003.

Ülken H. Z, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul 2005.

Üstel F, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği-Türk Ocakları (1912-1931)**,1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

Zürcher E. J, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (çev. Yasemin G.) 17. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

EKLER

EK 1: Yusuf Akçura'nın Üniversite Hocalığı Yılları

EK 2: Yusuf Akçura Paris'te

EK 3: Yusuf Akçura ve Çocukları ile

EK 4: Yusuf Akçura ve Gaspıralı İsmail

EK 5: Yusuf Akçura ve Mustafa Kemal Atatürk

EK 6: Yusuf Akçura'nın kabri (İstanbul, Edirne Kapı Şehitliği)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Bekir ŞAHİN
Doğum Yeri ve Yılı : Turhal 1986
Medeni Hali : Evli
Yabancı Dili : İngilizce
E-posta : bekirsahin06@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise :Tokat And. İ.H.L. 2007
Lisans :Ankara Üniversitesi 2012

Mesleki Deneyim

İş Yeri : Diyanet İşleri Başkanlığı